

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**Genderové stereotypy v románu/filmu “Stmívání“ a ve filmu “Hannah
Montana“**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Mgr. Antonín Dolák, PhD.

Vypracoval:

Bc. Martin Potočník

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Genderové stereotypy v románu “Stmívání“ a ve filmu “Hannah Montana“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Prostějově dne 20. 3.2012

Bc. Martin Potočník

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Mgr. Antonínu Dolákovi, PhD. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Martin Potočník

OBSAH

Úvod.....	6
1. Gender studies a feminismus.....	7
1.1. Základní pojmy	7
1.2. Problematika genderových studií.....	11
1.2.1. Strukturální funkcionalismus versus feminismus.....	11
1.2.2. Teorie genderu	13
1.3. Feminismus	16
1.3.1. Vznik a historie feminismu.....	16
1.3.2. Feministické proudy a směry.....	19
1.4. Dílčí závěr	21
2. Rozdíly mezi pohlavími (biologie proti výchově).....	22
2.1. Pohlavní rozdíly	22
2.2. Maskulinita a femininita	28
2.3. Vliv biologie.....	30
2.3.1. Experimenty se zvířaty, lidé s genetickými a hormonálními poruchami	30
2.3.2. Vztah mezi hormony a chováním	33
2.3.3. Vliv biologických faktorů na vznik pohlavních rozdílů u lidí.....	34
2.4. Vliv výchovy.....	36
2.4.1. Tvorba genderu – rodiče, škola, vrstevníci.....	37
2.4.2. Tvorba genderu – masmédiá a zábavní průmysl	39
2.4.3. Chování podle genderových stereotypů.....	40
2.5. Dílčí závěr	42
3. Gender, společnost a sociální pedagogika.....	43
3.1. Genderové stereotypy a vzdělávání	43
3.2. Genderové stereotypy a média	47
3.3. Genderové stereotypy, sex vztahy, rodina	51
3.3.1. Sexualita	51

3.3.2. Intimní vztahy, rodina.....	53
3.4. Genderové stereotypy a zaměstnání.....	55
3.5. Gender, násilí, kriminalita.....	58
3.6. Genderové stereotypy a politika.....	62
3.7. Dílčí závěr	64
4. Průzkum.....	64
4.1. Cíle průzkumu.....	64
4.2. Výběrový soubor.....	65
4.3. Použité metody.....	65
4.4. Obsahová analýza.....	65
4.5. Dílčí závěr	88
4.5.1. Srovnání filmu a románu	88
4.5.2. Ověření platnosti stanovených hypotéz	89
Závěr	92
Resumé.....	93
Anotace	94
Seznam použité literatury	95
Příloha č. 1	98

Úvod

Tato diplomová práce si vzala za úkol zabývat se genderovými stereotypy, a to nejen z obecného pohledu, ale také ve dvou konkrétních dílech, románu a filmu, určených pro pobavení mladistvých čtenářů a diváků. Přestože román *Stmívání* a film *Hannah Montana* nejsou zrovna vysoce ceněnými díly světové literatury a kinematografie, spíše naopak, dokázaly zaujmout velké množství dospívajících mladých lidí, což dokazují vysoká čísla ve statistikách prodejnosti a sledovanosti. Snad právě proto stojí za pozornost podrobit je důkladnější analýze z hlediska výskytu genderových stereotypů.

Genderové stereotypy jsou určité filtry, jimiž se často řídí chování lidí vůči druhým podle toho, zda se jedná o ženy či muže. Nejsou jen nějakým náhodným výmyslem, tvoří součást relativně nových směrů v humanitních vědách - feministické filozofie a genderových studií, které se zabývají nerovným postavením žen ve společnosti, ženskými právy, projevy diskriminace žen a dalšími souvisejícími problémy. Dnes, na počátku 21. století, však už genderové stereotypy v myšlení a chování lidí nepředstavují tak nepropustné hranice, jako třeba v 50. letech minulého století.

Stmívání i *Hannah Montana* můžeme nazvat uměleckými díly, ačkoliv svým charakterem i zacílením spadají jednoznačně do kategorie „nižšího“ umění, tedy mezi produkty masové populární kultury. Stejně jako jiné umělecké výtvořky jsou nositeli a propagátory určitých hodnot a postojů. Cílem této diplomové práce bude zjistit, jaké hodnoty a postoje výše zmíněná díla sdělují, a to právě z hlediska stereotypních představ o rolích žen a mužů ve společnosti.

Produkty populární kultury, na rozdíl od „skutečného umění“, mají funkci především zábavnou či relaxační, ale důkladnější zamyšlení nad nimi nám může poskytnout cenné poznatky o nás samotných i o společnosti, ve které žijeme.

1. Gender studies a feminismus

1.1. Základní pojmy

Pohlaví - v angličtině označováno jako „sex“ znamená vlastně rozdělení jedinců téhož druhu na dvě různé formy - samce a samice (muže a ženy), odlišující se zejména svými rozmnožovacími orgány, které jsou navzájem komplementární a slouží k pohlavní (párové) reprodukci druhu (Oakley, 2000: 20). Pohlaví je charakterizováno biologickým rozdíly, přičemž se jedná o „rozdíly, které jsou z kulturně-sociálního hlediska a jeho vývoje konstantní, které existovaly a existují ve všech minulých i současných lidských seskupeních a společnostech“ (Janošová, 2008: 38). „Termín pohlaví se z právního hlediska vztahuje k biologickým, geneticky podmíněným rozdílům mezi mužem a ženou, např. týkajících se těhotenství, kojení a obvyklým rozdílům ve fyzické síle“ (Neviditelný problém, 2010: 15) Rozdíly mezi pohlavími jsou u lidí většinou zřejmé na první pohled a umožňují okamžitou „pohlavní“ identifikaci každého člověka. Pohlaví člověka se utváří během prenatální vývojové fáze na základě genetické výbavy, kterou lidský plod obdrží od svých rodičů.

Gender – slovo vychází z latinského slova genus či genesis a znamená rod. V současném významu se toto slovo používá jako protějšek k pojmu pohlaví, „sex“ a označuje kulturně a sociálně podmíněné rozdíly mezi mužem a ženou. „Gender se týká kultury – sociálního rozlišení maskulinity a femininity“ (Oakley, 2000: 20). Jiná definice: „Gender můžeme chápat jako sociálně utvářený soubor vlastností, chování, zájmů, vzhledu atd., který je v určité společnosti spojován s obrazem ženy nebo muže“ (Smetáčková, Vlková, 2005: 10). Gender, na rozdíl od pohlaví, není člověku vrozen, nýbrž do něj postupně vrůstá v průběhu socializace. „Lze jej přeložit také jako sociální pohlaví“ (Janošová, 2008: 40). Gender vyjadřuje požadavky, které společnost klade na jedince ženského a mužského pohlaví tak, aby se muži chovali tak, jak je v dané komunitě určeno (zvyklostmi, tradicemi) mužům a ženy si osvojily chování, typické pro ženy. „Rod (gender) odkazuje k sociálním a kulturním aspektům spojeným s biologickým pohlavím“ (Wood, 2008: 27). Gender tedy není biologická kategorie (podobně jako pohlaví), je to sociální konstrukt. Genderové rozdíly nejsou všude stejné, v různých kulturách, společnostech a dobách se často liší. Pojem gender je nerozlučně spjat

s filozofií a ideologií feminismu v době jeho nástupu v 60. a 70. letech 20. století, zaznívá nejčastěji v rámci feministického diskurzu.

Genderová identita – „je vnitřní a ryze privátní složkou lidské osobnosti. Tvoří ji genderové atributy, které jedinec prožívá jako jemu vlastní“ (Janošová, 2008: 42). Nebo: „Genderová identita představuje určení a prožívání sebe sama jako dívky/ženy nebo chlapce/muže včetně příslušnosti k daným skupinám“ (Smetáčková, Vlková, 2005: 20). Vyjadřuje to, nakolik se člověk sám cítí být ženou či mužem. Lidé, u nichž genderová identita neodpovídá jejich biologickému pohlaví, se nazývají transsexuálové.

Genderová role – neboli „rodová role je souhrnem představ o tom, jací muži a ženy ve skutečnosti jsou“, i popisem obecně sdílených přesvědčení o tom, jací by muži a ženy měli být (Janošová, 2008: 41). Další definice: „Soubor pravidel, který definuje, jaké chování, myšlení, cítění, oblečení či forma partnerských vztahů je vhodná, případně nevhodná pro příslušníky jednoho nebo druhého pohlaví“ (Babanová, Miškolci, 2007: 149) Rodová role může obsahovat i projevy a chování, které jedinec neprožívá jako sobě vlastní, z důvodů sociální konformity či jiných důvodů je však učiní součástí svého vnějšího projevu.

Genderové stereotypy – jsou zjednodušující představy a očekávání spojená s kulturně a sociálně vytvořenými požadavky na „správného muže“ a správnou ženu“. Odpovídají tomu, jak si daná společnost představuje prožívání, chování, jednání a další vlastnosti typické jednak pro muže, jednak pro ženy. Genderové stereotypy lze také popsat jako... „role a společenské úkoly mužů a žen, jež původně vplynuly z jejich biologických vlastností, postupně se však přetvořily v určitá společenská očekávání“ (Neviditelný problém, 2010: 15). Německý psycholog Hartmut Karsten o nich píše: „Stereotypy pohlavních rolí v naší společnosti přiřazují muži a ženě typické vlastnosti, které se často vzájemně doplňují jakožto protiklady, určují naše očekávání vůči jednotlivým ženským a mužským jedincům i naše jednání vůči nim v konkrétních sociálních situacích“ (Karsten, 2006: 23).

Stereotypy obecně však můžeme také chápat jako přesvědčení o určitých skupinách lidí, která jsou založena na pravděpodobnosti. V tomto smyslu mohou sloužit jako užitečná pomůcka při nedostatku informací o konkrétní skupině osob, neboť ony chybějící informace nahradíme stereotypy, které s určitou mírou pravděpodobnosti dotvoří výsledný dojem. Příklad: „Ženy jsou fyzicky slabé oproti mužům, tuto konkrétní ženu jsem sice osobně neviděl, předpokládám však, že je fyzicky slabší než já, protože já jsem muž“. S velkou

pravděpodobností bude můj genderově stereotypizovaný úsudek odpovídat skutečnosti, protože průměrná žena je opravdu fyzicky slabší než průměrný muž. Ovšem slabinou všech stereotypů, nejen genderových, je nemožnost odhalit individuální rozdíly, v případě genderových stereotypů nemožnost vystihnout individuální rozdíly třeba mezi konkrétním mužem a konkrétní ženou nebo mezi dvěma konkrétními ženami či dvěma určitými muži. Z oné předpokládané „slabé ženy“ se může vyklubat fyzicky velmi disponovaná osoba, např. kulturistka nebo žena ovládající některé z bojových umění. Pak by můj skutečnosti neodpovídající úsudek založený na stereotypním myšlení mohl mít nepředpokládané důsledky. Nejčastější příklady genderových stereotypů uvádím v tabulce č. 1 v příloze této práce.

Z genderových stereotypů vychází třídění jakýchsi „genderových archetypů“, obrazů opravdových žen a mužů, jak je uvedl ve své knize sociální psycholog Gary W. Wood (Wood, 2008: 66-71). Každý z archetypů odráží určité aspekty, které sociální normy přisuzují pravým ženám a pravým mužům. Jakkoliv se mohou níže uvedené charakteristiky zdát z dnešního pohledu archaické, mají podle mého názoru určitou platnost dodnes.

Opravdové ženy:

Pozemská matka – úkolem pozemské matky je péče a starost o druhé, především o děti, rodinu a příbuzné. Zahrnuje vlastnosti jako je starostlivost, láska, něha, soucit, obětování se pro druhé.

Hezká holčička – je to archetyp krásné a hodné ženy, která duševně a mentálně stále zůstává malou poslušnou holčičkou. Vždy dbá o svůj zevnějšek a vždy dodržuje pravidla dobrého chování. Jejím opakem je zlá holčička, která naopak všechny pravidla překračuje.

Malá sestřička – postava malé sestřičky symbolizuje podřízenost ženy vůči muži – vůči velkému, dospělému bratrovi, jemuž se musí podřídit. Archetyp malé sestřičky vyžaduje po ženě, aby zbytečně nezasahovala do pravomocí muže.

Domácí bohyně – vyjadřuje dodnes platný požadavek společnosti, aby žena byla tvůrkyní a správkyní domova, aby bylo postaráno o děti a o manžela, až se vrátí z práce.

Opravdoví muži:

Drsný chlapík – je symbolem síly, statečnosti a nezávislosti. Je to někdo, na koho se lze vždycky spolehnout. Vyžaduje po mužích kontrolu emocí.

Velké zvíře – to je symbolika úspěchu v povolání, moci a peněz. Každý muž se má snažit stát se velkým zvířetem, dosáhnout úspěchu v práci, ale také v ostatních aktivitách. Důležité je být nejlepší za každou cenu.

Zlobivý kluk – být zlobivým klukem znamená být aktivní, činorodý, milovat dobrodružství, dělat nebezpečné věci jen tak, pro dobrý pocit nebo jen pro zábavu. Zlobivý kluk však také představuje symbol pro násilí a agresivitu.

Žádná baba – tento archetyp vyjadřuje protiklad ke všemu ženskému, všemu femininnímu, je to obraz stoprocentní maskulinity. Pro muže či chlapce vyžaduje vyhýbat se všemu, co je obecně považováno za ženské: slabosti, strachu, emocím, něze, nerozhodnosti, naopak je třeba být silný, statečný, odvážný, rozhodný a rázný, nepodléhající emocím.

Gender studies - neboli česky řečeno „genderové studie“, je relativně novým společenskovedním oborem, který se zabývá shromažďováním a šířením informací o problematice ženských práv a genderu. „Rodová studia jsou vědeckou disciplínou sledující různé sociálně a kulturně podmíněné rozdíly mezi muži a ženami ve společnosti, a to nejen v současnosti, ale i v minulosti“ (Jarkovská, 2003: 15). Jeho hlavním cílem je především problematizace postavení ženy ve společnosti za pomoci pojmu gender. Zabývá se studiem genderové problematiky, otevírá diskuzi o rolích žen a mužů ve společnosti, chce rozvíjet toleranci vůči alternativním životním stylům. Vznik gender studies souvisí s rozmachem feministické filozofie a feministického hnutí ve 2. polovině 20. století.

Feminismus – je název pro soubor filozofií, sociálních teorií, politických hnutí a ideologií, které se zabývají všemi projevy utlačování ženského pohlaví a snaží se o jeho odstranění (www.cs.wikipedia.org). Termín feminismus se rozšířil až v polovině 20. století, předtím se používalo označení „ženské hnutí“. Feminismus je v úzkém vztahu s genderovou problematikou a gender studies, zabývá se společenskými tématy, jako jsou práva žen, rovný přístup k oběma pohlavím, diskriminací žen, specifika ženského pohlaví, násilí namířené proti ženám (sexuální obtěžování, znásilnění), patriarchát, mužská dominance, genderovými stereotypy a podobně.

Sexismus – je přesvědčení o méněcennosti a podřadnosti jednoho pohlaví oproti druhému pohlaví. Týká se především mužského sexismu, tedy pocitů nadřazenosti mužů nad ženami, v menší míře se však vyskytuje i mínění opačné (www.cs.wikipedia.org). Alternativním názvem je šovinismus, mužský nebo ženský. Dějiny lidské společnosti registrují zejména historii panování a dominanci dodnes ještě přežívajícího mužského sexismu a šovinismu. Od druhé poloviny 20. století je tento pojem často frekventován v souvislosti s nástupem feminismu, genderových studií a později také s rozšířením hnutí politické korektnosti.

Maskulinita a femininita - jsou souhrnem vlastností, které jsou všeobecně považovány za mužské nebo ženské. Maskulinní vlastnosti: fyzická síla, agresivita, dominance, samostatnost, nezávislost, asertivita, sebevědomí, věcnost, technická zdatnost, silná sexuální orientace na ženy. Femininní vlastnosti: fyzická slabost, neagresivita, poddajnost, plachost, nesamostatnost, závislost na jiných, emocionalita, empatičnost, náklonnost a péče o ostatní, především děti, technická neschopnost. „Maskulinita a femininita jsou ty aspekty genderu, které kolísají jak mezi muži, tak mezi ženami“ (Lippa, 2009: 78). Jinak řečeno, každý muž a každá žena vykazují určitý mix femininních a maskulinních vlastností, typický muž má ve výsledku více maskulinních rysů, u typické ženy najdeme více femininních vlastností. V současnosti převládá v genderových výzkumech názor, že koncept maskulinity a femininity, ačkoliv vychází ze zjištěných pohlavních rozdílů, je převážně sociálním konstruktem.

1.2. Problematika genderových studií

V této části se zaměřím na spor mezi dvěma sociologickými pojetími genderu a na různé teorie vzniku a utváření genderu.

1.2.1. Strukturální funkcionalismus versus feminismus

Problematiku genderu lze vysvětlit prostřednictvím dvou různých sociologických pojetí – pomocí *strukturálního funkcionalismu* a protikladného přístupu *feministického* (Renzetti, 2003: 22-35). Strukturální funkcionalismus je sociologické paradigma, které vychází z předpokladu společnosti jako systému, složeného ze vzájemně se doplňujících částí, které plní svoje specifické úlohy uvnitř společnosti, a tím ji udržují ve vyrovnaném stavu. Členové

této společnosti rovněž plní určité role v rámci společenského systému, a to na základě společenského konsensu. V pohledu na genderovou problematiku vycházejí strukturální funkcionalisté z rozdílných biologických znaků mužů a žen. Podle nich jsou tělesné rozdíly mezi muži a ženami (fyzická síla, tělesné rozměry, rození potomků atd.) příčinou vzniku odlišných genderových rolí v průběhu historie lidstva. Muži jsou silní a agresivní, proto se přirozeně zabývali lovem a obstaráváním potravy, ženy rodí děti a jsou slabší než muži, proto jim připadla péče o děti a domácnost. Tato dělba práce vede postupně k rozvinutí a posílení specifických vlastností – ženy rozvíjejí empatii a schopnosti péče o děti, muži naopak posilují agresivitu, samostatnost a rozhodnost, tedy vlastnosti nutné pro přežití a zabezpečení rodiny. Genderové role jsou tedy v interpretaci strukturálního funkcionalismu naprosto přirozené, funkční, vzájemně se doplňující a v podstatě neměnné.

Hledisko *feministické sociologie* také uznává určitý vliv biologických faktorů při tvorbě genderu, mnohem větší důraz však klade na učení, vlivy prostředí a kulturu. Genderové role jsou produktem společnosti, reprodukuje se a přenáší sociálním učením a vtiskují se hluboko do myslí členů společnosti. Feminismem ovlivnění sociologové vytýkají klasické sociologii především sexismus, tedy preferování a upřednostňování mužského pohlaví v sociologickém zkoumání. Sociologie tedy není genderově neutrální a objektivní, neboť výsledky sociologických výzkumů prováděli muži na mužích a poté je aplikovali na celou společnost, tedy i na ženy. Hledisko genderu bylo většinou v sociologii opomíjeno a chování žen bylo posuzováno podle mužských norem. Až do vzniku feministické sociologie je klasická sociologie pouze mužským zkoumáním mužské populace. Na rozdíl od tohoto se feministická sociologie snaží zjistit, jak se muži a ženy rozdílně vyrovnávají s požadavky a nároky, které na ně společnost prostřednictvím genderových šablon klade. Podle Renzetti feminismus neopomíjí mužskou zkušenost a mužská hlediska, pouze k nim připojuje také ta ženská, která klade na roveň těm mužským. Snaží se aplikovat ženský pohled i v těch oborech a vědeckých disciplínách, jenž byly dosud doménou mužů. Feministická sociologie vědomě zdůrazňuje kromě standardního „nezaujatého“ pohledu také subjektivní přístup k objektům svých zkoumání, neboť vychází ze skutečnosti, že žádná věda, žádný výzkum nemůže být zcela objektivní a hodnotově neutrální. Výsledky feministických výzkumů genderu by měly sloužit jako nástroj ke změně nerovných společenských podmínek, ke zrovnoprávnění všech vzorů chování, ať ženských či mužských. Změnou v konstrukci genderových rolí a snahou o sociální proměnu společnosti se zabývá feministické hnutí, o němž pojednám v další části této práce.

1.2.2. Teorie genderu

V následujícím oddíle nastíním několik teorií genderu tak, jak jej popisují a vysvětlují odborníci zabývající se genderovou problematikou (R. Lipa, P. Janošová, H. Karsten, A. Oakley).

Přibližnou klasifikaci teorií o genderu lze provést na základě rozdělení na **teorie zdůrazňující biologické faktory** a na **teorie upřednostňující faktory prostředí, učení a výchovy**. Někdy se také ve společenských vědách mluví o sporu mezi esencialismem a konstruktivismem (Babanová, Miškolci, 2007: 11). Esencialismus předpokládá, že vlastnosti a podstata obou pohlaví jsou pevně dány již od narození (vliv biologie), a proto není možné nějak násilně měnit role mužů a žen. Konstruktivismus se naopak snaží dokázat, že úlohy, role a typické vlastnosti obou pohlaví jsou konstruovány samotnou společností, a proto je nejen možné, ale i nutné tyto sociální konstrukty změnit, neboť již nevyhovují současnému stavu vývoje společnosti (Smetáčková, Vlčková, 2005: 27).

Biologické teorie se zaměřují na rozdílné fyzické znaky mužů a žen, na evoluční procesy, na vliv genů, hormonů a nervového systému na lidské chování a jednání. Mezi významné biologické teorie genderu patří teorie *evoluční*, *vycházející* z Darwinova učení o přírodním výběru. Přírodní výběr zajišťuje přenos těch tělesných znaků z generace na generaci, které umožňují přežití jedince v určitém prostředí. V současnosti je přírodní výběr v rámci evoluce aplikován i na přenos genů. Evoluce způsobila, že muži a ženy byli v průběhu vývoje lidstva podrobena rozdílným nárokům přírodního výběru. Muži díky svým fyzickým parametrům zodpovídali za obstarání potravy a ochranu rodiny či kmene, proto evoluce zajistila přenos právě těchto znaků na rozdíl od žen, které díky faktu rození potomků měly na starost péči o děti, proto evoluce zařídila, aby byly přeneseny ty vlastnosti, zodpovědné u žen za empatii a pečující sklony. U žen se vyvinula odlišná reprodukční strategie i sexualita. Za život mohou přivést na svět jen omezený počet potomků, do nichž investují mnoho zdrojů, z čehož vyplývá touha žen po trvalých vztazích s dobře zajištěným partnerem, který bude zárukou ochrany a kvalitní výchovy potomků. Muži vládou velkým reprodukčním potenciálem (miliony spermií), z toho důvodu mají sklony k promiskuitě a k nezávazným vztahům, cílem je oplodnit co nejvíce žen a tím zvýšit úspěšnost přenosu svých genů. Aby tyto mužské strategie byly efektivní, vybavila evoluce muže vyšší agresivitou a dominancí, díky nimž se mohou prosadit v konkurenčním boji s ostatními muži. V tomto boji „o samice“ se muži snaží získat

pro sebe mladé, zdravé a atraktivní, tedy plodné ženy, které jim zaručí, že jejich geny se prosadí v životaschopném potomstvu.

Biologické teorie genderu se také opírají o *genetický základ pohlaví*. Geny jsou jednotky dědičnosti, jež jsou tvořeny DNA a nesou základní informace pro tvorbu různých bílkovin, které představují recept života. Samotná DNA je tvořena zřetězenými geny – chromozomy, z nichž některé odpovídají u člověka za určení pohlaví a ty se nazývají pohlavní chromozomy. U lidí existují dva typy těchto chromozomů, X a Y, přičemž většina žen má dva X chromozomy (XX) a většina mužů má jeden X chromozom a jeden Y chromozom (XY). Ženy předávají svým dětem obou pohlaví vždy jeden X chromozom, muži přenášejí X chromozom pouze na dcery a Y chromozom pouze na syny.

Biologickým faktorem, který se významnou měrou podílí na tvorbě pohlaví, jsou *hormony*. Především androgeny, mužské pohlavní hormony, mají velký vliv ve vývoji mužského pohlaví. Chromozom Y zajistí tvorbu těch správných žláz, které vylučují androgeny, jejich působení je u mužů nejvýznamnější v prenatalním období a krátce po narození. Jako aktivátory pak působí v období puberty. Pro ženy je důležité působení ženských pohlavních hormonů, hlavně v období těhotenství, nicméně pro vývoj mužského jedince je vliv androgenů důležitější než pro vývoj žen ženské hormony.

Prenatální činnost pohlavních hormonů může způsobovat odlišný vývoj *mužského a ženského nervového systému*. Faktem je, že současná věda potvrzuje výskyt rozdílů v určitých částech mužského ženského mozku, nicméně na těchto odlišnostech se kromě vlivu genetiky a hormonů podílejí také vlivy prostředí. Muži jsou obdařeni v průměru většími mozky než ženy, ty však mají v určitých částech mozku vyšší počet nervových buněk. Obecná inteligence obou pohlaví je v průměru stejná, rozdíly jsou zaznamenány u některých mentálních schopností (viz oddíl vliv přírody). Řada vědců upozorňuje na rozdíly mezi propojením pravé a levé poloviny (hemisféry) mozku u žen a mužů, na tzv. lateralizaci. Levá polovina lidského mozku obstarává mluvení a jazyk, pravá polovina je zodpovědná za vizuálně-prostorové schopnosti. U mužů je toto rozdělení schopností do obou hemisfér více striktní než u žen, které mají jak jazykové schopnosti, tak schopnosti vizuálně-prostorové více rozložené v rámci obou hemisfér. Potenciální poškození mužské levé mozkové polokoule tak výrazně postihne jazykové schopnosti než obdobné poškození ženské levé hemisféry. Vědci rovněž zaměřují pozornost na zkoumání pohlavních odlišností ve velikosti hypotalamu, části mozku, která souvisí mimo jiné také s agresí, sexualitou a u mužů také se sexuální orientací. Muži mají hypotalamus větší než ženy, přičemž podobné parametry jako ženy vykazují i homosexuální muži a transsexuálové.

Na rozdíl od teorií biologických, které zásadní podíl na tvorbě pohlavních rozdílů přičítají vrozeným faktorům, teorie psychologické, vlivu prostředí a kultury naopak tvrdí, že většina pohlavních rozdílů je naučených. Zastánci *teorie sociálního učení* v souladu s tímto tvrzením vysvětlují vznik pohlavních rozdílů na základě rodinné výchovy a vlivu společenských norem. Děje se tak pomocí odměn a trestů, podmiňování a napodobování. Děti citlivě vnímají reakce ostatních na svoje chování, a pokud jim dá někdo z jejich nejbližšího okolí (rodiče, učitelé, vychovatelé, kamarádi, spolužáci) na vědomí, že jejich projevy buďto jsou nebo nejsou v souladu s obecně uznávanými genderovými normami (pochvala, odměna, přijetí, sdílení, komunikace, pokárání, trest, odmítnutí, nepřijetí, urážky, fyzický útok). Pozitivní reakce na dané chování slouží pro dítě jako motivace a utvrzení v tom, aby toto žádoucí chování v budoucnosti zopakovalo. Naopak negativní reakce dává dítěti jasně najevo, že takovéto projevy nejsou žádoucí. Například malý chlapec si hraje s autíčkem, proto bude rodiči, především otcem, pochválen. Pokud si však bude hrát s panenkami, s největší pravděpodobností bude od takové hry rodiči spíše odrazován, ne-li přímo pokárán. Analogický postup lze předpokládat u děvčátka hrajícího si panenkami (pochvala) nebo účastnícího se hry na honěnou s chlapci (pokárání). Děti samozřejmě vyzorují, které chování a aktivity jsou pro jejich pohlaví oceňované nebo naopak zavržované a podle toho usměrňují svoje chování. Společenské normy a jejich dodržování či vyžadování ostatními lidmi se tak přímo podílí na vzniku pohlavních rozdílů. Přesto nelze považovat teorii sociálního učení za vševysvětlující, neboť zcela opomíjí vrozené dispozice (Janošová, 2008 : 115).

Kognitivní teorie genderu vychází z vývojové teorie Lawrence Kohlberga. Podle ní se v průběhu duševního vývoje u dítěte ustanoví pohlavní identita (vědomí dítěte o vlastním pohlaví), která se začíná utvářet ve 3 letech, mezi 6-8 rokem věku je již vědomí vlastního pohlaví neměnné (Karsten, 2006: 42). Na základě vytvořené pohlavní identity provozuje dítě takové aktivity a chová se takovým způsobem, které odpovídají jeho vlastnímu pohlaví. Tak dochází u lidského jedince k neustálému potvrzování vlastní pohlavní příslušnosti. Základem pro budování genderu je tedy rozumová úvaha: „Jsem chlapec/dívka, proto musím dělat věci typické pro všechny muže/ženy v mém okolí“. Slabinou kognitivní teorie je opomíjení sociálních vlivů, učení a napodobování, ovšem i vlivů biologických (Karsten, 2006: 43, Janošová, 2008: 119).

Americká psycholožka Sandra Bemová rozvinula Kohlbergovu kognitivní teorii a vytvořila novou *teorii genderového schématu*. Děti i dospělí si vytvářejí jednotlivé genderové kategorie, sdružené do podoby jakési informační databáze, do nichž si ukládají všechny

poznatky týkající se genderu, pohlaví, světa mužů a žen, jejichž prostřednictvím nazírají a hodnotí sebe samé, ale i všechny ostatní. Na základě tohoto genderového filtru lze v případě nedostatku relevantních informací o pozorovaném subjektu vytvořit celkový dojem doplněním chybějících vjemů vložením dat z genderových schémat. Tedy jedná se v podstatě o aplikaci genderových stereotypů, která může vést ke zkreslení výsledného dojmu či názoru. Teorie genderového schématu však odstraňuje nedostatky své předchůdkyně teorie kognitivní, neboť bere do úvahy také vlastní uvažování jedince při tvorbě genderových schémat.

Osvojování ženských a mužských rolí během vývoje lidského popisuje a vysvětluje také psychoanalýza Sigmunda Freuda, z níž později vycházeli i další odborníci při formulaci *psychoanalytických teorií genderu*. Původní freudovská psychoanalýza (také teorie identifikace) řeší odlišný psychosexuální vývoj chlapců a dívek, jejímž výsledkem je identifikace chlapce se svým otcem a identifikace děvčete se svojí matkou. Freudovi následovníci (K. Horney, E. Eriksson, M. Klein, H. Deutsch) opouštějí některé sporné Freudovy názory – kastrální úzkost, závist penisu, zavrhnou Freudovy ničím nedoložené názory o méněcennosti ženského rodu a obohacují původní psychoanalytickou koncepci genderu o vlivy prostředí a společnosti. Celkově se dá říct, že psychoanalytické teorie genderu jsou často velmi spekulativní a nedoložitelné, podle mého názoru jsou tedy i méně významné, než ostatní genderové teorie.

1.3. Feminismus

1.3.1. Vznik a historie feminismu

Feminismus tak, jak jej dnes chápeme, se vykryštoval až ve druhé polovině 20. století. Prehistorii tohoto hnutí lze datovat na přelom 17. a 18. století, různé prameny klasifikují dějiny feminismu do dvou až tří vln, přičemž označení feminismus se zrodilo až ve 20. století, předtím se hovořilo o „ženském hnutí“. První vlna – 19. století a počátek 20. stol. - zahrnuje snahy žen ze středních vrstev v USA a v Evropě získat nejen volební právo (tzv. hnutí sufražetek), ale i další základní práva a tato práva žen kodifikovat. Ve Spojených státech v tomto období feministická agenda navazuje na boj za zrušení otroctví a osvobození černošského obyvatelstva. Druhá vlna feminismu vrcholí v šedesátých letech 20. století, kdy se začínají ozývat hlasy bílých vzdělaných žen, které se chtějí uplatnit v prosperujících společnostech poválečné Evropy a Severní Ameriky. Ženy vstupují do veřejného prostoru a

formulují svoje požadavky na skutečné zrovnoprávnění žen a mužů, ačkoliv formálně je tato rovnost zaručena v zákonech. Jejich požadavky zahrnují široké spektrum společenských a politických témat: ochrana žen před násilím a sexuálním zneužíváním, boj proti prostituci, právo na potrat, manželské právo, rozvodová problematika, rovná práva v oblasti vzdělávání a pracovního trhu a další. Někteří autoři uvádějí i další etapu, třetí vlnu feminismu, počínající v devadesátých letech 20. století. Feminismus se tříští na mnoho různých směrů podle oborů a oblastí, do kterých proniká a s nimiž fúzuje – postmoderní filozofie a politické myšlení, hlavně levicové směry, např. marxismus, dále psychoanalýza, hnutí leseb a homosexuálů, boj za práva emigrantů a menšin, ekologická hnutí, multikulturalismus a další. V této etapě se prosazují genderové studie a spolu s feminismem se etablují na amerických a západoevropských univerzitách jako uznávané studijní obory.

Zatímco předchozí řádky popisovaly historii feminismu ve vyspělých zemích euroamerické zóny, myšlenky feminismu se objevují i v zemích tzv. třetího světa, v Africe, Jižní Americe a Asii. Snahy o zrovnoprávnění žen a boj za jejich práva je však poznamenán faktem, že řadu těchto zemí sužují ekonomické problémy, chudoba, politický útlak, občanské války a etnické násilí, které se dotýkají většiny obyvatelstva, takže nerovné postavení žen se v kontextu celospolečenské situace jeví jako nepodstatné a marginální. Přesto i v těchto podmínkách vzniká a formuje se feminismus, který se však na rozdíl od Evropy a USA musí potýkat kromě výše uvedených problémů také s konzervativní a patriarchální mentalitou společností (často se silným vlivem rigidního náboženství) v rozvojových zemích. Ženy také často čelí krutým životním podmínkám, které se ve vyspělých zemích takřka nevyskytují – ženská obřízka, nucená sterilizace, právní postavení ženy jako věci ve vlastnictví manžela, všeobecně tolerované domácí i veřejné násilí na ženách atd. Navíc ženy, které se v důsledku ekonomické imigrace přistěhovaly do bohatých západních zemí, často paradoxně trpí dvojitou diskriminací – genderovou a rasovou (národnostní).

V českých zemích se snaha o prosazení žen ve společnosti objevila již v době národního obrození, kdy se významné české ženy zasazovaly o lepší vzdělání pro dívky (Karolina Světlá, Marie Riegrová, Eliška Krásnohorská). V druhé polovině 19. století se k nim svými názory a aktivitami připojili i muži, např. Vojtěch Náprstek a T. G. Masaryk. Za první republiky se v ženském hnutí angažovaly také některé ženy-političky, Františka F. Plamínková a Milada Horáková (Odyssey 2011). Po skončení 2. světové války a následně po únorovém puči v roce 1948 byl feminismus a ženské hnutí odsouzeno vládnoucím režimem jako součást buržoazní idealistické filozofie, která je neslučitelná s komunistickou ideologií v prostředí reálného socialismu. V šedesátých letech spolu se společenskými změnami došlo k

určitému uvolnění a otázka postavení ženy ve společnosti se stala nakrátko reflektovaným tématem. Po nástupu normalizace počátkem sedmdesátých let jsou ženské studie v rámci společenských věd omezeny jen na sociologii rodiny (Chřibková, 1999: 80-96). Listopadová revoluce v roce 1989 smetla komunistický režim a do českých zemí se kromě spousty dalších zakázaných témat vrací také feminismus a práva žen. Nepřipravená česká společnost však feminismus nepřijala, což platí v podstatě dodnes. České ženy se nerady ztotožňují s myšlenkami feminismu a jejich představitelkami u nás, ačkoliv připouštějí, že reálná situace v oblasti ženských práv není ideální.

Důvodů může být hned několik. Společenská situace za socialismu se vyvíjela jinak, než v západních kapitalistických zemích. Socialismus v naší zemi zajišťoval pro ženy relativní rovnoprávnost, i když zde samozřejmě fungovala klasická dělba práce v rodině a domácnosti. Většina žen byla zaměstnána a byla ekonomicky soběstačná. Totalitní režim stmeloval všechny vrstvy společnosti (ženy i muže) v odporu proti vládnoucí ideologii. Tedy stejně jako v případě rozvojových zemí nebyl feminismus „na pořadu dne“, nebyl aktuálním tématem, jež by sváděl ke kritické reflexi. Popularitu feminismu nepřineslo ani polistopadové působení reprezentantek některých radikálních feministických proudů, jejichž agresivní, proti mužům zaměřená propaganda vyvolala v umírněné české společnosti jen averzi a odpor. Restaurace kapitalismu v 90. letech nepřinesla, jak mnozí předpokládali, snížení zaměstnanosti žen a jejich ústup do domácnosti. Přestože různé výzkumy ukazují, že i v novodobé české společnosti jsou v mnoha zaměstnáních ženy za stejnou práci hůře ohodnoceny než muži a podmínky pro uplatnění žen v dobře ohodnocených profesích jsou ztížené, prosazují se některé ambiciózní ženy na vysokých postech v obchodu, podnikání, politice i státní správě. Znovu se objevuje fenomén pracovně nevytížených manželek bohatých podnikatelů (známý dříve jen ze západních filmů), které oscilují mezi charitativní činností, nakupováním a večírky. S rozvojem obchodu, podnikání, služeb všeho druhu, reklamy, činnosti médií, a uvolňováním různých tabu v porevoluční společnosti nastupuje trend (dříve obvyklý jen v soukromí) veřejného zobrazování a pojímání ženy jako sexuálního objektu. I pro muže nastávají změny, mnoho se jich dokáže prosadit v podnikatelské sféře, což jim kromě peněz zajišťuje také vyšší společenský status a zvýšené sebevědomí.

I přesto, že v českých zemích nemá feminismus „na růžích ustláno“, během dvaceti let od pádu komunismu došlo k výraznému posílení pozic feminismu, v Praze vzniklo občanské sdružení Centrum pro Gender Studies a feminismus nebo genderové studie se vyučují i na společenskovědních fakultách českých univerzit.

1.3.2. Feministické proudy a směry

Jak už bylo výše uvedeno, feminismus se během svého vývoje strukturoval do mnoha směrů a proudů, které tematizují nespočet problémů, a které představují obrovskou názorovou a myšlenkovou rozmanitost. Zde se pokusíme nastínit jen stručná schémata současných feministických přístupů. Socioložka Jiřina Šiklová rozeznává čtyři základní směry feministického myšlení: *asimilační, androgynní, komplementární a radikální* (Společnost mužů a žen..., 1999: 14). První proud usiluje o jakési splynutí sociálních rolí obou pohlaví, a to na základě předpokladu, že žena je stejně schopná jako muž a může tedy zastávat i mužské role a pozice. Druhý proud zahrnuje teorie o vzniku androgynní (mužskoženské) osobnosti, která by nebyla determinována svým pohlavím a nebyla vázána genderovými stereotypy. Komplementární feminismus hlásá jakousi dělbu rolí mezi oběma pohlavími, kdy se muži a ženy svými vlastnostmi a jednáním navzájem doplňují a nemají zapotřebí spolu soutěžit a porovnávat se. Radikální feministky staví na specifčnosti, „jinakosti“ či dokonce nadřazenosti ženského pohlaví, jehož úlohou je převzetí moci od mužů a nastolení nové, spravedlivější společnosti. Na svět proto pohlížejí výhradně optikou „genderových brýlí“, hledisko genderu je pro ně základem jejich ideologického přístupu.

Další členění současného feminismu vychází z klasifikace americké socioložky Judith Lorberové (1998). Ta dělí současný feminismus na tři základní myšlenkové směry, **genderově reformní feministické teorie**, usilující o rovnost a změnu poměrů prostřednictvím změny zákonů, **teorie genderově motivovaného odporu**, snažící se o totéž organizovanou činností ženských aktivistických organizací mimo legislativní proces a nakonec **teorie genderově motivované vzpoury neboli třetí vlnu feminismu**, která chápe genderovou nerovnost pouze jako jednu součást celého souboru společenských problémů a diskriminací (Renzetti, 2003: 48).

V rámci těchto základních myšlenkových schémat se větví a člení další feministické směry a proudy. Mezi reformní feminismy se řadí asi nejznámější *liberální feminismu*, který klade důraz na úpravu legislativy v tom smyslu, aby ženy požívaly stejných výhod a právního postavení jako muži. Zastánci toho směru např. vyvíjeli velký tlak na zrušení protipotratových zákonů v zemích se silnou katolickou tradicí (Polsko), neboť tato restriktivní opatření omezují svobodu žen nakládat se svým tělem. Tento způsob boje proti nerovnosti později převzaly i další diskriminované skupiny, např. sexuální menšiny nebo etnické minority. *Marxistický či socialistický feminismus* kritizují ekonomické znevýhodnění žen, vyplývající z jejich

materiální závislosti na mužích. Za příčinu všech nerovností v kapitalismu považují ekonomické vykořisťování, v případě nerovného postavení žen také genderové stereotypy. Rozvojový feminismus obhajuje zájmy žen v rozvojových a zaostalých zemích s přihlédnutím ke specifickým tamějších společností a tradic.

Ostřejší postoje zastávají feministické teorie odporu, mezi něž se řadí především *radikální feminismus*. Představitelky tohoto názorového proudu přičítají vinu za útlak žen mužské sexuální nadvládě, která by se měla stát centrálním objektem feministické analýzy. Sexualitu považují za formu moci, jejíž prostřednictvím vládnu muži ženám. Sexualita způsobuje, že jsou v očích mužů redukovány na pouhé sexuální objekty. Podobnou cestou jako radikální feministky se ubírá i *lesbický feminismus*, který také akcentuje význam sexuality, na rozdíl od radikálního proudu však vidí problém v chápání lesbické orientace, kterou patriarchální systém odmítá. Lesbické feministky se považují za oběti dvojí diskriminace, jednak jako ženy, jednak jako lesbičky. Standpoint („hlediskový“) feminismus hledá společný jmenovatel všech žen a nachází ho v „ženské zkušenosti“, která by měla být východiskem kritiky poměrů ve společnosti.

Feminismy třetí vlny (teorie genderové vzpoury) se zaměřují na příbuznost genderu s dalšími kategoriemi, které jsou také spojeny s nerovností a diskriminací, jako jsou rasa, etnický původ, sexuální orientace, sociální postavení, náboženské vyznání a další. Pro *mužský feminismus* představuje feministické myšlení vhodný způsob kritiky patriarchálního společenského systému, založeného na útlaku a znevýhodňování všech (mužů i žen), kteří se vymykají společensky legitimním genderovým šablonám, což se týká například homosexuálních mužů či transsexuálů.

Multirasový feminismus zkoumá genderovou problematiku ve spojitosti s rasovým nebo etnickým původem a dokazuje, že útlak žen existuje i uvnitř menšin nezávisle na rasové a etnické diskriminaci. *Feminismus sociální konstrukce* se snaží o analýzu tvorby sociálních konstrukcí genderu, přičemž uznává nezpochybnitelnost biologicky podmíněného pohlaví. *Postmoderní feminismus* však už premisu biologicky daného pohlaví zpochybňuje, gender, pohlaví, mužství a ženství považuje za proměnlivé kategorie, jíž v různých prostředích a dobách mají různý význam a platnost. Podle těchto názorů už nezáleží na konkrétním pohlaví, ale na tom, jak se jedinec chová, jaké hraje role a touto celkovou prezentací sebe sama vytváří svoji identitu. Z postmoderního feminismu vychází rovněž *queer teorie*, myšlenkový směr zaměřující se na kritiku stálosti a neměnnosti pojmů jako jsou mužství, ženství, heterosexuality a pevná sexuální identita. Zastánci queer teorie považují sexualitu za vlastnost, jenž je individuální a nepodléhá žádným vnuceným nebo naučeným způsobům, jak

ji projevovat. Z dalších feministických teorií lze ještě jmenovat *ekofeminismus*, *spirituální feminismus* nebo *kyberfeminismus*, které feministický způsob myšlení aplikují na konkrétní předmět zájmu, tedy na ekologii, spiritualitu a náboženství, informační technologie a média.

1.4. Dílčí závěr

V úvodní části diplomové práce jsem se pokusil definovat základní pojmy, které se i v širších souvislostech vztahují k tématu genderových stereotypů, tedy nejen samotné stereotypy, ale také pojmy gender, pohlaví, maskulinita, femininita, gender studies a v neposlední řadě také feminismus, jenž tvoří filozofickou základnu ke všem snahám o pochopení a vysvětlení fenoménu genderových rozdílů. Feminismus jako myšlenkový směr, ačkoliv velmi různorodý a zdůrazňující různé aspekty boje žen za zrovnoprávnění, v poslední třetině 20. století ovlivňuje také sociologické koncepty fungování společnosti. Původní archaické paradigma, vysvětlující nadvládu mužů nad ženami biologickými a funkcionalistickými faktory (esencialismus, strukturální funkcionalismus), má v současnosti zdatného protivníka ve feministických a genderových teoriích, které hledají příčiny rozdílů a nerovností mezi pohlavími ve společnosti samotné. Sociální vědci, psychologové, sociologové, filozofové, ale také odborníci na přírodní vědy (lékař, psychiatři, biologové) dnes horečně zkoumají, zda hranice mezi světem mužů a světem žen jsou opravdu tak nepropustné, jak jsme o tom po staletí přesvědčováni.

Zdá se mi, že běžní občané zemí vyspělého světa jsou dnes díky vědeckému pokroku a působení médií bombardováni nejnovějšími, často odporujícími si poznatky o rozdílnosti žen a mužů. Na jedné straně nás lifestyle časopisy určené speciálně pro ženy a speciálně pro muže, knihy, internetové články a televizní pořady neustále poučují o rozdílných způsobech vnímání, myšlení a jednání žen a mužů a seznamují nás se zaručenými strategiemi, jak v kontaktu s druhým pohlavím dosáhnout svého (Muži jsou z Marsu a ženy z Venuše, Jak sbalit chlapa, Jak sbalit holku atd.), zatímco na straně druhé jsme těmi samými médii, ovšem v daleko menší míře, přesvědčováni o rovnosti mužů a žen, o emancipaci, feminismu, genderových studiích, politické korektnosti atd. Vypadá to, že z komerčního hlediska je zdůrazňování přirozenosti mezipohlavních rozdílů výhodné pro nejrůznější výrobce zboží a poskytovatele služeb zaměřené na pohlavně odlišnou klientelu.

2. 2 Rozdíly mezi pohlavími (biologie proti výchově)

2.1. Pohlavní rozdíly

Jaké jsou rozdíly mezi oběma pohlavími? Některé jsou samozřejmě patrné na první pohled. Ženy jsou většinou menšího vzrůstu než muži, mají většinou nižší hmotnost, menší sílu, odlišný tvar těla a mírně odlišnou anatomii, odlišné pohlavní orgány, než mají muži. To jsou ale jen ty viditelné rozdíly mezi pohlavími. Existují však také pohlavní rozdíly v osobnostních charakteristikách, jako je např. agresivita, dravost, vnímavost, pasivita, altruismus, matematické schopnosti, verbální schopnosti a další? To se pokusím zodpovědět v následujících oddílech této práce. Někteří badatelé se snaží klást důraz především na rozdílnost vlastností mužů a žen, jiní se zase domnívají, že pohlavní rozdíly mezi pohlavími jsou minimální a vznikají hlavně vlivem působení společnosti.

Následující data jsou souhrnem nejčastějších rozdílů mezi pohlavími, vycházejí ze zdrojů, které koncentrují závěry mnoha studií a metaanalýz pohlavních rozdílů v těchto oblastech: osobnost, riskování, sociální chování, sexualita, zájmy, inteligence a kognitivní schopnosti a fyzické znaky (Lippa, 2009, Janošová, 2008).

Pohlavní rozdíly v osobnosti

Osobnostní vlastnosti jsou charakteristiky každého člověka, podmíněné jednak dědičností, jednak získanou zkušeností. Lippa odkazuje na soubor vlastností osobnosti, jež považuje za podstatnou většinu psychologů osobnosti v současné době. Jsou to: extroverze, svědomitost, příjemnost, neuroticismus a otevřenost ke zkušenosti.

Lippa uvádí příklady různých studií a metaanalýz, z nichž vyplývá, že muži vykazovali vyšší hodnoty především v asertivitě (jako podsložce extroverze), u žen zase převládala útlocitnost jakožto podsložka příjemnosti. Další pohlavní rozdíly byly objeveny neuroticismu, ženy prokazovaly větší míru neuroticismu (v podložce úzkostnosti). Výsledky analýz potvrzovaly domněnky o tom, že ženy jsou příjemnější, svědomitější, ale také úzkostnější a více neurotické než muži. U mužů zase převládala asertivita, sociální dominance, vyhledávání vzrušení a otevřenost novým myšlenkám. Naopak u vlastností jako sebeúcta a autoritářství nebyly zjištěny významnější rozdíly. Různé studie navíc prokázaly, že pohlavní rozdíly v osobnosti se mnohem více projevují ve společnostech euroamerického okruhu, kde panuje genderově liberální prostředí s velkou účastí žen na životě společnosti, než v rozvojových

zemích Latinské Ameriky, Asie a Afriky s tradičními rolemi mužů a žen. Příčinou tohoto zjištění je prý fakt, že lidé ze západních demokratických zemí přisuzují pohlavní rozdíly v osobnosti vnitřním faktorům, kdežto obyvatelé rozvojových, spíše nedemokratických zemí, vidí pohlavní rozdíly jako důsledek silných genderových rolí, tedy jako vliv prostředí.

Pohlavní rozdíly v riskování

Výsledky studií (Lippa, 2009) dokazují větší podíl riskování na straně mužů, nicméně tento rozdíl není velký – jedna ze studií uváděla, že 55% mužů riskuje více než průměrná žena a 45% žen riskuje více než průměrný muž. Větší rozdíly však byly nalezeny u různých typů riskování, např. muži více riskují v aktivitách, jako řízení vozidel, fyzické a intelektuální činnosti, experimenty, hazardní hry.

Pohlavní rozdíly v sociálním chování

Sociálním chováním se míní chování individua v interakci s ostatními lidmi, Lippa ve své knize uvádí zobecněné výsledky různých experimentálních, ale i neexperimentálních výzkumů a metaanalýz, které zjišťovaly míru agresivity, ochoty pomoci jiným, morálního chování, přizpůsobivosti většině a skupinového chování.

Co se týče agresivity, celkem očekávaně byla zjištěna větší míra agresivity u mužů, především u fyzické agresivity, pouze tzv. nepřímá agresivita (vztahová – pomlouvání, drby, ostrakizace) převažovala u žen. Dále se potvrdilo, že agresivita klesá spolu s věkem. Tyto výsledky, přestože pro každou zemi či kulturu se mírně lišily, vždy dokazovaly, že muži jsou více agresivní než ženy. Agresivita u mužů bývá spojována s vyšší produkcí hormonu testosteronu, což bylo také vědecky prokázáno (Janošová, 2008: 163). Na druhou stranu, vyšší mužskou agresivitu podněcuje výchova a kulturní vlivy společnosti, která od chlapců a mužů očekává schopnost prosadit se v soutěžích, sportovních disciplínách, ale také v zaměstnání a osobním životě. Na rozdíl od žen, u nichž není agresivní chování většinou kladně hodnoceno, ačkoliv ženy stejně jako muži prožívají pocity zlosti a vzteku, svoje negativní emoce však ventilují prostřednictvím nepřímé agresivity.

Pohlavní rozdíly v nápomocném chování v Lippou zmiňovaných výzkumech kupodivu vycházejí lichotivě ve prospěch mužů. Bylo však zjištěno, že ochota pomoci se u mužů projevuje hlavně v případech naléhavého zásahu (záchrana topícího, záchrana lidí z hořícího domu apd.), v situacích, kdy příjemcem pomoci byla žena nebo pokud bylo aktu pomoci

přítomno ženské publikum. Nicméně i nadále platí, že ženy jsou více pečovatelské a ochranné v každodenních situacích, především ve vztahu k rodinným příslušníkům a přátelům. Podle některých výzkumů v oblasti prosociálního chování (Janošová, 2008) je však vyšší skóre žen v tomto ohledu opět jen výsledkem tradičních představ o ideálních vlastnostech obou pohlaví. Ženy a dívky se projevují více altruisticky a nápomocně také proto, že jsou k tomu od malička vedeny a podněcovány. Ženy poskytují pomoc raději blízkým lidem, muži však dokážou častěji než ženy podat pomocnou ruku i neznámému člověku.

Morálka a pohlavní rozdíly. Obecně psychologové tvrdí, že mužské chápání morálky staví na abstraktních principech a zákonech, na rozdíl od žen, které více preferují pomoc a péči o druhé. Výše uvedené tvrzení potvrdila metaanalýza různých zkoumání. Výsledky dalších studií ukázaly mírný rozdíl ve schopnosti oddálit uspokojení ve prospěch žen, což může mít vliv na morální chování (např. schopnost odepřít si velmi příjemný, ale také nemorální a zdravotně rizikový sex s cizím partnerem).

Pohlavní rozdíly zaznamenaly také výzkumy zabývající se přizpůsobivostí většiny a schopností odolávat sociálním tlakům. Výsledky dvou metaanalýz shodně hovoří o větší přizpůsobivosti žen sociálnímu okolí, a to především v bezprostředním kontaktu se skupinou, tváří v tvář.

Další rozdíly mezi muži a ženami byly zjišťovány v oblasti skupinového chování. Výzkumy objevily rozdíly v několika aspektech: muži získávali převahu v chování zaměřeném na úkol (řešení problému dosažení cíle), ženy zase více bodovaly ve vztahově-emočním chování (rozvíjení dobrých osobních vztahů uvnitř skupiny, snižování napětí). Rovněž byly testovány rozdíly ve stylech vedení skupin, přičemž se ukázalo, že ženy častěji využívají odměny a motivování, zatímco muži více sázejí na vyhledávání chyb u podřízených. Důležitým prvkem skupinového chování je také vyjednávání. I zde výzkumy objevily mírné rozdíly mezi pohlavími, muži ve studiích vykázali o něco lepší výsledky než ženy.

Pohlavní rozdíly v řeči a neverbálním chování

Verbální komunikace, jazyk a řeč svědčí lépe ženám, především v nejranějším věku. Malá děvčátka začínají mluvit a artikulovat dříve než chlapci stejného věku, dříve se také naučí číst a dominují v oblasti plynulosti jazykového projevu. Chlapci mívají častěji ve škole problémy se čtením a psaním (Janošová, 2008: 158, Oakley, 2000: 65). V průběhu školní docházky se však rozdíly postupně vyrovnávají. Ženy obecně jsou ale více sdílnější a častěji mluví na rozdíl od mužů. Neverbální chování a komunikace zahrnuje záměrné a nezáměrné způsoby

chování, jako jsou gesta, pohyby těla, výrazy tváře, oční kontakt, zabarvení hlasu, využívání osobního prostoru a další. Výzkumy měly za úkol odhalit jednak pohlavní rozdíly v neverbálním chování, jednak schopnost subjektů přečíst a pochopit význam neverbálních sdělení. Výsledky několika metaanalýz (Lippa, 2009: 51) dokázaly, že 67% žen lépe dekóduje neverbální informaci než průměrný muž. Byly však nalezeny další rozdíly: ženy se více usmívají než muži (rozdíly v úsměvech jsou ale velmi závislé na kultuře, národnosti a věku zkoumaných subjektů), ženy více používají oční kontakt, mají živější mimiku, více gestikulují. Muži si zase, na rozdíl od žen, při vzájemné komunikaci udržují větší osobní prostor a častěji se u nich objevují slovní chyby – přerěknutí, koktání.

Pohlavní rozdíly v sexualitě

Sexuální chování bylo rovněž podrobena různým studiím a výzkumům z hlediska rozdílnosti pohlaví, přičemž výzkumníci shrnuli výsledky 177 studií o sexualitě (Lippa, 2009: 53). Závěry: muži jsou více otevřeni příležitostnému sexu (79%) než ženy, muži také více masturbují než ženy (83%), muži mají více pohlavního styku než ženy, mají více sexuálních partnerů, začínají dříve se sexem, mají vyšší procento homosexuálního chování. Další Lippou uváděné studie vykazují další rozdíly v sexuálním chování: muži více vyžadují větší variabilitu sexuálních partnerek (či partnerů), 77% mužů také vykazuje volnější nebo nezávaznější postoje k sexu (menší zábrany, menší emoční investice). Výsledky byly v tomto ohledu celkem jednoznačné i přes různé kulturní a geografické odlišnosti.

Psychologové, kteří se zabývají sexualitou, potvrzují, že u mužů funguje silnější pohlavní pud než u žen, takže vyhledávají častěji sexuální aktivity, v sexu více riskují, nejsou příliš schopni oddálit potenciální sexuální uspokojení, více do něj investují (úsilí i peněz). Sexualita žen je zase během života mnohem flexibilnější a proměnlivější ve vztahu k sociálním normám, na rozdíl od mužské sexuality, která je stabilnější a méně citlivá na společenské konvence. Rozdílný je i věk, ve kterém obě pohlaví dosahují vrcholu pohlavní aktivity - muži jsou nejaktivnější v letech krátce po pubertě (15 – 18), ženy dosahují vrcholu sexuálních sil po třiceti letech věku. Za těmito odlišnostmi stojí hlavně biologické predispozice (viz oddíl 2.3.3), někteří autoři (Oakley, 2000: 96) zdůrazňují vliv společnosti, které až dosud formovala obraz ženy jako pasivního sexuálního objektu, jenž má sloužit k reprodukci a ukojení sexuálních potřeb muže bez nároku na vyjádření vlastních sexuálních pocitů. Domnívám se, že v posledních letech – přelom 20. a 21. století – dochází v jistém smyslu alespoň v naší západní kultuře ke změně náhledu na ženskou sexualitu. Ta je dnes více chápána obdobně

jako mužská sexualita, tedy jako významný prvek v životě člověka, jenž má bytostné právo na užívání a kultivaci této stránky svojí osobnosti. Pro současné, především mladé ženy je typická nezávislost na jednom muži, častější střídání sexuálních partnerů, důraz na sex a uspokojení z něj a také odklad reprodukce a založení rodiny do období po třiceti letech věku. Rovněž starší ženy po čtyřicítce chtějí stále vypadat atraktivně a mladistvě, dbají na svůj vzhled, některé navazují erotické vztahy s mladšími muži, od nichž očekávají vyšší sexuální výkonnost. Rozdíly mezi mužskou a ženskou sexualitou se stírají.

Pohlavní rozdíly v zájmech a při výběru zaměstnání

Výběr povolání je rovněž poznamenán pohlavními rozdíly. Lippova metaanalýza několika studií (Lippa, 2009: 58) dokazuje větší zájem mužů o zaměstnání spojená se stroji, nástroji a zvířaty. Ženy zase projevují větší zájem o práci s jinými lidmi (sociální povolání) a o umělecká zaměstnání. Psychologové předpokládají u žen a mužů odlišné zájmy a preference. Ženy projevují více empatie než muži, což je orientuje na oblast mezilidských vztahů, poskytování sociální podpory, vzájemnou komunikaci. U mužů se více projevuje důraz na systematizaci, který je proto více orientuje na stroje, nástroje, zařízení, ale také na sport, vědecká povolání a další činnosti související se mechanikou, zákony a pravidly. Tyto odlišné zájmy a preference jsou registrovány už u malých dětí, projevují se rozdílných hrách chlapečků a holčiček.

Pohlavní rozdíly v kognitivních a vizuálně-prostorových schopnostech

Většina psychologů se shoduje na tom, že muži a ženy se v oblasti obecné inteligence v podstatě neliší. Menší rozdíly v určitých schopnostech však badatelé zaznamenali. (Lippa, 2009: 61-62). U mužů je to mírná převaha v matematických schopnostech a ve vizuálně-prostorovém odhadu, ženy naopak vykazují lepší výsledky verbálních schopností a v zapamatování polohy objektu v prostoru. Lepší matematické schopnosti jsou přisuzovány mužům, i když v mladším školním věku mají v matematice převahu dívky, v pozdějším věku však chlapci vykazují o něco lepší výsledky než dívky. (Janošová, 2008: 159, Oakley, 2000: 66) Některé další psychologické studie (Lippa, 2009: 62-63) potvrzují vyšší skóre mužů a chlapců v testech zaměřených na všeobecné znalosti, a to především v oblastech jako je věda a technika, technologie, sport, historie, geografie, finance. U žen byly zaznamenány lepší

výsledky v oblasti medicíny, potravin a vaření. Naproti tomu žádné rozdíly nebyly nalezeny ve znalostech literatury, podnikání, umění a psychologie.

Významný rozdíl mezi pohlavími existuje na poli vizuálních a prostorových schopností, neboť mnohé vědecké studie ukazují na převahu mužů (Lippa, 2009: 206, Janošová, 2008: 159, Oakley, 2000: 68).

Pohlavní rozdíly ve fyzických schopnostech

Na toto téma bylo provedeno mnoho různých studií (Lippa, 2009: 63), které prokázaly evidentní fakt, že muži jsou v průměru fyzicky silnější a výkonnější než ženy. Testy mapovaly několik oblastí fyzických schopností a zjistily následující fakta: muži jsou více fyzicky aktivní než ženy, muži dalece převyšují ženy v hodu předmětem, hlavně v délce hodu (98%), rychlosti hodu (99%) a přesnosti hodu (77%), dále ve stisku, v krátkodobém rychlostním běhu a skoku do dálky. Ženy mají ovšem lepší lokomotorickou koordinaci a jsou vybaveny ohebnějšími končetinami.

Pohlavní rozdíly v prožívání emocí

Obecně jsou ženy považovány za emotivnější než muži. Tento stereotyp, založený na zkušenostech mnoha generací, dokládá Lippa výsledky různých metaanalýz (Lippa, 2009: 69-70). Ženy bývají opravdu více otevřené než muži, rády se svěřují, hlavně jiným ženám a sdílí informace o svých pocitech. Přitom byly objeveny i rozdíly ve způsobu prožívání emocí, ženy své city dávají více najevo ať už verbálně či neverbálně např. mimikou nebo gestikou, muži zase své emoce více tlumí v sobě, což se projevuje hlavně fyziologickými změnami, např. zvýšený tep atd. Výzkumy zaměřené na zvládání stresu ukazují, že muži ve stresových situacích spíše volí mezi strategiemi boj – útěk, zatímco ženy ve stejných situacích raději vyhledají sociální podporu nebo mají tendenci se usmířovat.

Pohlavní rozdíly v sebepojetí

Současní psychologové (Lippa, 2009: 71) se domnívají, že muži a ženy používají rozdílný koncept sebe sama. Muži se chápou jako nezávislé osobnosti, u nichž hodnotí především individuální úspěchy, vlastnosti osobnosti a schopnosti. U žen převažuje důraz na vztahy s ostatními lidmi, hlavně s rodinou, příbuznými, přáteli, s nimiž si spojují sociální role a

povinnosti. Pro muže je důležitá pozice v sociální skupině (v zaměstnání, ve skupině přátel), ženy se vnímají ve vztahu k jednotlivcům (k dětem, partnerovi, přítelkyni). Psychologové, kteří se zabývají studiem těchto rozdílů u různých kultur a společností, tvrdí, že sebepojetí zaměřené na nezávislost jedince dominuje ve vyspělých zemích Evropy a Severní Ameriky, zatímco sebepojetí zaměřené na vztahy s ostatními převažuje v tradicionalistických kulturách nebo v rozvojových zemích (Asie, Afrika, Jižní Amerika).

2.2. Maskulinita a femininita

Maskulinita, femininita, Co tyto pojmy znamenají? Pokud je někdo označen za maskulinního, myslí se tím většinou, že tento člověk vykazuje znaky, které jsou obecně považovány za mužské. To znamená např. fyzická síla, svalnatost, dominantnost, agresivita, přímost v jednání, technické schopnosti, ale také jistá necitlivost, neschopnost vcítit se do druhých, určitá hrubost. Všechny tyto vlastnosti jsou lidmi hodnoceny jako mužské. Přesně v opačném smyslu je vykládán pojem femininita – femininní člověk vykazuje znaky, jež jsou obecně hodnoceny jako ryze ženské, tedy např. fyzická slabost, poddajnost, neagresivita, pasivita, emocionální citlivost, umělecké sklony atd. Zastupují však oba tyto pojmy skutečné kvality, vlastnosti, které jsou oběma pohlavím vrozeny? Nebo se jedná jen o znaky vytvořené společností a kulturou, které je možné změnit?

Jako první se výzkumem maskulinity a femininity začali zabírat američtí psychologové Terman a Milesová, kteří v 1. polovině 20. století vytvořili testy pro zjišťování maskulinity a femininity. (Lippa, 2009: 80-81). Jejich výzkumy vycházely z předpokladu, že zkoumaná osoba, která vykazuje vysokou míru maskulinity, zároveň musí mít nutně velmi nízkou míru femininity.

Společenské klima v té době vyžadovalo, aby muži byli co nejvíce mužní, tedy maskulinní a ženy, aby se jevíly co nejvíce žensky, tedy femininně. Další studie odhalily zajímavé skutečnosti: chlapci s femininními znaky a dívky s maskulinními vlastnostmi byli v testech v oblasti kreativity, dosaženého vzdělání a talentu úspěšnější, než jejich pohlavně typičtí vrstevníci. To vedlo k přehodnocení celého pojetí maskulinity – femininity jako dvou opačných pólů. Americká psycholožka Bemová (Lippa, 2009: 91) přišla s novým konceptem, kdy oba znaky existují jako dvě na sobě nezávislé dimenze. Její výzkumy dospěly k nové klasifikaci testovaných osob. Samozřejmě byli zjištěni typičtí představitelé obou pohlaví, tedy osoby s velkou mírou maskulinity a nízkou femininitou (muži) a osoby s velkou mírou

femininity a nízkou maskulinitou (ženy). Kromě toho však testy odhalily další dva typy lidí – jedince s vysokou mírou maskulinity a zároveň s vysokou mírou femininity (androgynní osoby) a také jedince s nízkým skóre maskulinity i femininity (nevyhraněné osoby). Za ideální typ označila Bemová právě androgyny, neboť právě tito jedinci se bez ohledu na svoje biologické pohlaví dokážou přizpůsobit oběma pohlavním rolím. Například androgynní muž i žena mohou být dominantním šéfem v zaměstnání (maskulinní), zatímco doma se ke svým dětem chová něžně a pečovatelsky (femininní). Bemová později přehodnotila i toto pojetí, protože dospěla k názoru, že jak původní dvoupólová koncepce maskulinity a femininity, tak i její dvojdimenzionální teorie jsou nepřesné a příliš „znásilňují“ genderovou realitu vytvářením umělých konstruktů. Maskulinitu a femininitu označila kulturní fikci, která existuje pouze v mysli každého člověka, ovlivněného společenskými normami a požadavky.

Psychologové na základě výše uvedených, ale i dalších výzkumů ke konci 20. století upouští od teorií maskulinity a femininity, které podle nich ztrácejí svoji vypovídací hodnotu a také kontakt se skutečným stavem věcí. K dehonestaci pojmů maskulinita a femininita přispěl i sílící vliv feministického myšlení, především feminismem ovlivněné psychologie.

K zajímavému řešení dospěl Richard Lippa, z jehož knihy (Lippa, 2009) vychází i tato část mé práce. Podle něj mají oba zkoumané pojmy svoje opodstatnění, neboť, jak zaznamenal sám autor, v běžném životě, v neakademickém prostředí, jsou obě složky, maskulinita i femininita, snadno rozpoznatelné a identifikovatelné. Z mnoha znaků a vlastností, které stojí za laickým pojetím mužskosti a ženskosti (vzhled, neverbální chování, sociální role, zaměstnání, koníčky, zájmy, sexuální orientace, biologické charakteristiky a další), vybral Lippa zájmy, které učinil ústředním bodem pro určování míry maskulinity a femininity, neboť právě zájmy se genderově rozlišují již v nejtětlejším dětství, kdy jedinec ještě nemůže být zformován sociálními normami a stereotypy. Svůj nový koncept nazval diagnostika genderu a vychází z názoru, že maskulinita i femininita reálně existují, lze je kvantifikovat, ale nejsou pevně dané, nýbrž jsou historicky a kulturně podmíněné. S pomocí této metody lze zjistit z několika málo údajů o zkoumané osobě (např. má-li dlouhé vlasy, kde pracuje, jaké jsou její koníčky atd.) míru maskulinity a femininity, ovšem s přihlédnutím k časovým a místním rozdílům, protože určité znaky a vlastnosti typické pro muže či ženy se mohou v různých dobách a různých kulturách lišit. Diagnostika genderu se tak vyhýbá předcházejícím konceptům mužskosti a ženskosti, které měly snahu určovat, co je správné pro muže a co pro ženy. Jaký má však diagnostika genderu praktický význam? Lippa se v dalších výzkumech snažil zjistit, s čím vším souvisí diagnostika genderu. Zaměřil se na psychickou vyrovnanost, inteligenci, studijní schopnost, sexuální orientaci a fyzické zdraví. Co bylo zjištěno? Míra

maskulinity a femininity souvisela s různými druhy psychické vyrovnanosti, maskulinní jedinci byli sice emocionálně stabilní, ale na druhou stranu byli více dominantní a autoritářští, femininní jedinci zase vykazovali vyšší přívětivost vůči ostatním, snadno však podléhali manipulaci. Testování skupiny studentů přineslo další poznatky, totiž že se chlapci a dívky s vyšší maskulinitou vyznačují nižší depresivitou, femininní chlapci se zase častěji stávali obětí šikany. Jednoznačná souvislost byla prokázána mezi výsledky diagnostiky genderu a sexuální orientací. Homosexuální muži byli více femininní než heterosexuálové, naopak lesbické ženy se projevovaly více maskulinně než heterosexuální ženy. Další srovnání souviselo s diagnostikou genderu, fyzickým zdravím a úmrtností. Lippa podrobil zkoumání údaje ze starších výzkumů (Terman a Milesová) a zjistil, že vysoké skóre maskulinity souvisí s dřívějším úmrtím. Na poli inteligence a studijních schopností byly potvrzeny již dřívější výsledky výzkumů u studentů, tedy že femininní chlapci a maskulinní dívky vykazují lepší studijní výsledky.

2.3. Vliv biologie

Lidé se rodí ve dvou formách: jako muži či jako ženy. Jsou obě pohlaví determinována biologicky, je gender ovlivňován biologickými, vrozenými faktory? Na tyto otázky nám pomůže najít odpověď studium experimentů se zvířaty, studium lidí s genetickými a hormonálními poruchami, kteří byli vystaveni působení vysokých hladin pohlavních hormonů. Dále si popíšeme, jak některé pohlavní hormony výrazně korespondují se sociálním chováním, jako je např. dominance, agresivita, sexuální aktivity, prostorové schopnosti a další. Nakonec se budeme zabývat vlivem biologických faktorů na tři oblasti chování: fyzickou agresivitu, vizuálně prostorové schopnosti a na sexuální chování a orientaci.

2.3.1. Experimenty se zvířaty, lidé s genetickými a hormonálními poruchami

Při pokusech se zvířaty (potkani, opice) bylo zjištěno, že aplikace vysokých dávek pohlavních hormonů, především androgenů, má vliv na pohlavně typické chování zvířat. Potkani samičky vystavené působení testosteronu vykazovaly chování typické pro samce, např. hravé zápasení nebo naskakování, imitující páření. Naopak u samců, u nichž byl kastrací

či chemicky zablokována tvorba androgenů, se projevovало chování typické pro samice, nastavování pozadí za účelem páření. Podobné projevy byly zaznamenány také u opic (Lipa, 2009: 176).

Při tvorbě biologického pohlaví působí dvě základní determinanty: chromozomy a hormony. Sestava chromozomů v buňkách lidského jedince určuje, zda se narodí chlapec nebo dívka. Primární funkcí pohlavních hormonů je zajištění správného tělesného vývoje tak, aby se lidský organismus vyvinul v souladu se svým chromozomálním pohlavím. V případě hormonů je rovněž důležitá schopnost organismu na tyto látky adekvátně reagovat. Pro ženy je typická sestava dvou chromozomů X (XX), u mužů je jeden X chromozom nahrazen chromozomem Y (XY). Mužské tělo je charakteristické produkcí mužských pohlavních hormonů, především testosteronu, který v menší míře tvoří i ženský organismus, pro nějž je však určující tvorba ženských hormonů, hlavně estrogeneru.

Někteří lidé vykazují díky genetickým a hormonálním poruchám neobvykle vysoké hladiny pohlavních hormonů. To má za následek projevy pohlavně či genderově netypického chování.

Ženy trpící chorobou s názvem vrozená adrenální hyperplazie (VAH) jsou v prenatálním období v důsledku poruchy nadledvinek vystaveny vysokému množství androgenů. Ženy takto postižené jsou geneticky ženami (chromozomy XX) a obvykle mají vybudovanu ženskou identitu, nicméně se u nich projevují symptomy maskulinizace – v dětství a mládí inklinují k mužským zálibám, rády zápasí, jsou soutěživé, hrají si raději s chlapci, oblékají se jako chlapci. Nezajímají je typicky dívčí hry s panenkami. V dospělosti bylo u nich prokázáno vyšší procento lesbického a bisexuálního zaměření. (Lippa, 2009: 178). Také vykazují vyšší míru agresivity či mají mužskou formu vizuálně-prostorových schopností než dívky bez této poruchy.

Další závažnou poruchou u žen, která má souvislost s vývojem chromozomů a pohlavními hormony, je Turnerův syndrom (Lippa, 2009: 183, Janošová, 2008: 48), charakterizovaný absencí jednoho chromozomu X. To má za následek nevyvinutí vaječnicků, tedy i nedostatek estrogenů, který způsobuje u žen výskyt netypických fyzických znaků jako je malý vzrůst, malá prsa, silný krk a dětská tvář. Jejich pohlavní orgány jsou neúplné, rodí se bez dělohy a vaječnicků a jsou tedy neplodné. Přes výše uvedené je u těchto žen vytvářena silná ženská genderová identita, inklinují k femininním zájmům a v dospělosti jsou většinou heterosexuální. Mají slabší kognitivní schopnosti, paradoxně však také vykazují nedostatek sociálních dovedností. Kromě estrogeneru postrádají postižené ženy také mužské pohlavní hormony, které u zdravých žen hrají důležitou aktivační roli.

S chromozomy a s jejich netypickým složením souvisí také syndrom superfemale (Janošová, 2008: 52) vyznačující se u jedinců ženského pohlaví jedním nadbytečným chromozomem X (XXX). Ženy s touto sestavou chromozomů mají ve školním věku a období dospívání nižší verbální schopnosti, nižší intelekt, hůře se adaptují v sociálním prostředí, potýkají se s problémy, jako je drogová závislost, psychiatrická onemocnění atd. Jestliže vyrůstají v dobrém rodinném prostředí, mohou se i přes uvedené potíže vést v dospělosti normální život.

Zatímco ženy s Turnerovým syndromem se potýkají s nedostatkem estrogenu, v padesátých a šedesátých letech minulého století byly některé ženy prenatalně vystaveny vysokému množství ženského hormonu estrogenu. Jejich matky totiž užívaly syntetický estrogen DES jako lék určený k zabránění potratům. Látka DES pak paradoxně způsobovala maskulinizaci ženského plodu. U žen vystavených prenatalně DES byla potvrzena větší pravděpodobnost lesbické a bisexuální orientace oproti zdravým ženám, naopak nebyl zjištěn vliv DES na pohlavně typické chování a kognitivní schopnosti (Lippa, 2009: 182).

U mužů se může někdy vyskytnout chromozomální anomálie, kdy k obvyklé mužské sestavě chromozomů XY se přidruží i jeden X chromozom navíc (XXY). Jedná se o tzv. Klinefelterův syndrom (Janošová, 2008: 49), způsobující vývoj sice mužského jedince, avšak se sníženou produkcí mužských hormonů a obdařeného některými ženskými tělesnými znaky. Muži s touto poruchou se vyznačují neúplným či nedostatečným vývinem pohlavních orgánů a druhotných pohlavních znaků (řídce ochlupení, vyšší hlas, zvětšení prsou). Pokud jsou v dospívání podrobeni hormonální léčbě, mohou žít v dospělosti jako většina normálních mužů.

Zatímco mužům s Klinefelterovým syndromem přebývá jeden chromozom X, u zlomku mužské populace se může objevit vzácná porucha, kdy se naopak ke dvojici XY přičlení jeden Y chromozom navíc (XYY). Nadbytečný Y chromozom (supermale) zesiluje vývoj maskulinních rysů, u chlapců se porucha projevuje nejčastěji poruchami chování, projevy lehké mentální retardace a také sníženými jazykovými schopnostmi. V tělesné oblasti je pro „supermale“ chlapce charakteristický vyšší vzrůst.

U mužů se vyskytuje genetická porucha, vyznačující se chybějícími androgenními receptory v buňkách. Jedná se tedy o genetické muže (chromozomy XY), jejichž tělo nemůže využívat testosteron, což má za následek, že tělesně vypadají jako ženy, tvoří se u nich ženská genderová identita a v testech verbálních vizuálně-prostorových schopnosti vykazují výsledky podobně jako ženy. V dospělosti jsou většinou homosexuálně orientováni. Podle výše

popsaného se tito jedinci podobají spíše ženám (díky necitlivosti na testosteron), přestože se jedná z genetického hlediska o muže.

Další mužskou nedostatečnost související s androgeny představuje porucha reduktázy. Reduktáza je enzym, který je odpovědný za přeměnu testosteronu na dihydrotestosteron, díky němuž se u mužů vyvíjí vnější pohlavní orgány. Tedy jedná se o muže, kteří jsou normálně pod vlivem testosteronu, nicméně po narození jsou jejich genitálie buďto ženské nebo neutrální. V pubertě však nástup mužských pohlavních hormonů způsobí změnu pohlavních orgánů na čistě mužské.

2.3.2. Vztah mezi hormony a chováním

V předchozím oddíle jsem popsal, jaký vliv mají pohlavní hormony, především androgeny chování a schopnosti lidí. Výzkumy týkající se vlivu pohlavních hormonů prokázaly, že hladina testosteronu do velké míry předurčuje chování a osobnostní charakteristiky u obou pohlaví. Studie prováděné na vězňích nebo na válečných veteránech prokázaly vliv testosteronu na agresivitu. Vězňové s vyšším testosteronem měli vyšší pravděpodobnost spáchání trestného činu než ostatní, také byli více konfliktní a problémoví. U válečných veteránů s vysokým testosteronem byla zjištěna ve vyšší míře porušování zákonů a předpisů, požívání alkoholu a drog, sexuální promiskuita (Lippa, 2009: 185). Obecně bylo dokázáno, že muži s vyššími hladinami testosteronu jsou více agresivní, dominantní, energičtí, soutěživí, sexuálně velmi aktivní, více riskují, na druhé straně jsou považováni za méně přívětivé, méně sympatické a usměvavé než muži s nižšími hladinami testosteronu. Vliv testosteronu na chování byl prokázán i u žen. Výzkumy ukázaly, že podobně jako u mužů, jsou ženy s vyššími hladinami testosteronu více dominantní, agresivní, impulzivní, mají méně zábran, ale jsou také vstřícnější a přívětivější a vykazují menší úzkostnost. Testování vězeňkyň dopadlo v tomto směru stejně jako u mužů-trestanců (Lippa, 2009:189).

Zkoumány byly také účinky dalších ženských pohlavních hormonů na chování, estrogenu, progesteronu a dalších. Vyšší hladiny estrogen u žen, jak bylo zjištěno, mají pozitivní vliv na výslovnost a plynulost řeči, nižší hladiny estrogenu zase byly příčinou lepších výsledků ve vizuálně-prostorových testech. Estrogen také může u žen zvyšovat mentální schopnosti, což dokázaly testy spojené s podáváním estrogenů ženám po přechodu. Spolu s estrogenem působí v ženském těle také hormony progesteron, prolaktin či oxytocin, které se rozhodující měrou podílejí na rozvoji mateřského chování. Experimenty s potkany dokázaly souvislost

působení těchto hormonů a výskytem mateřského chování u dosud neoplozených samic. Mateřské chování bylo zaznamenáno také u potkaních samců po podání samičích pohlavních hormonů. Vliv mateřských hormonů však není všemocný, chování samic i samců laboratorních potkanů je kromě hormonů podmíněno i okolnostmi, prostředím a zkušenostmi.

2.3.3. Vliv biologických faktorů na vznik pohlavních rozdílů u lidí

Předcházející odstavce této práce se zaměřovaly na popis vlivu pohlavních hormonů na chování mužů a žen (případně samců a samic), na to, jak působení pohlavních hormonů v raných fázích vývoje spolupůsobí při vytváření genderu. Jak ale zjistíme, které vlastnosti a znaky jsou zapříčiněny biologickými faktory a které jsou jen výslednicí vlivů výchovy a okolí? Lippa uvádí čtyři kritéria, podle nichž lze zodpovědět výše uvedenou otázku. Tyto kritéria jsou: 1. věk, v němž se pohlavní rozdíly projeví 2. existence pohlavních rozdílů v rozdílných kulturách a v rozdílných dobách 3. existence pohlavních rozdílů mezi jednotlivými druhy 4. souvislost biologických faktorů s konkrétními pohlavně rozdílnými způsoby chování. Ad. 1 – Čím dříve se pohlavní rozdíly projeví, tím větší je pravděpodobnost, že jejich příčinou jsou biologické faktory. Například agresivita nebo soutěživost se vyskytují u chlapců už v raném věku. Není možné ale tuto zásadu aplikovat paušálně, Lippa jako protiargument uvádí plešatění, které se u mužů objeví nejdříve kolem 20. roku života, rozhodně však není způsobeno výchovou, ale je čistě genetického původu. Ad. 2 – Pokud se stejné pohlavní rozdíly projeví u většiny kultur a společností, tím spíše za nimi stojí příroda. Jestliže se však společnost od společnosti liší, zřejmě zde působí rozdílné kulturní odlišnosti. Typická je třeba mužská agresivita, která se objevuje zhruba ve všech lidských kulturách. Změny genderových rolí v euroamerickém okruhu však mohou některé rozdíly, které byly dříve považovány za dané a vrozené, upravit, jako např. výsledky matematických testů SAT, u nichž došlo ke zmenšení pohlavních rozdílů (Lippa, str. 200). Ad. 3 – Pokud se stejné pohlavní rozdíly projevují napříč spektrem živočišných druhů, nastává větší pravděpodobnost, že za těmito rozdíly stojí biologické faktory. Hravé zápasení vyskytující se u všech nedospělých primátů půjde zřejmě především na vrub přírodních faktorů.

Ad. 4 – Pokud určitý biologický faktor souvisí s konkrétním chováním u jednoho pohlaví, je to důkaz, že toto pohlavně odlišné chování je biologického původu. Např. vztah mezi vyšším testosteronem u mužů a jejich vyšší agresivitou v porovnání se ženami.

Na základě výše popsaných čtyř kritérií zhodnotíme tři typy lidského chování: *agresivitu, vizuálně-prostorové schopnosti a sexuální chování*.

Podle nejrůznějších výzkumů (Lippa, 2009: 202-203) je agresivita mužů rozpoznatelná již od věku tří let, kdy se děti dostávají do vzájemného kontaktu. Vyšší míra agresivity u chlapců a mužů je patrná také v jejich fantaziích. Statistiky zločinnosti rovněž podávají důkaz o mohutné převaze mužů při zločinech spojených s násilím a agresí. Pohlavní rozdíly v agresivitě jsou dokázány napříč různými kulturami, ale také napříč různými živočišnými druhy (primáti, savci).

Vliv testosteronu na míru agresivity byl bezpečně prokázán při pokusech se zablokováním tvorby testosteronu (kastrace) nebo naopak při jeho umělém podávání (Lippa, 2009: 203). Mužská agresivita se snižuje zároveň s klesajícím věkem, což má právě souvislost s nižší produkcí testosteronu během stárnutí, ale také se společenskými vlivy. Ve smyslu výše uvedeného lze tedy tvrdit, že na výskytu pohlavních rozdílů v agresivitě se značně podílí biologické faktory (hormon testosteron).

Výzkumy na téma „pohlavní rozdíly ve vizuálně-prostorových schopnostech“ jasně dokázaly převahu mužů v určitých typech těchto schopností, přičemž se pohlavní rozdíly jasně zvýraznily v období puberty, kdy dochází u obou pohlaví k hormonálním změnám. Odlišná míra prostorových schopností u mužů a žen byla zjištěna v různých zemích a kulturách (Lippa, 2009: 206), experimenty s hraboši a potkany prokázaly existenci pohlavních rozdílů i u některých zvířat. Příčinu rozdílných prostorových schopností mezi pohlavími přičítají vědci prenatálnímu působení mužských pohlavních hormonů, hlavně testosteronu. Podobně jako u agresivity, i u mezipohlavních rozdílů ve vizuálně – prostorových schopnostech, hrají podstatnou roli biologické vlivy.

Rozdíly v sexuálním chování mužů a žen jsou již popsány v oddíle 2.1. (Pohlavní rozdíly). Muži preferují příležitostný sex, jsou více sexuálně aktivnější, v průměru je více přitahují ženy než muži, u nichž oceňují především mládí a fyzickou atraktivitu. Ženy zase v průměru více přitahují muži, u kterých hodnotí dominanci, společenské postavení a majetkovou situaci. Existují různé výzkumy a studie dokazující, že tyto pohlavní rozdíly v sexualitě se objevují napříč různými zeměmi a kulturami (Lippa, 2009: 209). Vyšší sexuální aktivita a dominance u mužů, ale i u samců zvířat zřejmě souvisí s působením hormonu testosteronu. Heterosexuální orientace (přitažlivost k opačnému pohlaví) je u všech živočišných druhů a

kultur standardem, vyskytuje se, rovněž napříč druhovým a kulturním spektrem, také menšinová homosexuální orientace (přitažlivost ke stejnému pohlaví). Přestože působení pohlavních hormonů u dospělých jedinců pravděpodobně není významné při formování sexuální orientace, jejich hladina (jedná se hlavně o androgeny) v prenatální fázi vývoje člověka může mít vliv na budoucí sexuální zaměření. Výsledky různých studií zkoumající rozdíly mezi heterosexuály a homosexuály (levorukost, pořadí narození, dědičnost, rozdíly v hypotalamu - Lippa, 2009: 213-214) nasvědčují tomu, že homosexuální orientace je rovněž výsledkem působení biologických vlivů. Tento závěr se však dá vztáhnout i na utváření sexuální orientace obecně – opět zde rozhodující roli sehrávají biologické faktory.

Pohlavní rozdíly se projevují i v dalších sledovaných oblastech demografického či sociologického charakteru. Nejvíce markantní je tento rozdíl v průměrné délce života, muži se vždy dožívají průměrně nižšího věku než ženy. Dalším pro muže nepříznivým ukazatelem je úmrtnost, ve sledovaném období v konkrétné populaci umírá více mužů než žen. Více chlapců rovněž umírá při potratu nebo při porodu (Oakley, 2000: 32). Dobře doložitelná je také nižší odolnost mužů vůči infekčním chorobám, její původ tkví především v genech (Oakley, 2000: 36). K dalším kategoriím, kde vedou muži, patří statistika sebevražd. Pouze úspěšně dokonané sebevraždy jsou doménou mužů, ženy zase skórují v počtech pokusů o sebevraždu. Vyšší sebevražednost mužů patrně souvisí s jejich vyšším podílem na celkovém počtu psychiatrických onemocnění (Oakley, str. 36). Pro výše uvedené mezipohlavní rozdíly lze najít vysvětlení převážně biologického charakteru – převaha mužů v parametrech úmrtnosti, sebevražednosti a nižší tělesné odolnosti je s největší pravděpodobností dána geneticky, ačkoliv někteří badatelé argumentují odlišným chováním i stylem života mužů a žen.

2.4. Vliv výchovy

V polovině 20. století začínají sociální vědy na základě mnohých výzkumů a studií shromažďovat fakta a činit závěry o tom, jak jsou pohlavní rozdíly vytvářeny a konstruovány do jisté míry uměle, samotnou společností, výchovou v nejrůznějších institucích, v rodině, mezi vrstevníky, v zaměstnání, působením hromadných sdělovacích prostředků nebo zábavním průmyslem.

2.4.1. Tvorba genderu – rodiče, škola, vrstevníci

Děti jsou ihned po narození genderově rozlišovány. Děvčátka dostávají růžové nebo červené oblečení, chlapečci zase většinou modré nebo v jiných tmavších barvách. Také hračky se vyrábí pro každé pohlaví jiné – pro chlapce autíčka, stavebnice, skládačky, napodobeniny strojů a zbraní, pro děvčata jsou určeny hlavně panenky, oblečky a šatičky, napodobeniny domácího vybavení, nádobíčko. Někteří badatelé zjistili, že chlapci si vybírají pohlavně typické hračky již v devíti měsících (Lippa, 2009: 226). Může za to biologie, tedy odlišné mozkové struktury, které předurčují výběr hraček a styl hraní? Podle zastánců genderových teorií za tím spíše stojí selektivní působení rodičů, kteří sami vybírají genderově vhodné hračky pro své potomky, a tak je vlastně učí genderovému výběru a rozlišování. Ve čtvrtém roce života si již děti osvojí společenské standardy týkající se pohlavně vhodného chování a dokážou se podle nich řídit.

Různé studie a výzkumy dokázaly, že rodiče se ke svým dětem chovají v určitých situacích odlišně podle toho, zda se jedná o chlapce nebo dívku (Lippa 2009: 227). Jak už bylo výše naznačeno, rodiče u svých dětí podporují pohlavně typické aktivity a styl hraní. Více se v tomto směru angažovali otcové, a to především u chlapců, u nichž aktivněji než matky podněcovali typicky genderově mužské hry a zájmy. Hra rodičů s děvčaty je založena více na jazykové komunikaci, s chlapci je při hře zacházeno více tělesně s důrazem na pohyb (Karsten, 2006: 65) Pokud si děti hrají s genderově nevhodnými hračkami, jsou to otcové, kteří tento fakt nelibě nesli, zvláště u chlapců. Ve vztahu k chlapcům bývají rodiče také tvrdší a častěji používají tělesné tresty. Vedou je k menší emoční otevřenosti, (Chlapi nepláčou). K dívkám jsou rodiče zase benevolentnější, více s nimi komunikují a více se na ně usmívají (Lippa, 2009: 228). U chlapců rodiče spíše tolerují vztek než strach, u dívek naopak.

Rodiče mohou ovlivňovat vnímání genderu u svých dětí nejen při hře, ale například i při práci v domácnosti. Je běžné, že otec „úkoluje“ svého syna mužskými pracemi, např. manipulací s těžšími předměty, jednoduchými opravami nejrůznějších přístrojů apod., matka zase svoji dceru zapojuje do domácích prací, umývání nádobí, praní, žehlení, úklid domu atd. Ne vždy ale můžeme tvrdit, že rodiče se k dětem chovají kulturně přednastavené pohlavní šablony. Někdy je odlišné chování rodičů důsledkem odlišného chování dětí – chlapci jsou agresivnější, zlobivější, proto jsou k nim rodiče „tvrdší“ než k dcerám, dívky jsou více komunikativní, proto se s nimi rodiče více baví. V rodinách s dětmi obou pohlaví se rodiče více věnují potomkům stejného pohlaví, přičemž dcerám je ze strany obou rodičů věnována

větší citová investice (Janošová, 2008: 179). Vzdělání obou rodičů může mít také vliv na vývoj genderových znalostí u jejich dětí. Výzkumy prokázaly, že děti z tradicionalistických a konzervativních rodin přebírají od rodičů genderové stereotypy ve větší míře, než děti pocházející z liberálního a tolerantního rodinného prostředí (Lippa, 2009: 252). Děti pocházející z rodin s nižším sociálním statusem a nižším vzděláním rodičů podléhají častěji genderovým stereotypům, než děti rodičů z vyšších sociálních tříd a děti vysokoškoláků. Zajímavé je také zjištění, že rodiny z nižších sociálních vrstev očekávají větší životní úspěch u dcer než u synů, zatímco rodiny z vyšších sociálních vrstev očekávají totéž od synů. Vysvětlení těchto rozdílů patrně nalezneme v přesvědčení méně majetných rodin, že jejich dcery se mohou výhodným sňatkem ekonomicky zajistit, z čehož samozřejmě může těžit i rodina dívky. Naopak střední a vyšší vrstvy podporují více syny, u nichž předpokládají studium na vysoké škole a následné budování kariéry (Janošová, 2008:178).

Různé výzkumy prokázaly rovněž pohlavně odlišný přístup rodičů ke *vzdělávání a studiu svých dětí* (Lippa, 2009: 237-238). Otcové a matky podněcují své syny a dcery ke studiu s cílem dosáhnout akademických titulů, nicméně u dívek nepředpokládají výraznější studijní úspěchy v matematice ani zájem o budování vědecké kariéry, na rozdíl od chlapců. Tato rodičovská očekávání pak mohou ovlivňovat zájmy dětí ve smyslu genderových stereotypů. Nezanedbatelný není ani vliv školy a učitelů na vnímání genderových rozdílů. Ve škole, která od žáků vyžaduje poslušnost a koncentraci na výuku, jsou jednoznačně ve výhodě dívky, které těmto požadavkům více vyhovují. Podobně jako rodiče, i učitelé jsou ve vztahu k chlapcům rozhodněji a přísněji, s děvčaty lépe komunikují a jsou k nim přístupnější. Opět zde ale vzniká otázka, za toto odlišné chování učitelů není jen odpovědí na rozdílné chování chlapců a děvčat.

Badatelé zabývající se výzkumy pohlavně typického chování zdokumentovali výsledky experimentů zaměřených na pohlavní rozdíly při dětské hře. Bylo prokázáno, že navzdory pokusům výzkumníků přinutit děti ke hře s pohlavně netypickými hračkami, děti se neustále vracely ke genderově a pohlavně odpovídajícím hračkám (Lippa, 2009: 235). Vliv rodičů a školy na tvorbu genderu tedy není bezmezný.

Při utváření genderu v dětském věku hraje významnou roli také vliv kolektivu stejně starých chlapců a děvčat – vrstevníků. Podle jedné americké studie pohlavně typického chování v kolektivu 3-4 letých dětí (Lippa, 2009: 236) jsou chlapci citliví na pohlavně netypické chování některých chlapců ve smíšeném kolektivu – ve zmiňované studii chlapecká skupina vystavovala posměchu ty chlapce, kteří se účastnili dívčích her. Naopak dívky ve stejném kolektivu nevyvíjely nátlak na ostatní dívky, aby si hrály pouze s nimi. Nedá se však

s určitostí říct, že by pohlavní rozdělení dětských kolektivů bylo výsledkem silných genderových stereotypů. Především jde o samotný styl her, které odpovídají mentalitě a vlastnostem každého pohlaví – chlapci mají rádi aktivní, dynamickou zábavu, plnou soutěživosti a hravého zápasení, na rozdíl od dívek, které upřednostňují klidné hry s dostatkem vzájemné komunikace a podpory. Děti v předškolním věku si následkem tohoto pohlavního oddělení vytvářejí postoj nadřazenosti toho pohlaví, jehož jsou samy příslušníky, především pak chlapci se více vyhraňují vůči dívkám. Pro tento fenomén negativního hodnocení opačného pohlaví u dětí se v odborné literatuře používá někdy termín „in group“, „out group“ (Janošová, 2008: 124).

Na utváření pohlavních rolí a genderových stereotypů se významně podílí také školní instituce – od jeslí, mateřské školky, přes základní a střední školy až k vysokým školám. Na zkoumání genderu zaměřenými odborníci kritizují především cíle a styl výchovy dívek. Podle nich jsou děvčata ve školách znevýhodňovaná. Jak? Učitelé a vychovatelé praktikují při vzdělávání a výchově „genderový“ dvojí metr. Dívky jsou vedeny k pasivitě, jemnosti, mírnosti, citlivosti a poddajnosti. Ukládá se jim více zákazů a omezení, některé činnosti, sporty a předměty či obory mají i ještě dnes nálepkou „Nevhodné pro ženy!“, přísněji se také u nich pohlíží na porušení pravidel správného chování a kázeňské přestupky. Naopak chlapce vede školní výchova k aktivitě, asertivitě nebo i k určité agresivitě, nezávislosti a samostatnosti, jsou tak připravováni na role vůdčích osobností v soukromém (hlava rodiny, živitel), ale i veřejném životě. Přílišná emocionalita a empaticnost se u chlapců nerozvíjí, spíše je u nich pokládána za nežádoucí. (Karsten, 2006: 77). Ale také chlapci jsou v systému výchovy v jednom směru znevýhodněni – od nejnižších stupňů vzdělávání jim chybí mužské vzory. Péči o děti v jeslích, mateřských školách a také výuku na základních školách zajišťují v drtivé většině ženy. Pro chlapce, na rozdíl od děvčat, je důležité, aby se už v předškolním věku dokázali odpoutat od matky a mohli si začít vytvářet mužskou pohlavní identitu (Karsten, 2006: 76).

2.4.2. Tvorba genderu – masmédiá a zábavní průmysl

Současná postmoderní společnost je mnoha ohledech ovlivňována působením hromadných sdělovacích prostředků a průmyslu zábavy. Masmédia a průmysl zábavy sdělují lidem ve společnosti určité obsahy, které kromě jiného, formují u dětí, ale i u dospělých názory na to, jaké postavení, jakou roli, jaké povinnosti a výsady má ve společnosti muž a jaké žena.

Výsledky nejrůznějších výzkumů, které zjišťovaly výskyt genderových stereotypů v audiovizuálních dílech, ukázaly, že produkty masmédií a zábavního průmyslu (filmy, seriály, reklamy) zobrazují ženu a muže rozdílným způsobem (Lippa, 2009: 241-244). Ve filmech jsou muži pojednáváni jako hlavní postavy, dynamické, akční, kteří vytváří děj a řeší problémy. Ženy tvoří často jen doplněk hlavních hrdinů – mužů, zaujímají závislé role milenek, matek, sekretářek, zdravotních sester, obětí, sexuálních objektů. V reklamách vystupují ženy i muži podle klasických genderových stereotypů - muži inzerují stroje, přístroje, zařízení (auta, sekačky, nářadí, stavební materiály atd.), ženy lákají ke koupi produktů pro domácnost a pro děti (prací prášky, kosmetické a toaletní potřeby, dětské ošacení atd.). V animovaných filmech bývají mužští hrdinové prezentováni jako silnější, odvážnější a chytřejší než jejich ženské protějšky, které jsou zase na rozdíl od nich mužských postav vykreslovány jako citlivější, komunikativnější, chápavější a romantičtější. Genderové stereotypy se nevyhýbají ani pohádkovým příběhům pro děti – děvčátka vykreslují jako slabé, bezmocné a pasivní bytosti, vyžadující ochranu, zatímco chlapi vystupují v rolích sebevědomých hrdinů a záchránců (Karsten, 2006: 69). Některé výzkumy zabývající se genderovou problematikou v médiích ukazují, že existuje souvislost mezi sledováním médií a utvářením genderových stereotypů u konzumentů mediálních obsahů. Rovněž bylo prokázáno, že mediální sdělení považují 2/3 jejich adresátů za pravdivé a objektivní (Kubálková, Čáslavská, 2009: 11). Nutno podotknout, že již od konce 20. století začínají být patrné změny v prezentaci mužských a ženských postav v audiovizuálních dílech ve smyslu oslabování tradičních genderových stereotypů, role mužských a ženských aktérů jsou si více podobné.

2.4.3. Chování podle genderových stereotypů

Jak už bylo výše popsáno, děti se v průběhu svého vývoje seznamují s genderovými kategoriemi prostřednictvím rodičů, školy, vrstevníků, působením masmédií a dalšími společenskými vlivy. Kromě těchto vnějších faktorů si však také samy děti vytváří svoje pojetí mužského a ženského. Zajímavý je fakt, že u dětí se projevuje pohlavně typické chování (hra s pohlavně typickými hračkami, autíčka x panenky) ještě předtím, než se naučí chápat genderové kategorie (muž a žena). Od věku zhruba 4 let, kdy již děti začínají mít schopnost vnímat genderové rozdíly, se posiluje jejich rozlišování na mužské a ženské a zvyší se důraz na výběr genderově typických aktivit a zájmů. Samozřejmě zároveň s dospíváním

roste jejich povědomí o tom, že ne vždy se muži a ženy chovají pohlavně typicky, nicméně jim to nebrání v dalším osvojování a upevňování genderových stereotypů. Když to shrneme: děti se už od útlého věku chovají pohlavně typicky, později, když si jsou schopny rozlišovat gender, své pohlavně typické chování ještě prohloubí a v poslední fázi genderového vývoje si genderové stereotypy osvojují a zvnitřňují. Lippa uvádí některé případy z výzkumů genderu u malých dětí, kdy čtyřleté děti, které již dokázaly označovat gender, se negativně vyjadřovaly o hře s pohlavně neodpovídajícími hračkami, neboť na základě osvojených znalostí pociťovaly „nesprávnost“ takového počínání, na rozdíl od tříletých dětí, které ještě nechápaly genderové kategorie (Lippa, 2009: 250).

Dospělí lidé se často chovají podle genderových stereotypů záměrně v případech, kdy je potřebné s ohledem na zisk nějaké výhody. Například pokud ženy a muži komunikují s partnery opačného pohlaví, kteří jim připadají atraktivní, jejich jednání se více řídí patřičnými genderovými stereotypy, než když hovoří s osobami, ke kterým nic necítí (Lippa, 2009: 253). Pokud se žena uchází o místo, kde se očekávají typická ženská vlastnosti (poddajnost, nevybojnost, ochota, laskavá péče), snaží se působit femininně ve snaze získat zaměstnání. Muži často zvýrazňují svoji mužnost a maskulinitu v okamžicích, když jsou vystaveni pozornosti ostatních lidí, především žen.

Muži a ženy jednají podle genderových stereotypů, někdy zcela záměrně, většinou však nevědomě, což je dokladem toho, jak jsou tyto stereotypy v lidech pevně zakotvené. Genderovým stereotypům jsme všichni vystaveni již od raného dětství, učíme se jim, jsme jimi ovlivňováni, jednáme podle nich a stávají se součástí naší osobnosti. Lidé, kteří se řídí genderovými stereotypy, také očekávají od ostatních, že jejich chování a jednání se rovněž přizpůsobí genderovým normám. Pro muže je typické podněcovat ženy k tomu, aby se chovaly femininně a plnily tradiční ženské role. Protože jsou ženy citlivější na nejrůznější neverbální projevy, podřizují se očekáváním ze strany mužů, neboť mají nižší sociální status. Společnost obecně požaduje po mužích i ženách přizpůsobení genderovým stereotypům, a kdo vybočí z této normy, může být vystaven negativnímu hodnocení okolí. Problémy mohou pociťovat dominantní ženy ve vysokých manažerských funkcích, jejichž „mužský“, agresivní styl vedení je kritizován a odmítán. Na jedné straně současná společnost vyžaduje vyšší zastoupení žen ve vedoucích pozicích ve státní správě i v soukromém sektoru, na druhé straně stojí averze a genderové stereotypy mnoha lidí (mužů i žen), kteří si vůdčí schopnosti u žen (asertivita, soutěživost, dominance) spojují s maskulinitou. Také muži, jejichž chování a zájmy nejsou v souladu s většinovými představami o mužském genderu (pasivita, povolnost,

nezájem o „mužské“ koníčky atd.) bývají často zesměšňováni nebo podezírání z homosexuality.

Genderové stereotypy mohou vést k tomu, co odborníci nazývají sebenaplňující proroctví, případně hrozba stereotypů (Lippa, 2009: 255, 258). Tento efekt spočívá v tom, že existence genderového stereotypu podvědomě ovlivňuje, většinou v negativním smyslu, jedince určitého pohlaví tak, že jej nakonec svým jednáním naplní a potvrdí. Nejčastěji působí efekt sebenaplňujícího proroctví na ženy, které chtějí vykonávat činnosti pohlavně netypické, a hrozba genderového stereotypu pak způsobí, že v těchto činnostech vykazují horší výsledky než muži. Např. žena studující matematický obor může díky stereotypům podávat horší studijní výkon než muži – studenti.

2.5. Dílčí závěr

Vědecká zkoumání potvrdila a ověřila existenci pohlavních rozdílů. Muži a ženy se podstatně liší ve fyzických schopnostech, v určitých druzích sociálního a sexuálního chování, v neverbálním projevu, v některých kognitivních schopnostech, v preferencích zaměstnání a v sebepojetí. Další rozdíly v ostatních vlastnostech (např. obecná inteligence, svědomitost, verbální schopnosti) jsou rozdíly malé až zanedbatelné.

S pohlavními rozdíly souvisí též pojmy maskulinita a femininita, jejichž existenci a platnost se pokoušeli v průběhu 20. stol. dokázat někteří vědci. Nejprve byla maskulinita-femininita považována za jednodimenzionální vlastnost (jedinec je buďto maskulinní nebo femininní, nikdy ne oboje zároveň, vysoká maskulinita = nízká femininita a naopak), později američtí psychologové pozměnili svoji teorii a maskulinita a femininita byly nyní dvojdimenzionálním znakem, kdy jedinec může být zároveň maskulinní i femininní a to v různé míře. Další teorie psychologa R. Lippy už chápe termíny maskulinita a femininita jako sice poněkud významově rozostřené kategorie, navzdory tomu však v praktickém životě stále platný a používaný koncept. Nabízí řešení v podobě takzvané diagnostiky genderu, která určí, „Nakolik je daný jedinec typicky mužský anebo typicky ženský na základě jeho genderově typických zájmů, a to v konkrétní společnosti a v určité historické době (Lippa, 2009: 122)“.

Věda také potvrdila, že na existujících pohlavních rozdílech se významnou měrou podílí biologické faktory, tedy mozkové struktury, ale především pohlavní hormony, z nichž nejvyšší účinek vykazují mužské pohlavní hormony, androgeny, které ovlivňují takové

vlastnosti jako je agresivita, dominance, sexuální aktivita, kriminalita a prostorové schopnosti. Podle vědeckých kritérií ovlivňují biologické faktory nejvyšší měrou hlavně fyzickou agresivitu, vizuálně- prostorové schopnosti a sexuální chování. Tvorba genderu je tedy také záležitostí biologie.

Kromě přírodních faktorů promlouvá do tvorby genderu výchova a sociální vlivy. Již u malých dětí se projevují pohlavní rozdíly při hře, později jsou v pohlavně typickém chování a činnostech povzbuzováni rodiči, školou a vrstevníky, následně u nich dojde k osvojení genderových stereotypů, kterými někdy velmi nenápadně, korigují nejen vlastní chování, ale i chování ostatních.

3. Gender, společnost a sociální pedagogika

V této části diplomové práce se budu zabývat těmi oblastmi života společnosti, kde se nejvíce a nejvýrazněji projevuje diskriminace žen a nerovné postavení žen, což má za následek upevňování a stvrzování platnosti genderových stereotypů.

Sociální pedagogika jako multidisciplinární společenská věda zabývající se pedagogickými způsoby a metodami řešení lokálních i globálních problémů současné společnosti, musí stejně jako další sociální vědy hledat a formulovat způsoby řešení konfliktů, vyplývajících z genderově stereotypního přístupu k oběma pohlavím. V následujících odstavcích se pokusím navrhnout některé možnosti, jak zmírnit či odstranit genderové rozdíly v konkrétních oblastech života společnosti. Naznačené možnosti řešení pojednám jen ve stručnosti, nejsou totiž hlavním tématem této práce.

3.1. Genderové stereotypy a vzdělávání

Co se týče procentuálního zastoupení žen ve vzdělávacích zařízeních, výzkum prováděný v USA prokázal, že v devadesátých letech 20. století se poměr žen a mužů se středoškolským, bakalářským a magisterským vzděláním ustálil cca na hodnotě 50:50, doktorandská studia absolvovalo jen 37 % žen (Renzetti, 2003: 129). Jak už bylo popsáno v předešlých kapitolách, pohlavně rozdílnému přístupu jsou děti podrobeny už od nejnižších úrovní vzdělávání. Bylo zjištěno, že již na základní škole vyučující více komunikují s chlapci, věnují jim více pozornosti, kladou jim také více otázek, které je nutí k hlubšímu zamyšlení nad

problémy. Učitelé chlapce více opravují a podněcují je k větší samostatnosti. Chlapci se ve škole projevují více asertivně, jsou hluční, více vyrušují, pedagogové jim toto chování do jisté míry tolerují, neboť takovéto projevy jsou od chlapců očekávány, na oplátku za to od nich vyžadují větší intelektuální výkon. Na dívky vyučující uplatňují poněkud jiná měřítká, byť formálně škola zaručuje rovné zacházení se všemi žáky a studenty, podvědomě však přetrvává rozdílný přístup. Zatímco od chlapců jsou očekávány lepší studijní výkony, u dívek bývají kladně hodnoceny vlastnosti, jako jsou ukázněnost, příjemné vystupování, ochota a laskavost. U chlapců jsou dobré studijní výsledky přičítány chytrosti a inteligenci, u dívek studijnímu úsilí a pilnosti. (Renzetti, 2003: 132, Společnost mužů a žen..., 1999: 154). Tento rozdílný přístup pedagogů může u dívek vést k poklesu sebevědomí, slabšímu prospěchu a k přizpůsobení se dané realitě. V posledních ročnících základní školy a poté na střední škole se chlapci a děvčata setkávají s fungováním systému genderových stereotypů a rolí, jež musí akceptovat. Vlastnosti, které chlapcům zajišťují sociální úspěšnost na střední škole, jsou: sportovní zdatnost, aktivní vystupování, dominance, asertivita, vůdčí schopnosti, tedy vlastnosti, jež jsou všeobecně přijímané jako maskulinní. Pro dívky platí jiná kritéria: atraktivní vzhled, příjemné a sympatické vystupování, módní oblečení, líčení a účes, tedy femininní vlastnosti. Výše uvedené stereotypy chlapce k tomu, aby k dívkám přistupovali jako k sexuálním objektům. Chlapec či dívka, kteří by výrazným způsobem projevovali některé z vlastností, charakteristické pro opačné pohlaví, by riskovali verbální či fyzické útoky a sociální izolaci (Renzetti, 2003: 140).

Výzkumy zaměřené na měření inteligence a především test studijních schopností (SAT) prokazují nižší úspěšnost žen v oblasti matematiky. Někteří vědci tento fakt přičítají biologickým či genetickým faktorům, protože považují strukturu mužského mozku příznivější pro matematické schopnosti. Renzetti se domnívá, že větší úlohu sehrávají faktory prostředí a výchovy, stejně tak Lippa zmiňuje některé vlivy prostředí. Jaké? Na prvním místě uvádějí skutečnost, že matematika a její pomůcky (počítačové programy) mají maskulinní charakter, jsou primárně orientovány na muže. To platí i pro oblast informačních technologií, a proto je většina počítačových programů a her je koncipována tak, aby oslovila hlavně muže a jejich svět, plný dobrodružství, soutěžení, akce, agresivity a násilí. V počítačových hrách sice vystupují i ženské postavy, v akčních příbězích hrají ale většinou role obětí. Přístup dívek počítačům je jiný než u chlapců, pro dívky je počítač nástrojem k práci ke komunikaci s ostatními, pro chlapce představuje hlavně zdroj zábavy a možnost, jak řešit různé problémy. Také vliv učitelů není zanedbatelný, k matematickým a počítačovým oborům vedou a připravují raději chlapce, přičemž rozdílnou podporou v této oblasti vzdělání dávají dívkám

signál, že matematické a počítačové vědy nejsou pro ně vhodné. Podobnému, snad více skrytému ovlivňování mohou být vystavena děvčata také od rodičů, mnoho z nich si jistě dokážou lépe představit jako počítačového odborníka či jaderného inženýra svého syna než svoji dceru. Pokud se některé dívky vážně zajímají o tyto obory, při studiu nebo zájmových kroužcích se nacházejí v převážně mužských kolektivech, kde se často naplňuje hrozba stereotypů, kdy genderové stereotypy o horších schopnostech žen způsobí horší studijní a pracovní výsledky. Většinu žen mohou zmiňované sociální vlivy odrazovat od hlubšího zájmu o matematiku a počítače.

Možným řešením problémů chlapců a děvčat ve škole (dívky – matematika, technické obory, výpočetní technika, chlapci – nekázeň, snížená schopnost koncentrace, chování) z hlediska sociální pedagogiky může být oddělená výuka obou pohlaví, kdy by u chlapců i děvčat byly posilovány a rozvíjeny ty vlastnosti obou pohlaví, u kterých se všeobecně předpokládá, že jsou spíše doménou opačného pohlaví. Zvýšil by se pak počet žen věnujících se matematickým vědám, fyzice a počítačům nebo počet mužů zabývajících se péčí o děti, pomáhajícími profesemi nebo uměleckou činností?

Pokud mají pravdu ti odborníci, kteří považují za příčinu rozdílů mezi chlapci a děvčaty v matematice a počítačových vědách faktory prostředí a výchovy, byl by jistě možné tyto odlišnosti lépe zmírnit, než v případě převažujícího vlivu biologických a genetických faktorů. Na základě kritiky maskulinního a pro ženy „málo přátelského“ prostředí matematiky a počítačů bychom mohli vytvořit vhodné podmínky pro vzdělávání žen v těchto oborech. Jednalo by se o zavedení oddělené výuky (bez mužů) matematiky a informačních technologií s cílem zajistit ženám práci se softwarem upraveným pro potřeby žen v čistě ženském kolektivu s prvky kooperace, vzájemné pomoci a sdílení. Je však otázkou, zda taková opatření skutečně povedou ke snížení rozdílů mezi výkony mužů a žen ve světě počítačů. Co když je větší zájem mužů a chlapců o počítače a matematiku více výsledkem vrozených dispozic? Pak bude zájem žen, přestože mohou mít stejné schopnosti jako muži, orientován jiným směrem, což bude mít vždy dopad na jejich výkon v matematice a při práci s počítačem (Lippa, 2009: 331).

Genderové rozdíly se projevují i ve vysokém školství. Dnes už samozřejmě ženy nemají problém v přístupu ke vzdělání na vysokých školách, preferují však jiné obory než muži. Pro ilustraci zde uvedu některé údaje ze statistiky bakalářských, magisterských a doktorských titulů, udělených ženám v USA v letech 1993 a 1994 (Curran, 2003: 151). Největší procentuální zastoupení udělených titulů (Bc., Mgr., Dr.) ženy vykazaly v oborech: knihovnictví (91,9-79,7-68,9), zdravotnická péče (90,4-93,3-93,7), zdravotní vědy (82,4-79,2-

58,5), sociální práce (85,8-82,9-69,5), dějiny umění (78,7-78,6-60,1), pedagogika (77,3-76,7-60,8) a psychologie (73,1-72,1-62,2). Nízká procenta udělených vysokoškolských titulů ženy zaznamenaly v oborech: informační technologie (28,4-25,8-15,4), fyzika (17,7-15,2-12,3), inženýrské obory (16,4-15,4-11,1), astronomie (29,5-26,9-14,9), matematika (46,3-38,1-21,9) a bankovníctví a finance (32-29,2-17,2). Proč však dochází k tak pohlavně odlišnému výběru studijních oborů a povolání?

Podle Renzetti nízký výskyt mužů v oborech jako je sociální práce, zdravotní péče, knihovnictví a další souvisí s nízkými platy a malou prestiží uvedených povolání. Naopak za menším zastoupením žen v oborech, kde dominují muži, stojí latentní, drobné formy diskriminace, ačkoliv zjevné formy diskriminace žen ve vzdělávání již byly v Evropě a Severní Americe vymýceny. Jedná se o nenápadné, často nevědomé strategie podceňování a znevažování žen při studiu typicky „mužských“ oborů a specializací ze strany učitelů, spočívající v přehlížení, častější komunikaci vyučujících s mužskými studenty, genderově nevyvážené a nekorektní mluvě, v sexuálních narážkách adresovaným ženským studentkám, v odrazování od studia a podobně. Tyto praktiky, Renzetti nazývané mikrodiskriminace, přestože se nedějí v masovém měřítku a v extrémních podobách, mohou negativně působit na sebevědomí žen a snižovat jejich ochotu studovat tyto obory.

Genderovým stereotypům nepodléhají jen ti, kteří se mají vzdělávat (žáci, studenti), ale také se týká těch, kteří toto vzdělání poskytují a zajišťují (pedagogové). Nižší stupně školství (mateřské školy, základní školy a částečně i střední školy trpí totiž feminizací (Smetáčková, Vlková, 2005: 73), tedy převahou žen učitelek. Statistická ročenka školství z let 2003/2004 uvádí zastoupení žen v mateřských školách 100%, na 1. stupni základních škol 94%, na 2. stupni 75%, na středních školách už jen 55% a na vysokých školách pouze 31% (Smetáčková, Vlková, 2005: 74). Sociologové na základě výzkumů zjistili, že povolání, kde převažují ženy, ztrácí prestiž a postupně dochází ke snižování průměrného platu. Zvýšený podíl žen ve školství se však netýká vedoucích pozic, zde jsou ženy v menšině. Pro chlapce znamená feminizace školství absenci pozitivních mužských vzorů, děti a mladí lidé ve školách jsou tak utvrzováni v přesvědčení, že povolání pedagoga patří mezi neatraktivní a nepřilíš dobře hodnocené činnosti, neboť jej vykonávají především ženy.

Součástí vzdělávání, hlavně na nižších stupních vzdělávací soustavy, kde učitelé a vychovatelé pracují s dětmi, by měla být genderově citlivá pedagogika (Babanová, Miškolci, 2007: 25). Jak už bylo výše napsáno, mladší děti mají velmi dobře zakódovány stereotypy o ženách a mužích, proto je vést výuku citlivě a obezřetně směrem k rovnému a spravedlivému pojetí rolí obou pohlaví, neboť příliš razantní upozorňování na genderové rozdíly by mohlo otřást důvěrou dětí v zavedený řád věcí. Dětem je třeba postupně vštěpovat, že každý člověk,

muž nebo žena, má právo na spravedlivý a rovný přístup ke vzdělání a může se uplatnit v jakémkoliv povolání, které si svobodně vybere bez ohledu na mínění ostatních.

3.2. Genderové stereotypy a média

Masová média (tisk, televize, rozhlas a také internet) mají v současné společnosti obrovskou moc. Sdělují nejrůznější informace v krátké době obrovskému, neadresnému množství příjemců, přičemž příjemci sdělovaných obsahů mají většinou tendenci považovat tyto informace za skutečný obraz reality. Například tvůrci reklam tvrdí, že jejich reklamy pouze odrážejí hodnoty a postoje majoritní společnosti, podle nich reklama nabízí jen to, co všichni poptávají. Reklama však nenabízí jen konkrétní výrobky, zároveň s nimi propaguje také určité názory, hodnoty, postoje a životní styl. Na charakter a obsah reklamních sdělení mají rovněž vliv postoje, hodnoty a životní styl samotných reklamních pracovníků, kteří jsou součástí určité společenské vrstvy, jejíž hodnoty a vzorce chování vědomě i nevědomě prostřednictvím reklamy vysílají směrem k příjemcům (Kubálková, Čáslavská, 2009: 49-50). Média však kromě přenosu informací také předávají příjemcům určitý návod, jak všechny zprávy vhodným způsobem interpretovat, což samozřejmě týká i genderové problematiky. Jinak řečeno, sdělovací prostředky nás učí, jak máme chápat gender, co je genderově správné a co genderově nesprávné. Jestliže tedy reklama zobrazuje již ve společnosti existující a zažité genderové stereotypy, přispívá tím k jejich upevnování, posilování a osvojování. Nástrojem médií je jazyk, jehož užívání rovněž ovlivňuje chápání genderu. Feministky zmiňují pojem "jazykový sexismus", což jsou „způsoby, jimiž jazyk prezentuje jedno pohlaví, a to téměř bez výjimky ženy, jako méněcenné (Renzetti, 2003: 176). Příkladem je třeba uvádění ženského rodu až za mužským (muži a ženy, chlapci a děvčata), důvodem pro zařazení ženského rodu až za mužský je tradiční představa o podřadnosti a méněcennosti žen. Jako další příklad může posloužit společenské oslovení žen a mužů, pane, slečno, paní. Zatímco pro muže je vždy vyhrazeno oslovení pane, ženy jsou oslovovány podle toho, zda jsou v určitém vztahu k mužům, tedy svobodná žena slečna, vdaná žena paní.

Podle některých lingvistů hovoří ženy a muži odlišným způsobem, jejich jazykové vyjadřování vykazuje rozdíly stejně jako například různá místní nářečí a dialekty (Renzetti, 2003: 180). Pokud probíhá komunikace v smíšené společnosti, více mluví muži, určují témata rozhovoru jim blízká, často skáčou ženám do řeči, jsou více asertivní a posluchači obou

pohlaví věnují mužským promluvám více pozornosti, než když hovoří žena. V ženské skupině hovoří více ženy než muži ve výlučně mužské společnosti. Mužská skupina mluví asertivně a dynamicky, účastnice ženských hovorů si více naslouchají a vyjadřují si navzájem podporu. Např. různá jsou i témata komunikací, muži preferují práci, sport, různé zájmy a koníčky, ženy upřednostňují osobní až intimní témata, např. rodinu, děti, vztahové problémy.

Jak už bylo výše naznačeno, masmédiá nejenže přenášejí informace, hodnoty a normy, ony je také vytvářejí. V následujících řádcích se zaměřím na některá média z hlediska jejich podílu na zobrazování a prezentaci genderových stereotypů.

Některé studie zabývající se denním tiskem v USA zjistily, že v posledních desetiletích dochází ke snížení počtu pravidelných čtenářů denního tisku, pravděpodobně v důsledku příklonu lidí k audiovizuálním médiím – televizi a internetu, přičemž procento čtenářek denních zpráv bylo vždy o něco nižší než procento čtenářů (Renzeti, 2003: 183). Jedním z důvodů byl zřejmě i fakt, že denní tisk byl svým charakterem vždy více nakloněn mužům, aktuální zprávy z domova i ze světa, z oblasti obchodu, financí a sportu jsou i dnes doménou mužů. Ženy se v denících objevují hlavně v rubrikách, věnovaných „lehkým zprávám“ ze světa bulváru, módy nebo radám pro hospodyňky a domácnost. Pokud jsou ženy v novinách zmiňovány, vždy jen v souvislosti s jejich pohlavím a rodinným stavem (atraktivní žena, manželka, babička, matka dvou dětí atd.) Na přelomu 20. a 21. století přebírá úlohu denního tisku internetové zpravodajství, koncipované ve stylu novinových deníků.

Časopisy na rozdíl od novin se snaží zaměřit pozornost na určitou skupinu potenciálních čtenářů, charakterizovanou jedním společným jmenovatelem (ženy, muži, motoristé, motorkáři, domácí kutilové atd.) Časopisy pro ženy inklinují v největší míře k takovým tématům jako je fyzický vzhled a péče o něj, móda, životní styl, vztahy s muži, sex, úspěch v zaměstnání (časopisy Elle, Cosmopolitan, Haarpers Bazar – celosvětové globální magazíny pro ženy), v menší míře také zohledňují vaření, domácnost, děti, rodinné problémy (u nás např. Vlasta, Katka, Tena). Zneklidňujícím jevem je zvýšený důraz na sex, především globální ženské časopisy v produkci velkých nadnárodních vydavatelství neustále chrlí návody a postupy, jak nejlépe dosáhnout orgasmu, doporučují různé strategie, jak získat vhodného sexuálního partnera, jak s ním manipulovat, aby žena dosáhla svých cílů. Vytvářejí tak obraz současné ženy jako sexuálního objektu, nejčastěji se jedná o prototyp mladé nebo i starší heterosexuální ženy, kariérně úspěšné, která je posedlá sexem, navštěvováním stylových restaurací a nakupováním. Tím podněcují čtenářky těchto časopisů k napodobování životního stylu, vyznačujícího se výše uvedenými znaky.

Časopisy věnující se mužům rozvíjejí témata, považovaná za „mužská“ - sport (nejlépe adrenalinový), finance, obchod, ženy, sex, různé zájmy a záliby (např. zbraně, cestování po exotických zemích atd.). Podobně jako ženské magazíny akcentují sex a způsoby jeho bezproblémového dosažení, ovšem s vynecháním vztahových problémů, což je naopak typické pro ženské časopisy. Vykreslují obraz dynamického, úspěšného muže, sexuálně aktivního individualistu, nezávislého na ostatních (žena, děti).

Televize svým rozsahem působení a takřkajíc akčním rádiem zasahuje velké množství příjemců bez ohledu na rasu, národnost, jazyk a pohlaví. Nevyžaduje ani, jako v případě psaných médií, znalost písma. Díky současným technologiím jsou televizní pořady dostupné pro obyvatelstvo různých kontinentů, ras, národů a etnik. Zpravodajské, dokumentární, filmové a hudební kanály ve vlastnictví nadnárodních mediálních společností, dostupné celosvětově prostřednictvím satelitní techniky, znají miliony diváků z různých zemí (stanice CNN, BBC, Discovery Channel, Viasat Explorer, Animal Planet, Nature, HBO, Filmbox, Film+, MTV).

Ženy se v televizi objevují ve velké míře, nicméně některé výzkumy v USA odhalily, že až každá třetí role v televizi je ženská (Renzetti, 2003: 193). Důležitější je ovšem poznatek, že postavy žen se v televizních pořadech vyskytují většinou v druhořadém postavení. Ženské postavy jsou většinou mladého věku, vzhledově atraktivní, štíhlé, oproti mužským postavám nezralejší a méně autoritativní. Mladé ženy bývají často zobrazovány polonahé, svlečené či ve spodním prádle. Starší ženy ve věku pětáctýřicet let a více jsou v televizi méně frekventovány, pokud ano, tak jako bezvýznamné nebo neúspěšné. Také skladba televizních programů bývá genderově označkována, pro muže jsou určeny akční, krimi, válečné filmy a seriály, westerny, sport, zpravodajství, dokumentární tvorba, jako ženské jsou označovány dramatické seriály o vztazích (soap opery), pořady o životním stylu a celebritách, talk show a podobně. (Křížková, Sloboda, 2009: 42) Poslední dobou se však hlavně v amerických akčních seriálech objevují mladé, v menší míře i starší, ovšem vždy atraktivní, dynamické a nezávislé ženy se silným profesním statutem, oddané svojí práci, většinou osamělé, bezdětné a bez stálých partnerů. Velmi často jsou pojednány jako špičkové odbornice různých profesí – lékařky, právničky, soudkyně, policistky. Ve filmech a seriálech se také častěji pozitivně zobrazují lesby a homosexuálové, už ne jako patologičtí jedinci, ale jako lidské osobnosti.

V televizním zpravodajství vystupuje daleko více žen než v nedávné minulosti, bývají vždy polovinou moderátorské dvojice hlavních zpráv, ovšem základní podmínkou stále zůstává mládí a atraktivní vzhled, v porovnání s kolegy-muži, kteří jsou většinou starší a fyzické předpoklady nejsou u nich tak důležité.

V hudebních videoklipech mělo již od jejich vzniku účinkování žen sexuální kontext. Ženy-tanečnice, ženy-svůdnice exhibují v rytmu rocku, diska, techna a dalších odnoží populární hudby jako sexuální objekty, jež se stávají kořistí pro účinkující hudebníky-muže. Poslední desetiletí však přinesla změnu i do této oblasti, objevují se hudební klipy zpěvaček a hudebnic, kde jsou genderové stereotypy obráceny – do role sexuálních objektů jsou pasováni mužští herci. Otázkou ale zůstává, zda je otočení genderových rolí přínosem pro feminismus a ženy obecně.

Reklamní šoty prodávají výrobek, ale také podněcují a vzbuzují touhy a potřeby, neboť výrobky samozřejmě slouží ke konkrétní spotřebě, ale také zajišťují svému uživateli konzumentovi prestiž (značkové oblečení, obuv, auta a další). Je nesporným faktem, že reklama podporuje sexismus. Ženské postavy jsou v reklamách zobrazovány v podřízených pozicích, často ve spodním prádle, v plavkách nebo polonahé, často ve spojení se sexem. Mnoho reklam na spotřební výrobky pro domácnost, kosmetiku a hygienické pomůcky ukazuje ženy podle šablon genderových stereotypů, ženy hrají role matek, žen v domácnosti, sekretářek, ošetřovatelek a podobně. Muži v takových reklamách představují autority a odborníky v dané oblasti, předvádějí užaslým ženám, jak výrobky fungují, garantují kvalitu předváděného zboží. Kromě těchto tradičních, ženám nadřazených postav, vystupují v reklamě i mladí muži v roli sexuálně přitažlivých modelů, buďto jako štíhlí mladíci nebo mužní siláci.

Občas se v televizi objeví reklama, kde jsou předváděny mladé dívky na počátku dospívání jako dospělé ženy, nalíčené a namalované. Tento trend ovšem hraničí se sexuálním zneužíváním a vykořisťováním. Genderově stereotypizované reklamy mohou podle některých výzkumů ovlivňovat názory žen a mužů na gender a vztahy mezi pohlavími (Renzetti, 2003: 206- 207).

Co se týče internetu v roli média šířícího genderově zbarvená poselství, platí v podstatě to samé, co bylo napsáno o tištěných médiích a televizi, ale výhodou internetu zůstává skutečnost, že uživatel může kdykoliv změnit zdroj informací a konfrontovat obsahy oficiálních a mainstreamových webových stránek s názory a postoji prezentovanými na alternativních, nezávislých či feministických internetových doménách.

Jednotlivé státy, především ty sdružené v Evropské unii, mají problematiku zobrazování genderu v médiích upravenou v nejrůznějších předpisech, směrnicích, smlouvách a etických kodexech s vnitrostátní, ale i unijní působností, nad jejichž dodržováním bdí různé rady a komise. Nechci snižovat význam legislativních opatření a vládních nařízení, přesto se domnívám, že změnit úhel pohledu tvůrců mediálních sdělení a jejich příjemců (veřejnosti) na

zobrazování genderových stereotypů v médiích nebude možné realizovat pouze direktivními způsoby „shora“, nýbrž musí také dojít k iniciativě subjektů „zdola“. To je úkol pro různé neziskové subjekty, občanská sdružení, hnutí a rovněž aktivity jednotlivců z řad veřejnosti, jejichž cílem bude přinutit všemi zákonnými prostředky (vydávání tiskovin, internetová prezentace, veřejná prohlášení, happeningy, petice, demonstrace, stížnosti, trestní oznámení) vlastníky médií a zaměstnance v mediální sféře k převzetí zodpovědnosti za genderově vyváženou, nediskriminační a veškerých společenských předsudků zbavenou tvorbu mediálních obsahů. Samozřejmě se tento proces nesmí zvrhnout v produkci bezduchých, šablonovitých a propagandistických mediálních výtvorů, obsahujících převrácené genderové stereotypy (např. film: žena je pilotkou strategického bombardéru, muž se na mateřské dovolené stará o děti a rodinu). Zde se nachází šance pro mladé tvůrce, spisovatele, filmaře, scénáristy, výtvarníky, herce, režiséry, kteří mohou kreativním způsobem zpracovat svoje neotřelé nápady, nezatížené společenskými konvencemi a prezentovat je na internetu, případně s finanční podporou osvícených sponzorů s nimi proniknout do mainstreamových médií.

3.3. Genderové stereotypy, sex vztahy, rodina

3.3.1. Sexualita

V jednom z předcházejících oddílů této práce věnované pohlavním rozdílům jsem ve stručnosti shrnul výsledky vědeckých výzkumů týkajících se pohlavních rozdílů v sexualitě mužů a žen. Muži mají silnější pohlavní pud, a tak ve srovnání s ženami vykazují vyšší počet pohlavních styků, preferují nezávazný a příležitostný sex, mají silnější sklony k sexuální promiskuitě. V době puberty, kdy se těla dospívajících zaplaví pohlavními hormony a začíná se probouzet sexualita, jsou chlapci z hlediska obecných společenských norem, které regulují projevy sexuálního chování, ve výhodě. Společnost chápe tuto proměnu u obou pohlaví, přesto ale s větším pochopením toleruje nevázané sexuální projevy chlapců, zatímco dívky, ačkoliv jsou vystaveny stejnému sexuálnímu probuzení, jsou více kárány a postihovány za svoje sexuální chování. Pro chlapce platí odlišná měřítko: pokud chlapec během krátkého období vystřídá více sexuálních partnerek, je rodinou a okolím považován za „kance“, pokud totéž provádí mladá dívka s muži, je hanlivě označována za „děvku“. V současné době panuje v zemích euroamerického kulturního okruhu určitá, obecně přijímaná představa o tom, jak se

projevovat a vyvíjet sexuální chování mladých lidí. Ve srovnání se situací ohledně intimních vztahů, která v našem civilizačním okruhu panovala v polovině 20. století, je toto „vztahové paradigma“ poměrně liberální a souvisí s postupným zánikem zákazů předmanželského sexu, homosexuality, rozšířením používání kondomů, antikoncepcí, propotrátovou politikou a dalším i faktory. Chlapci a děvčata věku zhruba od 15-16 let spolu mohou takzvaně „chodit“, tedy společně trávit volný čas, společně naplňovat svoje milostné i sexuální touhy, přičemž za přijatelnější jsou považovány nekoitální pohlavní aktivity jako mazlení, líbání, vzájemná masturbace. Pohlavní styk je tolerován, ale s přihlédnutím k používání ochranných pomůcek proti nechtěnému otěhotnění a přenosu pohlavních chorob. U dívek se navíc klade důraz na to, aby jejich sexuální aktivity byly podmíněny milostným citem a hlubším vztahem k chlapci. Uvedený koncept vztahu dvou mladých lidí samozřejmě neplatí ve stejné podobě ve všech zemích Severní Evropy a Ameriky, např. v oblastech se silným vlivem náboženství nebo v oblastech obývaných přistěhovaleckými komunitami z Asie, Afriky a Středního Východu dosud převládá restrikce a sexuální zákazy. Sexuální chování žen konce 20. a začátkem 21. století se však v některých aspektech přibližuje klasické mužské sexualitě. Již velmi mladé dívky mají za sebou množství sexuálních zkušeností s několika partnery a s různými, v době před 20 lety zapovězenými, dnes hojně propagovanými, sexuálními praktikami (orální, anální sex). Rovněž intimní styky sexuálních menšin přestávají být ve společnosti tabu, lesby, homosexuálové, transsexuálové se mohou veřejně přiznat ke své orientaci, v některých zemích byly uzákoněny registrovaná partnerství a sňatky osob stejného pohlaví. Přesto stále převažuje dominance představy ideálního heterosexuálního párového svazku, s mírnou tolerancí mužské nevěry a důrazem na ženinu oddanost svému muži a rodině.

Někteří autoři, např. Ann Oakley, považují většinu pohlavních rozdílů v sexualitě za výsledek výchovy a tlaku společenských konvencí, které se v různých kulturách mohou i velmi lišit. Oakley uvádí některé případy, pro nás velmi extrémní, domorodých kultur ze zemí třetího světa, kde se pojetí sexuality a milostných vztahů mezi muži a ženami velmi odlišují od našich zvyklostí. Jedná se třeba o kmenovou kulturu Arapešů, kteří si vysoce cení partnerské lásky, manželství a rodičovství, přičemž samotné sexualitě připisují menší význam nebo poukazuje na volnou sexuální morálku původních obyvatel ostrova Trobriand, u nichž přebírají v sexuálních vztazích iniciativu ženy namísto mužů a další podobné příklady odlišného pojetí sexuality (Oakley, 2000: 85-87).

V naší, tedy západní společnosti došlo k uvolnění všech sexuálních předsudků. To přineslo mnoho negativních jevů a fenoménů – rozšíření prostituce, šíření pohlavně přenosných

chorob, úpadek manželské a partnerské věrnosti, s tím související zvýšená rozvodovost, rozpad rodin. Sex jako takový, provozovaný za účelem zábavy, se stal velmi žádaným komerčním artiklem a dostal nálepkou velmi „trendy“ žádoucí aktivity nejen pro mladé lidi, pro které je sex především biologickým imperativem, ale také pro lidi středního a staršího věku, u nichž v mnoha případech bohatý sexuální život s častým střídáním partnerů deklaruje určitý společenský status. Jednoduše řečeno, pro mnoho lidí se promiskuitní sex stal pózou, stejně jako vlastnictví luxusních statků. Pokud je tedy sexualita především záležitostí kulturní a sociální (viz Oakley), předpokládal bych, že sexuální revoluce šedesátých let 20. století přinese genderovou rovnost a osvobodí ženy z nadvlády mužů. Podle četnosti a bohatosti nejrůznějších feministických směrů a genderových studií v současných sociálních vědách a výsledků jejich zkoumání se tak zřejmě nestalo. Pro mě z toho vyplývá, že absolutní svoboda a popření všech omezení a tabu v oblasti sexuality ještě automaticky nezaručuje pozitivní změny vedoucí ke kýženému cíli, tedy k nastolení rovných šancí podmínek pro rozvoj obou pohlaví.

3.3.2. Intimní vztahy, rodina

Ve vyspělých západních státech dnes muži a ženy realizují svoje soužití ve formě nukleární rodiny, kterou tvoří dva partneři (manželé, nesezdané páry), většinou muž a žena, a děti. Zvyšuje se ovšem podíl typu rodiny s jedním rodičem či živitelem a dítětem, jedná se o rozvedené ženy (málokdy muže) nebo svobodné matky. Spolužití partnerského páru spolu s prarodiči a dalšími členy příbuzenstva už funguje jen sporadicky, ve větší míře snad existuje jen u některých imigrantských komunit ze zemí „třetího světa“. Spolu s liberalizací stejnopohlavních svazků a uzákoněním registrovaného partnerství dnes vznikají i rodiny tvořené dvěma muži nebo dvěma ženami. Vede se také bouřlivá diskuze o možnostech adopce dětí homosexuálními nebo lesbickými páry. Klasické manželství v současné době prochází krizí, lidé raději preferují partnerství před více závaznějším manželstvím. Charakteristické pro dnešní dobu je navazování partnerských vztahů mezi staršími, bohatými a mocnými muži a mladšími, atraktivními ženami a jejich společné soužití. Tento způsob výběru partnera má evoluční základ, žena hledá silného a mocného muže, aby zajistil potomkům podmínky pro život výchovu, muži cílí na mladé, krásné a zdravé ženy, které budou zárukou plodnosti a dobrých genů.

Na základě jakých kritérií si vybírají partnery muži a na základě jakých ženy? Pro muže je důležitá mládí a krása ženy, žena se zajímá o postavení muže a o jeho výdělek. Kromě toho však obě pohlaví oceňují u svých protějšků inteligenci, smysl pro humor, věrnost a laskavost. Ačkoliv v dnešní moderní společnosti jsou role obou pohlaví v rodině navzájem zastupitelné a mnoho mužů vykonává domácí práce jako je nakupování, péče o děti, úklid domova, převládá stále tradiční dělba práce. Těžiště starostí o děti stále leží na ženě, muži si dětmi hlavně hrají a také zastávají funkci a vychovatele a exekutora trestů. Pokud má žena na starost pořádek uvnitř domu či bytu, muž zajišťuje práci venku, na zahradě, před domem, vynášení odpadků, opravy věcí a manipulace s těžkými předměty. Při výchově dětí ženy zprostředkovávají vztahy uvnitř rodiny, muži seznamují děti s životem vně rodiny a domova. Ženy přistupují k dětem s větší emocionalitou, muži zase při výchově dětí symbolizují řád a pravidla. To pravděpodobně souvisí s výsledky osobnostních testů, které prokázaly u žen větší útloucnost a příjemnost, u mužů zase větší asertivitu a agresivitu (Lippa, 2009: 341).

Vzájemný nesoulad a konflikty uvnitř partnerského svazku vycházejí z mnoha rozdílů mezi muži a ženami, ať již vrozených nebo naučených. Jedním z důležitých pohlavních rozdílů, který může hrát rozhodující roli v komunikaci mezi partnery, je odlišná reakce mužů a žen na stres. Ženy uplatňují taktiku slovního řešení a usmíření, mají snahu řešit problémy vzájemným dialogem. Pro muže je charakteristická taktika útoku nebo útěku, v prvním případě jde o přímý konflikt, v druhém, ve vztazích častějším případem, se jedná o útěk před problémem. (Lippa, 2009: 343).

V letech 1994-1995 probíhaly v České republice sociologická šetření na téma žena a rodina (Společnost mužů a žen..., 1999: 63-64). V jednom z několika výzkumů se zjišťovaly názory lidí na role ženy v rodině. Výsledky ukázaly, že nadpoloviční část žen a více než 40% mužů souhlasí za určitých podmínek s modelem rodiny, kde je žena zaměstnána, protože výkon tohoto povolání ji přináší uspokojení, ačkoliv určitým způsobem omezuje její možnosti starat se o rodinu. Další výstupy z výzkumů ale odhalily v odpovědích na některé otázky příklon obou pohlaví k tradičnímu modelu rodiny, kde matka se na plný úvazek stará jen o rodinu a domácnost, a pokud pracuje, tak jen proto, aby svým výdělkem přilepšila rodinným financím, nikoliv kvůli vlastní seberealizaci. Inklinace k modernímu pojetí rodiny byla zaznamenána spíše u žen, u lidí do třiceti let věku, u lidí se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, pro vdané a rozvedené. Tradiční model rodiny spíše vyznávají lidé se základním a nižším středním vzděláním, vyučení, lidé starší 60 let, nepatrně více muži než ženy a lidé ovdovělí. Testována byla také možnost záměny mužských a ženských rolí

v rámci rodiny. Pro jsou především ženy, lidé mladší, s vyšším vzděláním, svobodní a rozvedení. Konzervativnější jsou v tomto směru muži, starší lidé a lidé s nižším vzděláním.

Pře veškeré změny a výdobytky v oblasti manželských, partnerských a rodinných vztahů ve smyslu větší rovnosti žen a mužů nadále přetrvává tradiční forma společného soužití, která zdůrazňuje vedoucí roli muže, zachovává dělbu práce a genderových rolí, ať už jsou za tím důvody biologické nebo sociální a kulturní. Je zajímavé, že s postupnou emancipací žen, zrovnoprávněním, obsazováním dříve čistě mužských pozic ženami, dochází zároveň k úpadku stálosti a kvality partnerských vztahů, ke zvyšování počtu rozvodů, matek samoživitelek s jedním nebo dvěma dětmi, k celkově nezodpovědnému přístupu k výchově dětí ze strany mužů i žen. Tato situace má však jistě mnoho příčin, které vůbec nemusí souviset se sblížováním genderových rolí a bojem za práva žen.

Zatímco ženy začínají vykonávat v rodinách některé činnosti, které byly dříve vyhrazeny mužům (např. opravy zařízení, jednání s úřady, aktivní zájem o sportovní aktivity potomka), dochází k postupnému ústupu mužů z pozice hlavní autority v rodině. Ne že by v rodinách s mužským rodičem neměl otec u dětí autoritu, v mnoha případech se však jedná o autoritu formální. Muži často tráví v zaměstnání takřka celý den, a když se vrátí domů, nemají chuť a sílu trávit zbytek dne s dětmi. Bohužel ještě pořád je součástí mužské role přesvědčení o nezbytnosti emocionální střídmosti vůči blízkým osobám, což vůbec neprospívá vztahů mezi otcem a jeho dětmi. Úpadkem otcovské role trpí především chlapci, pro které je pozitivní mužský vzor podmínkou správného osobnostního vývoje. Pokud se otec aktivně nepodílí na životě celé rodiny, případně chybí vůbec, musí se chlapec spokojit s mužskými vzory ve svém nejbližším okolí, v nejhorším případě čerpá inspiraci ve skupině vrstevníků (parta). (Janošová, 2008: 20-22).

3.4. Genderové stereotypy a zaměstnání

Právo a zákony západních společností přiznávají ženám i mužům stejná práva na trhu práce, navíc ženy požívají jisté záruky a výhody v souvislosti s mateřstvím a výchovou dětí. Mnohé výzkumy a studie zaměřené na trh práce a zaměstnanost však hovoří o faktickém znevýhodnění žen. I v dnešní době činí průměrný plat žen celosvětově pouze 80% až 30% průměrného příjmu mužů (Společnost mužů a žen..., 1999: 53). Renzetti uvádí platový rozdíl mezi pohlavími v průběhu devadesátých let 20. století v rozmezí 74% až 77% (Renzetti, 2003: 286 -287). Lippa ve své knize hovoří o 78% platu mužů (Lippa, 2009: 348).

Další genderové rozdíly lze nalézt v typu vykonávané práce. Jako příklad poslouží několik údajů ze statistiky nejčastějších zaměstnání mužů a žen z roku 1997, vedené americkým ministerstvem práce (Renzetti, 2003: 274). První místa s vysokou zaměstnaností mužů obsazují technické profese - mechanik či opravář motorových vozidel (98,6%), stavební dělník (98,3), řidič nákladního vozu (95,9%), manipulace s materiály (95,4%), inženýr (90,7%), bezpečnostní služby (84,3%). Ženy nejčastěji tvoří většinu v těchto povoláních: sekretářka (98,7%), vystudovaná zdravotní sestra (92,5%), pomocný zdravotní personál (88,6%), administrativní pracovnice (82,8%), prodavačka za pultem (77,1%), zdravotní technička nebo technoložka (76,7%), učitelka, kromě vysokoškolských (74,3). Převaha mužů vzniká rovněž v zaměstnáních s 90% účastí žen, kde muži tvoří většinu ve vedoucích pozicích a na místech kontrolorů nebo pracovního dohledu (Renzetti, 2003: 275). Podobné údaje obsahuje přehled procentuálního zastoupení mužů a žen v různých povoláních v USA z roku 2002, vedený rovněž Ministerstvem práce Spojených států (Lippa, 2009: 350). Podobné údaje přinášejí také Křížková a Sloboda, jejich statistika zachycuje podíl žen a mužů v jednotlivých skupinách zaměstnání v letech 2002 a 2008. Zmíním pouze výsledky z roku 2008, nejvyšší procento mužů se objevuje v zaměstnáních jako jsou kvalifikovaní dělníci z oboru těžby surovin a stavební dělníci (97,7%), řidiči a obsluha pojízdných strojních zařízení (90,8%), kovodělníci a strojírenští dělníci (84,3%), vědci v fyzikálních a příbuzných vědách, architekti a techničtí inženýři (83,5%), ženy dominují v zaměstnáních jako jsou techničtí pracovníci v oblasti biologie, zdravotničtí a zemědělní pracovníci (91,2%), úředníci ve službách a obchodě (88,4%), prodavači, manekýni a předváděči zboží (81,3%). Jedná se o tzv. segregovaná zaměstnání s převahou jednoho pohlaví (60% a více). Mezi tzv. integrovaná zaměstnání (40-60% žen a mužů) se u nás řadí tato povolání: vědci, odborníci a inženýři v biologických, lékařských a příbuzných oborech (48,8% žen), dále zákonodárci, vyšší úředníci (42,6%), vedoucí, ředitelé, kteří řídí malý podnik (57,8% žen), obsluhující pracovníci (58,2% žen), kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví, rybářství, myslivosti – orientovaní na trh (48,4% žen) a další (Křížková, Sloboda, 2009: 19-22).

Jaké jsou důvody genderové pracovní segregace? Zaměstnání vykonávané převážně ženami (učitelky, prodavačky, sekretářky, zdravotní sestry) vyžadují specifické vlastnosti, které se přisuzují pouze ženám – laskavost, příjemnost, empatičnost, ochota pomoci, soucítění, schopnost komunikace. Vzhledem k fyzickým dispozicím průměrných žen a také s přihlédnutím k pracovní legislativě není příliš pravděpodobné masové zastoupení pracovnic v oborech s převahou namáhavé manuální činnosti. Také prostředí hraje určitou roli, pracovní místa uvnitř budov a kanceláře poskytují ženám mnoho výhod, počínaje možnostmi

komunikace s ostatními zaměstnanci, přes pevnou pracovní dobu, která umožňuje se po návratu z práce věnovat dětem a rodině, až po možnost pracovat na částečný úvazek. Muži zase svými vlastnostmi a schopnostmi – asertivita, agresivita, dominance, touha po vzrušení a riziku, převaha v matematice, prostorové orientaci a fyzické síle – tíhnou spíše k práci s technikou, v nebezpečném prostředí, s určitou mírou rizika.

Pokud se vrátíme k problému nižšího platového hodnocení žen, může z výše uvedeného logicky vyplynout, že muži dostávají více peněz za těžší, složitější a namáhavější práci, než jakou vykonávají ženy, které navíc investují do svého povolání méně vzdělání a dovedností než muži, protože se více věnují rodině a domácnosti. Představitelky feminismu tvrdí, že jednou příčin nízkých platů žen je přesvědčení nejen mužů, že profese s vysokým zastoupením žen jsou lehké a nevýznamné, na které stačí i nekvalifikované síly. Proto došlo u některých oborů v průběhu mnoha let k poklesu platů i prestiže, neboť svá místa zde muži postupně uvolnili ženám a tato povolání ztratila v očích majoritní společnosti svůj dřívější kredit. (bankovní úřednice, učitelky na základních školách, sociální pracovníce). Dalším problémem ve vztahu k nižším platům žen v sociálních profesích orientovaných na dimenzi lidí, na výchovu, péči, ošetřovatelství a komunikaci je otázka, nakolik si společnost cení těchto povolání ve srovnání s profesemi, kde tradičně dominují muži.

Všeobecně se soudí, že jednou z příčin nižšího zastoupení žen v v některých oborech a na odpovědných, dobře placených funkcích, je jejich potenciální mateřská funkce, která odrazuje zaměstnavatele, aby ženám nabízeli taková pracovní místa. Panují obavy, že zaměstnankyně bude muset kvůli porodu a následné péči o dítě přerušit pracovní kariéru a po návratu do zaměstnání se bude obtížně adaptovat na nové podmínky. Ženy samy dnes plánují mateřství mimo jiné i s ohledem na pracovní kariéru tak, aby první dítě přišlo v době, kdy už mají za sebou několik let praxe, protože narození dítěte krátce po ukončení studia nebo učení oddaluje a znesnadňuje nástup do prvního zaměstnání. Podle údajů Českého statistického úřadu činil v roce 2009 podíl žen starších 30let na celkové plodnosti 46 %, přičemž nejvíce dětí měly ženy ve věkovém rozmezí 27-32 let (www.czso.cz). Zastánci rovnoprávnosti pohlaví navrhuji vyvíjet tlak na muže, aby se i oni ve větší míře zapojili do výchovy dětí, a to přímo formou mateřské dovolené. Jestliže však vezmeme úvahu, že muži mají v průměru vyšší plat než ženy, a to i ve stejné pracovní pozici, bude pro rodiče ekonomicky výhodnější (bez ohledu na genderové stereotypy týkající se péče o děti) odchod ženy na mateřskou dovolenou.

Jedním ze způsobů, jak vyhovět jak ženám pečujícím o děti, tak i zaměstnavatelům, je koncept dvou profesních drah přímo pro ženy, mateřskou a nemateřskou kariéru. Mateřská kariéra by svými parametry (více volného času, časová flexibilita, práce na jednom místě bez

nutnosti práce na částečný úvazek, atd.) vyhovovala ženám, které chtějí upřednostnit výchovu dítěte před zaměstnáním. Nemateřská profesní dráha by umožňovala ženám budovat neomezeně kariéru, ovšem za cenu absolutních nároků na pracovní nasazení a pracovní dobu tak, jak je tomu u mužů. (Lippa, 2009: 347). Dalšími možnostmi vhodnými pro skloubení práce a rodiny jsou třeba práce na částečný úvazek, pružná pracovní doba, sdílení pracovního místa dvěma pracovníky, práce doma na počítači (Křížková, Pavlica, 2004: 77- 78). Tato možnost, stejně jako mnoho dalších, které v tržní společnosti nevzniknou přirozeným vývojem, ale na základě byrokratických opatření a vládních nařízení, nemusí naplnit očekávání s nimi spojená a např. v České republice se mohou stát cílem korupčního jednání a podvodů.

Za různými preferencemi zaměstnání, rozdílnými zájmy a odlišnými schopnostmi stojí dozajista celý komplex faktorů nejen biologického původu, ale také vlivy prostředí, výchovy a kultury. Jestliže se více uplatňuje vliv biologických dispozic, budou ženy a muži vždy přitahovat odlišná zaměstnání. Pokud je pracovní segregace především výsledkem působení kulturních vlivů a genderových stereotypů, měla by společnost usilovat o odstranění překážek, které brání ženám uplatnit se v nejrůznějších profesích.

3.5. Gender, násilí, kriminalita

Násilí bylo ve vztazích mezi muži a ženami přítomné v otevřené nebo latentní formě odjakživa. Násilné chování je úzce spjata s agresivitou, která je zapříčiněna biologickými psychosociálními faktory. Vyšší úroveň agresivity u mužů má souvislost s mužskými hormony, individuální rozdíly v agresivitě jdou také na vrub dědičnosti. Mužská agresivita bývá v patriarchální společnosti pěstována cíleně, a to různými prostředky. Nadvláda mužů nad ženami, sexismus a podceňování žen má bohatou tradici, dominance mužů a pocit jejich nadřazenosti jsou živnou půdou pro násilí na ženách. Ve všech společnostech s patriarchálním systémem byli a jsou muži připravováni na boj a válku. Policie, armáda, bojové sporty, kriminální skupiny, pouliční gangy, zde všude se realizuje především mužská agrese ve službách násilí. Výchova a sociální tlaky povzbuzují muže k bojovnosti a asertivitě v mnoha oblastech lidské činnosti, kromě výše uvedených také v obchodu, politice, sportu, v zájmových aktivitách a podobně.

Primární podmínkou použití násilí mužů vůči ženám je tedy hlavně faktor fyzické převahy muže a také jeho vyšší míra agresivity. Tento samotný fakt formou hrozby ovlivňuje

vzájemné vztahy muže a ženy, i když k reálnému použití násilí nikdy nedojde. V následujících řádcích popíšu některé nejběžnější formy násilí, jehož se dopouštějí muži na ženách.

Loupežného přepadení se dopouštějí také muži na mužích, nám jde ale v tomto případě o přepadení ženy mužem za účelem získání kořisti. Agresor zde kalkuluje s menší schopností ženy bránit se napadení, a to díky fyzickým předpokladům. Běžné jsou útoky na samotné ženy ve velkých městech ve večerních, nočních nebo ranních hodinách, hlavně v lokalitách s vyšší mírou pouliční kriminality, loupežná přepadení se však mohou odehrát i na rušných ulicích, kdy zloději využívají moment překvapení (např. vytrhnutí kabelky ženě z rukou a následný útěk pachatele). Pouličních forem loupežného přepadení se obávají snad všechny ženy ve větších městech. Násilí tohoto typu se stává nejenom na ulicích, ale také v obytných domech, bytech i veřejných budovách, zde však pachatelé chybí jistota, že ženu zastihne samotnou. Hlavní důvod loupežného přepadení tak představuje menší schopnost průměrně fyzicky zdatné ženy bránit se průměrně fyzicky zdatnému muži.

Domácí násilí může být definováno jako „chování, které u jednoho z partnerů způsobuje strach z druhého. Skrze užití moci, kterou tento strach poskytuje, kontroluje násilný partner chování druhého“ (www.stopnasili.cz). Domácí násilí má mnoho podob (mezi více členy domácnosti, mezigenerační), v této práci nás zajímá partnerské domácí násilí, a to násilí muže vůči ženě, které je nejčastější (90 % obětí ženy), i když se samozřejmě v menší míře vyskytuje domácí násilí, kde se obětí stává muž, většinou závislý na ženě, staršího věku nebo fyzicky slabší, případně se také objevuje násilí v homosexuálních svazcích. Definice domácího násilí zahrnuje fyzické, sexuální, psychické či ekonomické násilí, k němuž dochází v rodinách mezi příbuznými nebo blízkými osobami. Může se projevovat nejrůznějšími formami agrese, nadávkami, zastrašováním, vyhrožováním, neustálým kontrolováním, sledováním, bráněním kontaktu s rodinou či přáteli, fyzickými útoky, vynucováním sexu, ekonomickým útlakem nebo i dalšími způsoby. Ze statistiky sociologické sondy klientek o. s. ROSA za rok 2009 vyplývá, že nejčastějším druhem domácího násilí bylo psychické násilí (100%), dále pak fyzické násilí (86%), ekonomické násilí (50,5%) a sexuální násilí (49%) Vytváří vztah závislosti oběti na pachateli a jeho cílem je získání absolutní nadvlády pachatele nad obětí. Stejně jako loupežné přepadení je domácí násilí trestným činem, v trestním zákoníku je zahrnuto pod § 215 a – týrání osoby blízké, žijící ve společném obydlí, k tomuto jednání se však vztahuje více paragrafů trestního zákona.

Sexuálním obtěžováním rozumíme diskriminační chování na pracovišti, zahrnující jednání sexuální povahy, které zaměstnanec vnímá jako urážlivé, obtěžující a jehož důsledkem je snížení důstojnosti zaměstnance. Oběťmi sexuálního obtěžování bývají hlavně ženy. Sexuální obtěžování na pracovišti se projevuje těmito způsoby: konverzace se sexuálním podtextem, neverbální způsoby obtěžování (nahé obrázky, dvojsmyslná gesta), posílání erotických obrázků či videí po internetové síti, prohlížení internetové pornografie, verbální obtěžování (sexuální narážky, nabídky), flirtování, přehnaný fyzický kontakt, vynucování sexuálních kontaktů či sexuálního styku. V případě obtěžování ženy mužem se jedná o uplatnění moci a nadvlády muže nad ženou. Odráží celkový postoj mužů k ženám ve společnosti a vyjadřuje jejich nižší status a podřízenost v zaměstnání i ve společnosti. Sexuální obtěžování žen muži bylo vždy přehlíženo, bagatelizováno a zlehčováno. Společnost muže omlouvá, přičítá jejich nevhodné chování „mužské přirozenosti“, síle jejich pohlavního pudu, hormonům. Ženám se často klade za vinu, že takové jednání vyprovokovaly svým zjevem, úpravou zevnějšku a chováním.

Znásilnění je takové nezákonné jednání, které spočívá v přinucení druhé osoby násilím či pod pohrůzkou násilí k pohlavnímu styku nebo jiné podobné sexuální aktivitě. U nás jej trestá § 185 trestního zákona, bez ohledu na pohlaví oběti a pachatele. Nejčastěji se sexuálního násilí dopouštějí muži na ženách. Mezi muži jsou někdy populární primitivní představy o tom, že „ženy to ve skutečnosti chtějí“, i když před samotným pohlavním aktem a během něj vyjadřují nesouhlas. Výzkumy ženské sexuality se sice zmiňují o ženských erotických představách obsahující sexuální scény s prvky mužského násilí, málokterá ženy by však chtěla prožít tyto představy ve skutečnosti. Reálné znásilnění přináší ženě psychické trauma, někdy s doživotními psychickými nebo fyzickými následky. Znásilnění se nedopouštějí zdaleka jen deviantní muži, trpící nějakou formou sadismu, ale mezi pachateli se vyskytují třeba jen emocionálně chladní muži, egoisté, muži se vysokou hladinou pohlavních hormonů, muži se sníženou sebekontrolou, se sníženou intelektovou úrovní a další. Sexuálními agresory se mohou stát také muži nejistí, se sníženým sebevědomím, úzkostní, kteří nedovedou navázat vztah se ženou běžnými způsoby. Často se ve statistikách znásilnění uvádí, že velkou část těchto deliktů mají na svědomí osoby, které svoji oběť znaly. Znásilnění známou osobou tvoří podle údajů Federálního ministerstva spravedlnosti USA z roku 1994 55% všech případů (Renzetti, Curran, 2003: 361). Podle dnešní legislativy ve většině vyspělých států je trestné i znásilnění manželem, což dříve nebylo považováno za trestný čin.

Pornografie je zobrazení nahého lidského těla nebo sexuálního chování za účelem stimulace sexuálního pudu. Od čisté pornografie se liší ztvárnění sexuálních scén v uměleckých dílech, kde však slouží pouze jako prostředek k dosažení uměleckého záměru autora. Jemný rozdíl lze najít také mezi pornografií a erotickými díly (film, literatura, výtvarná díla), která chtějí zprostředkovat krásu a smyslnost erotické lásky. Pornografie je šířena formou literatury, fotografií, videí a filmu, v současnosti hlavně prostřednictvím internetu. Pornografická díla prezentují nejrůznější formy lidské (bohužel nejen lidské) sexuality, od těch nejjednodušších zobrazení souložící dvojice až po velmi detailní záznamy deviantních forem sexu, často s prvky násilí vykonávaného především na ženách. Charakteristickými příznaky pornografie jsou odosobnění sexu a zobrazování hlavně žen jako sexuálních objektů. Pornografie předvádí ponižování žen, mužskou dominanci a všudypřítomné násilí. Největšími konzumenty pornografie jsou právě muži, jejichž sexualita velmi ochotně reaguje na pornografické audiovizuální podněty. Výzkumy zabývající se pornografií neprokázaly přímý vztah mezi sledováním pornografických materiálů a násilím páchaným na ženách. Nicméně se předpokládá, že konzumace pornografie přispívá jako jeden z mnoha faktorů ke vzniku násilného chování k ženám. (Renzetti, 2003: 366-367). Z hlediska dopadu na účastníky i konzumenty je nejzávažnější dětská pornografie a sadistická pornografie, neboť předvádí sexuální zneužívání dětí, v případě sadismu brutalitu a násilné sexuální praktiky.

Sexuologové se k pornografii a k jejímu šíření staví nejednoznačně – na jedné straně existuje názor odborníků na sexualitu, kteří pornografii odsuzují a považují ji za ponižující a škodlivou (u nás J. Chmelík, I. Pondělíček), jiní sexuologové (u nás R. Uzel) míní, že pornografie je přirozenou součástí lidské sexuality, jejíž prostřednictvím mohou lidé ventilovat své sexuální touhy, a tudíž slouží jako prevence sexuálních deliktů (Lišková, 2009: 84-85). Já se domnívám, že šíření pornografie (zvláště na internetu) by mělo podléhat kontrole a regulaci, nikoliv však zákazu, neboť pornografie obecně pro větší dráždivý efekt zobrazuje sexuální akt způsobem ponižujícím lidskou důstojnost aktérů a některé její formy mohou určité osoby stimulovat a podněcovat k extrémnímu či deviantnímu sexuálnímu chování, zároveň však pro mnoho lidí představuje prostředek pro snížení sexuální tenze, kterou by jinak mohli ventilovat pro společnost nebezpečným způsobem.

Výčet nejběžnějších způsobů a forem násilí, kterému jsou ženy vystaveny od mužů, není rozhodně úplný. Trestní zákoník rozlišuje mnoho druhů násilné trestné činnosti, jejichž pachatelé bývají převážně muži a oběťmi ženy. V souvislosti se vzrůstající imigrací ze zemí třetího světa bude a izolovaností přistěhovaleckých komunit můžeme předpokládat nárůst

výskytu takového násilného jednání zaměřeného proti ženám, jako jsou třeba ženská obřízka nebo ukamenování.

Společnost se snaží proti sexuálnímu násilí páchanému na ženách bránit. Nejružnější organizace (státní i nestátní) pořádají kurzy, ve kterých se ženy učí jednak sebeobranným technikám, jednak takovému způsobu chování a jednání, aby se nedostaly do role oběti sexuálního násilí. Kurzy podobného druhu, avšak pro chlapce by bylo dobré zavést i na školách, základních a středních, s cílem seznámit chlapce a mladé muže s negativními následky sexuálního násilí nejen pro oběť, ale také pro pachatele.

3.6. Genderové stereotypy a politika

Na rozdíl od relativně nedávné minulosti mají ženy v demokratických zemích zaručeno aktivní a pasivní volební právo, mohou volit i být voleny do zastupitelských orgánů. Legislativa mimo jiné zakazuje diskriminaci podle pohlaví. Jak je to tedy ve skutečnosti s účastí žen v politických funkcích? Mezinárodní organizace a Evropská unie se snaží řešit otázku nízkého zastoupení žen v politice. Podle údajů Meziparlamentní unie s platností ke dni 28. 2. 2006 tvoří ženy v průměru 16,4% všech zastupitelů v parlamentech celého světa, v Evropě 19%. Nejvíce žen-zastupitelek v Evropě volí ve skandinávských zemích, průměr je kolem 40% (Rakušanová, 2006: 3). V posledních volbách do Poslanecké sněmovny parlamentu ČR bylo zvoleno celkem 22% žen, 44 zastupitelek z celkového počtu 200 poslanců (Český statistický úřad). Za sledované období od roku 1981 až do roku 2004 nepřesáhl počet žen vládě 12%, nejvíce jich měla Tošovského úřednická vláda v roce 1998 a Špidlův kabinet v letech 2002-2004, a to 11,7% (Rakušanová, 2006: 21). Nejvyšší zastoupení žen v legislativě lze najít v zemích s liberální společenskou atmosférou, Nizozemí 37%, Švédsko 42%, Norsko 36% (Lippa, 2009: 353). I v zemi, která se nejvíce zasazuje o genderovou rovnost - ve Švédsku – však ženy nedosáhly ani na 50 % podíl v politických orgánech. Proč tomu tak je?

Za malou účastí žen v politice stojí zcela jistě tradice. Ženy měly v historii málokdy možnost se přímo účastnit politického života, neboť jejich prvořadým úkolem bylo rození dětí, jejich výchova a péče o ně a o domácnost. Tyto starosti patří i dnes k životní náplni žen, proto i v demokratických zemích, kde se ženy podílí na správě veřejných záležitostí, se nepokládá za důležité, aby se v politice angažovalo příliš mnoho žen. Přestože už dnes existují ministryně, premiérky, dokonce prezidentky, ve srovnání s muži ve stejných pozicích je jich jen zlomek, neboť stále působí vliv tradičních názorů o nevhodnosti žen v politice.

Výše zmíněná biologická nutnost, rození dětí a následná dlouhodobá péče o ně je přirozeným a logickým argumentem proti snaze zapojit do politických záležitostí více žen. Pro menší schopnosti žen uplatnit se v politickém boji hovoří evoluční faktory. Muži jsou v důsledku přírodního výběru naprogramováni k boji o moc, o získání pozic a vlivu. Pro ženy připravila evoluce jiné úkoly, a proto dnes nejsou schopny se ve větším počtu propracovat do vrcholných politických pozic. (Lippa, str. 354). K dalším faktorům nízké politické reprezentace žen patří stranický systém vybírání kandidátů do legislativních orgánů. Vedení stran i přes proklamovanou rovnost všech stranických členů nadále upřednostňuje jako adepty do zastupitelských orgánů muže. Z údajů, které poskytly tiskové odbory jednotlivých stran v letech 1998 a 1999 vyplývá, že ženy tvoří v našich hlavních politických stranách třetinu až polovinu všech členů, pro názornost uvádím tyto statistiky: podíl žen v ODS v roce 1998 činil 34,97%, v KDU-ČSL v roce 1999 52,25%, v KSČM v roce 1999 42,80%, v ČSSD v tomtéž roce 27% (Smetáčková, Vlková, 2005: 42). V některých evropských zemích (hlavně v EU) funguje systém kvótování volebních listin, kdy je určen minimální podíl žen v seznamech volebních kandidátů. Přesto např. politické strany v České republice kvótování nezavedly, jako důvod pro jeho odmítnutí uvádějí, že tolik žen ve skutečnosti o kandidaturu nestojí a povinná kvóta by tak narušila rovnost členů politických stran. Skutečným důvodem je však nezájem o vyšší účast žen v politických funkcích. Ženy zřejmě příliš neláká představa politických bojů, stranických půtek a zákulisních jednání, které do značné míry omezují možnosti žen využít svých předností jako je vyjednávání o kompromisu, snaha o diskusi a o demokratický styl vládnutí. Možná, že v pozadí oné neochoty pomoci ženám prosadit se ve větším počtu do politiky je obava ze změny stylu vládnutí, kterou by ženy mohly přinést do převážně mužského světa politiky vzhledem k odlišnému způsobu chování a komunikace, mám tím na mysli především dispozice žen k vzájemné komunikaci, větší ochotu ke kompromisu, tendence spíše k demokratickému stylu vedení a také vyšší míru empatičnosti. Příklady některých vrcholných političek 20. století (Margaret Thatcherová, Madeleine Albrightová) tomu příliš nenasvědčují. Mohou ženy přinést do politiky akcent na jiné oblasti věcí veřejných, jako jsou zdravotnictví, školství, péče o děti, sociální péče a podobně, k nimž „přirozeně“ inklinují? Zatím nelze s určitostí tvrdit, ačkoliv souvislosti lze najít např. ve skandinávských zemích, kde se rozvinutý a štedrý sociální systém, důraz na lidská práva a práva menšin snoubí s vysokým zastoupením žen ve vládách a parlamentech.

3.7. Dílčí závěr

Ve třetí kapitole jsem se pokusil o zachycení genderových nerovností tak, jak se projevují v různých sférách života společnosti a jednotlivce a pokusil se nastínit možnosti dalšího vývoje a potencionální způsoby řešení genderových problémů. Na ženy a muže jsou takřka v každé lidské společnosti kladeny určité, pro každé pohlaví specifické nároky a požaduje se po nich plnění odlišných úkolů v rámci společnosti. Pro některé jsou tato rozdílná očekávání důsledkem předem daných a nezměnitelných rozdílů mezi muži a ženami, jiní považují odlišnosti a rozdíly mezi pohlavími za produkt společnosti, která upřednostňuje muže a znevýhodňuje ženy. Mezipohlavní rozdíly a genderové nerovnosti se projevují nejčastěji v partnerských vztazích, v rodině, v médiích, ve školství, v pracovněprávních vztazích, v oblasti kriminality, ale i v dalších oblastech. Současná feministicky a genderově orientovaná sociální věda spatřuje příčiny drtivé většiny nerovností mezi muži a ženami ve společenském uspořádání a snaží se o společenské změny vedoucí k odstranění těchto nerovností. Nebezpečím pro tento přístup může být ideologická zaslepenost, ignorující nemožnost sociálních, a v tomto případě i přírodních věd, striktně oddělit propletenec faktorů sociálních a biologických či vrozených a tím riskovat nebezpečí vyplývající ze „sociálního inženýrství“, propagandy a manipulace.

4. Průzkum

4.1. Cíle průzkumu

Cílem empirické části diplomové práce je obsahová analýza románu a filmu *Stmívání* a filmu a seriálu *Hannah Montana* z hlediska výskytu genderových stereotypů u hlavních románových/filmových postav. Účelem této obsahové analýzy je popsat a rozebrat (z pohledu genderové problematiky) ideová a hodnotová poselství, kterými tato díla působí na čtenáře a diváky. Oba výtvořky budou také podrobeny vzájemnému srovnání na základě genderových kritérií.

Průzkum bude zaměřen na ověření či vyvrácení následujících hypotéz:

- 1) Dílo svým celkovým vyzněním, (příběh, pojetí jednotlivých postav, prezentace hlavních myšlenek, postojů, hodnot) podporuje v příjemci oprávněnost a relevanci tradičních genderových stereotypů – muži jsou silní, dominantní, nezávislí, ženy jsou slabé, submisivní, závislé na mužích.
- 2) Dílo svým celkovým vyzněním, (příběh, pojetí jednotlivých postav, prezentace hlavních myšlenek, postojů, hodnot) podporuje mužský sexismus – přesvědčení, že mužské pohlaví je nadřazené ženskému pohlaví.
- 3) Dílo zdůrazňuje u hlavních ženských postav především jejich sexuální přitažlivost či nepřitažlivost, přičemž opomíjí další aspekty jejich osobností.

4.2. Výběrový soubor

Výzkumný soubor sestává z knihy (románu) *Stmívání* (Meyerová, S. *Stmívání* (Twilight). Praha: Egmont, 2008, ISBN 80-252-0898-4), filmu *Stmívání* (*Stmívání* (Twilight) USA, 2008, režie Catherine Hardwicková), dále filmu *Hannah Montana* (*Hannah Montana: The Movie*, USA, 2009, režie Peter Chelsom) a podpůrně i seriálu *Hannah Montana*.

4.3. Použité metody

Základní metodou bude obsahová analýza obou děl – nejdříve filmu a potom románu. Nejdříve určím hlavní a vedlejší postavy s jejich základními charakteristikami, ve stručnosti popíšu hlavní dějovou linku, poté provedu obsahovou analýzu se zaměřením na genderové aspekty chování a jednání hlavních a vedlejších postav v jednotlivých scénách nebo důležitých částech děje a na závěr zhodnotím celkové vyznění díla. Na základě provedených analýz již budu moci potvrdit či vyvrátit předem stanovené hypotézy č. 1-3. Pro posouzení, zda jsou aktéři obou příběhů vylíčení optikou genderových stereotypů, využiji seznam nejčastějších genderově stereotypních charakteristik mužů a žen podle Hartmuta Karstena, viz tabulka č. 1 v příloze této práce.

4.4. Obsahová analýza

Film: **Hannah Montana** (USA, 2009)

Postavy příběhu: mladá dívka Miley Stewart/Hannah Montana, její otec Robby Ray, mladá dívka Lilly - kamarádka Miley, mladý chlapec Jackson – bratr Miley, žena ve středním věku Vita - manažerka Hannah Montany, Mileina babička paní Rubyová, venkovský mladík Travis Brody, mladá venkovská žena Lorelai, bulvární novinář Oswald a a další.

Stručný popis děje:

Miley Stewart je atraktivní náctiletá šolačka původně pocházející z venkovského maloměsta ve státě Tennessee, nyní však žijící ve městě pod dvojí identitou – v běžném životě je studentkou Miley, nijak nevybočující svým chování a zájmy z řady vrstevníků, ale občas si odskočí do jiného světa – nasadí si bloňdatou paruku, vezme do ruky mikrofon a je z ní teenagerská popová hvězda Hannah Montana, kterou zbožňují milióny mladých fanynek a fanoušků. O této dvojí identitě ví jen její rodina a nejbližší kamarádka Lilly, protože její otec Robby chce uchránit svoji dceru před ztrátou soukromí a divokým životním stylem hudebních celebrit. Otec Robby je pro Miley tím nejbližším, Miley totiž postrádá maminku, která již dříve zemřela.

Miley Hannina sláva brzy stoupne do hlavy (i díky vlivu manažerky Vity, která ji podporuje v hvězdných manýrách) a začne provádět hlouposti. Nejdříve se porve v obchodě s obuví s jinou americkou celebritou, díky čemuž zmešká rozloučení s bratrem Jacksonem a nakonec svým vystoupením v roli Hannah Montany zkaží narozeninovou oslavu své nejlepší kamarádky Lilly. Robby se rozhodne, že je potřeba Miley pořádně usměrnit. Miley odlétá do New Yorku na předávání hudebních cen, Robby však zařídí, aby místo v New Yorku přistáli poblíž Crowley Corners, což je rodné městečko Robbyho a Miley ve státě Tennessee, kde žije celé příbuzenstvo v čele s babičkou Rubyovou, Robbyho matkou.

Po počátečních neshodách zhýčkané a rozmazlené Miley s konzervativními venkovany v Crowley Corners Miley obnovuje bývalou známost z dětství s místním mladíkem Travisem. Také ovdovělý Robby navazuje blízký vztah s Lorelai, mladou správkyní na farmě babičky Rubyové.

Paní Rubyová uspořádá taneční country večer s finanční sbírkou na záchranu městečka před vpádem developerů, kteří chtějí skoupit pozemky a postavit v Crowley Corners obchodní centrum. Na večírku Travis všem veřejně oznámí, že Miley se dobře zná se slavnou zpěvačkou Hannah Montanou (což mu Miley předtím sama řekla), takže by mohla zařídít její místní vystoupení, jenž by obci přineslo potřebné finance na boj proti snahám developerů.

Populární Hannah Montana tedy přijíždí do zapadlého venkovského hnízda, aby zazpívala na koncertě pro Crowley Corners. To přináší nemalé potíže nejen samotné Miley, která musí zvládat výměny rolí, ale také Lilly, Robbymu a babičce Rubyové, jejichž úkolem je chránit Mileyino inkognito. Celou situaci navíc komplikuje příjezd bulvárního novináře Oswalda. Ten dostal od svojí nadřízené úkol za každou cenu odhalit tajemství Hannah Montany.

Miley se zamiluje do Travise, bohužel ten ještě před samotným koncertem Hannah Montany odhalí její dvojí roli a rozchází se s ní. Miley/Hannah během vystoupení v Crowley Corners odkrývá svoji pravou tvář a přiznává se před všemi z neschopnosti dál vést dvojí život. Slibuje publiku, že již nechce být slavnou Hannah Montanou, nýbrž jen Miley Stewartovou. Návštěvníci koncertu v Crowley Corners však kupodivu spontánně žádají Miley, aby i nadále pokračovala v kariéře zpěvačky jako Hannah Montana. Miley jim vyhoví a dozpívá své vystoupení. Usmíruje se s Travisem, Robby pokračuje ve svém vztahu s Lorelai. Novinář Oswald se rozhoduje nezveřejnit pravdu o tajemství Hannah Montany a podává v bulvárním časopise výpověď. Konec filmu.

Tento film poněkud prvoplánovým způsobem oslavuje tradiční (snad i protestantské či evangelikální) hodnoty prvních amerických osídlenců – čestnost, pracovitost, skromnost, rodinný život, úctu k rodičům, k zemi a půdě, dodržování tradic a zvyků. Naopak nepřímo a jaksí mimochodem kritizuje velkoměstský způsob života, jenž je v pojetí tvůrců filmu spojen s nebezpečím morálního úpadku a odklonem od tradičních hodnot. Není proto divu, že snímek, ve kterém se většina scén odehrává ve vesnických kulisách, zobrazuje postavy pohledem tradičních genderových kliše, obohacených o nezbytnou dobovou aktualizaci.

Celý snímek je postaven na crazy humorných scénách, vyplývajících z neustálého střídání obou identit hlavní představitelky.

Analýza vybraných epizod

Scéna č. 1 (00:59 – 1:36)

Na prvním záběru filmu je vidět obrovský dav šílících mladých dívek (mezi nimi lze zahlédnout několik chlapců) shromažďujících se v budově koncertní haly ve frontě na vstupenky, mezi nimi se prodírá směrem k prodejnímu okénku Miley a Lilly. Miley se chce na poslední chvíli dostat na svůj vlastní koncert, výmluva na známost s hvězdnou Hannah Montanou však u biletářky nezabírá.

Tato scéna vlastně z logického hlediska postrádá smysl. Miley by se mohla dostat do zákulisí koncertní budovy zcela bez problémů bočním vchodem pro účinkující po předchozí např. telefonické domluvě s manažerkou.

Hned první filmové obrazy filmu nabízí genderově a sexisticky zabarvené sdělení. Houf převážně mladých krásných slečen a několika chlapců, oblečených v módních šatech pro teenagery, zdůrazňující u především u děvčat jejich mladickou sexuální přitažlivost, projevující velmi silné emoce (křik, ječení) ve snaze dostat se na koncert popové hvězdy, to je demonstrativní ukázka koncentrované femininity. Uplatňují se zde klasické genderové stereotypy: ženy mají být a jsou emocionální, parádnice, něžné, přitažlivé a dráždivé, šarmantní a žvanivé, a proto jsou i takto zobrazeny. Prakticky v průběhu celého filmu se na plátně objevují tyto záběry krásných mladých děvčat vystupujících v rolích doprovodných tanečnic Hannah Montany nebo v rolích fanynek, rovněž tak mladí chlapci coby tanečníci či fanoušci jsou prezentováni spíše jako metrosexuálové, tedy jako muži kladoucí zvýšený důraz svůj vzhled a péči o tělo. Metrosexuálové jsou v současnosti většinou populace vnímání jako akceptovatelné výrazy „nového mužství“, jako nové podoby přijatelné maskulinity.

Scéna č. 2 (3:44 – 4:04)

Miley už přestrojená v koncertním úboru jako Hannah Montana spěchá nízkým tunelem k výtahu, který ji vyveze na pódium přímo mezi nadšené fanoušky, jejichž křik je v tunelu dobře slyšet. Doprovází jí otec Robby. Miley narazí hlavou do kovové konstrukce nízkého stropu. Během této cesty na pódium proběhne mezi otcem a dcerou krátká rozmluva.

Miley (narazí hlavou do stropu): Au!

Robby: Poslyš, tohle se ti stává pokaždý.

Miley (souká se do malého výtahu): Díky tati.

Robby: Nemáš vůbec za co. Jo a nezapomeň, že dneska myješ nádobí.

Miley (mírně naštvaně) : Myla jsem ho včera!

Robby: Hele, přestaň si stěžovat, máš to nejlepší z obou světů.

(Miley je už ve výtahu, usmívá se, připravuje se na vstup na pódium. Výtah se rozjíždí nahoru)

Robby (varovně): Pozor na hlavu!

Z této ukázky je patrné, že otec Robby jako starostlivý rodič aktivně řídí na Mileyinu pěveckou kariéru, doprovází ji na koncerty, poskytuje ji nezbytný servis, psychicky ji podporuje. Myšlenka dvojí identity – dvou světů – zpěvačky Hannah a normální studentky

Miley – je jeho nápad. Připomínka mytí nádobí pronesená směrem k Miley v okamžiku bezprostředně před začátkem koncertu má Miley připomenout, že navzdory nynějším hvězdným okamžikům musí zůstat pořád oním obyčejným, hodným děvčetem, které pomáhá otci s domácími pracemi. Robbyho připomínku o „tom nejlepším z obou světů“ lze prostřednictvím na gender zaměřeného výkladu vyložit takto: kariéra populární zpěvačky (maskulinní role) není slučitelná s obecně platnými představami a názory o tom, jak má vypadat a co má dělat slušně vychovaná mladá americká dívka z dobré rodiny (femininní role). Tyto tradiční hodnoty a normy zosobňuje otec Robby. Na druhé straně chce dceři umožnit, aby se realizovala jako zpěvačka a hudebnice, sám je zpěvákem country a zřejmě jako většina rodičů touží po tom, aby jeho dítě pokračovalo v otcových stopách. Proto musí dojít k rozdělení, Robby pro Miley vytváří alter ego Hannah Montanu, která sklízí sladké i kyselé plody popularity, zatímco Miley může (musí) být „normální holkou“. Narážíme zde na další genderový stereotyp, který však už dnes pozbývá platnosti, totiž na předsudek o ženě jako bytosti soukromé, působící především v teritoriu domova. Veřejná role bývala vždy vyhrazena mužům, pro dnešní emancipované ženy nepředstavuje veřejné působení žádný problém. Mileyin drobný úraz při cestě na pódium a Robbyho poznámky o tom jsou jen dalším příkladem genderového stereotypu o ženské nešikovnosti a tělesné nezpůsobilosti.

Scéna č. 3 (9:55- 10:55)

Luxusní obchod s dámskou módní obuví. Miley v roli Hannah Montany spolu se svými příznivci vybírá narozeninový dárek pro kamarádku Lilly. Kvůli poslednímu páru krásných bot na podpatku se dostává do sporu s právě přítomnou americkou celebritou Tyrou |Banks. Hádko o boty skončí rvačkou - ženy si nadávají, přetahují se o boty, navzájem do sebe strkají. Potyčka obou žen byla vedena klasickým ženským stylem, tedy bez použití úderů pěstmi a kopů.

Tato scéna má smysl z hlediska celkového poselství snímku, ukazuje totiž, jak se stoupající úspěch a sláva Hannah Montany negativně podepisuje na chování Miley. Z jiného úhlu pohledu tato epizoda demonstruje stereotyp o parádivosti a marnivosti něžného pohlaví, jejíž příslušnice jsou schopny se poprat kvůli módnímu doplňku. Samozřejmě zde v podtextu zaznívá i kritika nevhodného chování a hvězdných manýrám osobností showbyznysu. Jen málokdo si dokáže představit ve stejné situaci dva muže, kteří se v obchodě servou o boty. Celá scéna je prosycena femininní atmosférou s prvky situačního humoru, kromě dívek se v záběrech kamery objevují zženštile vypadající mladí mužové v oblecích (snad prodavači),

okázale obdivující Hannah. Úmyslem scénáristů bylo pojmout tuto scénu jako komickou, nicméně výsledným efektem může být navození souvislosti mezi ženskostí a směšností.

Scéna č. 4 (12:34 – 16:14)

Narozeninová párty Mileyiny kamarádky Lilly uspořádaná na přístavním molu u mořského pobřeží za krásného slunečního dne. Většinou náctiletí, holky a kluci, pár dospělých v roli organizátorů a pedagogického dozoru. Mladí se baví – hraje živá chlapecká kapela, většina dívek tančí, některé spolu s kluky jezdí na skateboardové U-rampě. Dva hoši, Rico a Oliver mají za úkol připravit odpálení vršku velkého narozeninového dortu, což se jim nakonec příliš nepovede.

Narozeniny slaví mladá dívka, proto účastníky párty tvoří převážně mladí lidé. Slečen je přece jenom víc, plní funkci okrasnou a estetickou spolu s pěkně oblečenými a učesanými mladíky. Na záběrech je vidět starší žena, zřejmě jeden z rodičů jak rozdává míchané nápoje, samozřejmě nealkoholické (Stereotyp: ženy v rolích hostitelek). Technické záležitosti obstarávají muži nebo spíše chlapci, vystupující kapelu tvoří mladí muži, zařízení na odpálení dortu mají na starost také kluci. Představa 15-16letých holek lezoucích v krátkých sukýnkách nebo v upnutých džínách pod stůl, aby po technické stránce zařídily akci s dortem, se tvůrcům snímku zřejmě moc nezamlouvala. Oslavenkyně Lilly však ještě s několika dívkami jezdí na U-rampě – dnešní mladé ženy běžně holdují adrenalinovým sportům, které jim přidávají na atraktivitě a zajímavosti. Opět je na této scéně vidět, že film cílí na mladé dívky. Hudba a především tanec, jakkoliv jsou dnes v podstatě genderově neutrální, jsou stále přisuzovány spíše ženám, a to hlavně mladým ženám. Pro film byly zřejmě vybrány děvčata vyhovující moderním ideálům krásy, tedy štíhlá, neboť v této a ani v dalších sekvencích nejsou zachyceny ženy či dívky kypřejších tvarů, což ale ve stejné míře platí i pro účinkující chlapce. Na záběrech chybí genderově stereotypní obrazy maskulinity v pojetí dospívajících mužů: hloučky popíjejících chlapců představující typické silácké pózy.

Scéna č. 5 (21:44 – 24:44)

Scénérie venkovské krajiny, silnice vedoucí uprostřed lesů a luk. Robby, Miley a Jackson jedou autem z letiště na farmu babičky Rubyové. Miley se chce vrátit a letět do New Yorku na předávání hudebních cen. Po krátké hádce ji otec vysadí u silnice. Zde dívka spatří koně pasoucího se na louce, o němž jí otec prozradí, že je to její kůň, kterého dostala jako dítě. Pokusí se na koni svézt, ten ji však shodí a utíká pryč. Znenadání se objeví jezdec na koni, mladý muž, koně dohoní, chytne jej do lasa a přivede nazpět k děvčeti. Pozdraví se s ní,

během následujícího hovoru vyjde najevo, že se jedná Trávise Brodyho, kamaráda Miley z dětských let. Travis vysadí Miley za sebe na svého koně a jedou na farmu babičky Rubyové.

V této části filmu už opouštíme kulisy velkého města a ocitáme se v idylické krajině státu Tennessee, tedy v romantickém prostředí jako stvořeném pro tvorbu všemožných klišé a stereotypních situací. Chlapec a dívka spolu rozmlouvají, vlastně jakoby se znovu seznamují po dlouhém období, kdy se neviděli. Atmosféra je prosycena erotickým napětím a vzájemnou přitažlivostí. Film tak vychází vstříc dospívajícím divákům, kterým předkládá archetypální obrazy romantické lásky mezi mužem a ženou - atraktivní Miley, sedící na koni za urostlým Travisem, jehož mužné vzezření umocňuje kovbojské oblečení - široký klobouk, džínsová košile a nezbytné džíny. V této scéně dominuje Travis, nachází se v důvěrně známém domácím prostředí, s přehledem zvládá práci s koňmi, což dokazuje i předcházející scéna s odchytem zaběhlého zvířete. Naopak Miley je v této scéně prezentována jako někdo, kdo potřebuje Travisovu pomoc. Neobratnost Miley při pokusu nasednout na koně lze však také vysvětlit jejím dlouhým pobytem ve městě a tedy ztrátou dřívějších dovedností. Později i v dalších sekvencích filmu je Travis zobrazován jako pravý muž z amerického Západu, vždy bývá oblečen v kovbojských šatech a s kloboukem, kamera jej zachycuje při práci s koňmi nebo při vykonávání manuálních prací, např. opravě stodoly a dalších. Travis ve filmu představuje genderový archetyp drsného chlapíka a zároveň dokáže působit, hlavně ve scénách s Miley, jako romantický muž. Snímek pro dospívající dívky tak v Travisovi předkládá divačkám prototyp současného mužství, zkrocené maskulinity, moderního muže, drsného, poctivého, ale také citlivého, schopného projevit přiměřeným způsobem emoce. Snímek se záměrně vyhýbá zobrazování tradičního kovbojského chlapáctví, spojeného s určitou dávkou vulgárnosti a primitivnosti.

Scéna č. 6 (32:53 – 33:58)

Miley se probouzí do prvního rána na farmě babičky Rubyové. Ta právě v kuchyni snídá spolu s Robbym a rozděluje práci na dnešní den. Miley s ní dnes pojedou do městečka do trhu prodávat melouny. Robby musí udělat nějakou práci na domě a také opravit babiččino auto. S dalšími dotazy na práci odkáže paní Rubyová svého syna na správce, prý je venku na dvoře. Venku na dvoře Robby s podivem zjistí, že správce je mladá žena Lorelai, se kterou se včera seznámil a která jej přitahuje.

Babička (k Robbymu): Mý auto vyluzuje nějaký podivný zvuky.

Robby: Jdu na to.

Babička: Kdybys něco potřeboval, skoč za správcem, najdeš ho někde venku na dvoře (S potutelným úsměvem).

Robby: Jasně. (Vyjde ven na dvůr a vidí někoho v pracovním obleku a s ochrannými brýlemi svařovat něco v motoru auta)

Robby: Koukám, že už jste začal.

(Postava v pracovním obleku si sundá ochranné brýle. Je to Lorelai).

Robby: Lorelai? Babi mi neřekla... Vy jste správce?

Lorelai: Překvapenej? (S úsměvem).

Robby (jen pro sebe): Lorelai... správce. To jsou věci.

Babička Rubyová v tomto filmu není pouze postavou pasivní, závislé a dobrotivé osůbky, věnující se rodině, malým dětem a práci v domácnosti. Protože po jejím boku chybí manžel (babička je zřejmě vdovou), přešla na ni veškerá (mužská) pravomoc, náležející v tradicionalistickém Tennessee výhradně nejstaršímu muži v rodině. Její příkazy respektuje i dospělý syn Robby. Lorelai, atraktivní mladá dáma, kupodivu s přehledem zvládá mužskou funkci správce na zemědělské farmě. Zde se snímek do určité míry odklání od tradičních schémat, babička i Lorelai jsou sice zobrazeny jako typické ženy (babička jako usměvavá starší dáma při snídani v kuchyni, Lorelai si po sundání ochranné kukly koketním pohybem ruky upraví svoje dlouhé světlé vlasy), nicméně činnosti, které právě vykonávají, jsou spíše doménou mužů (babička – rozděluje práci, Lorelai – svařuje motor auta). Reakce Robbyho na zjištění, že správcem na farmě je Lorelai, patří k typickým projevům, kterými muži vyjadřují údiv nad schopnostmi žen úspěšně vykonávat mužskou práci. Film, ačkoliv celkově straní venkovskému způsobu života a tradicím, zřejmě v tomto smyslu nechce přehánět a raději občas naznačí, že i na venkově došlo v 21. století v USA ke změnám v pojetí rolí muže a ženy. Přestože může tato sekvence působit na některé divačky emancipačně, já tuto scénu také chápu jako úlitbu moderní době, možná snad i jako výjimku, která potvrzuje pravidlo genderových stereotypů.

Scéna č. 7 (1:12:11 – 1:13:17)

Miley vstupuje do domu po roztržce s Travisem. Na chodbě potkává otce Robbyho, který z okna pozoroval jejich hádku. Za Robbym přichází Lorelai, Miley se schovává, aby ji neviděla. Vyslechne následující rozhovor:

Lorelai: Robby, jsi tam dole...

Robby: Ted' ne, řešíme tu rodinné problémy.

Lorelai: Co se tu děje Robby?

Robby: Pravdou je, že ted' není v mém životě místo pro nějaký vážný vztah. Nejde to. Miley má poslední dobou nějaké problémy a potřebuje mě. A já jí chci být oporou. Mrzí mě to.

Otec vidí, že jeho dcera prožívá první milostné zklamání, a proto odkládá svůj vztah s novou známostí. Pro Miley je otcova podpora velmi důležitá, protože matku již nemá, její roli nejbližší emocionální opory přebírá otec. V období dospívání otec svým chováním a jednáním formuje vztah dcery k opačnému pohlaví, ke svému budoucímu partnerovi a k mužům obecně. V případě Miley se Robby snaží nahradit dívce chybějící matku a je ochoten obětovat i nově se rodící vztah s jemu blízkou ženou. V tradičnějším pojetí rodinné výchovy se otcové ve výchově svých dcer příliš neangažují, spíše fungují jako autorita udílející zákazy a tresty, přičemž výchovu dcery nechávají na matce a pokud mají syna, věnují se spíše jemu. Tento způsob výchovy je ale v současnosti ve vyspělých zemích na ústupu, výchova potomků obou pohlaví bývá nyní více rozložena mezi oba rodiče. Tato scéna tedy příliš nekoresponduje s předpokladem o genderových stereotypech, spíše je dokladem posunu ve vnímání rolí otce a matky v současné rodině.

Scéna č. 8 (1:17:38 – 1:18:05, 1:20:15 – 1:20:52)

Mileyin kamarád Travis opravuje na farmě starou kůlnu, kterou chce přestavět na kurník, neboť má v úmyslu založit chov slepic, jejichž vejčíčka pak bude prodávat na trhu. Miley mu s přestavbou pomáhá. Po jejich rozchodu poté, co Travis odhalí totožnost Hannah Montany, Miley sama v průběhu jedné noci natře přestavěnou kůlnu pestrobarevným nátěrem, stříšku ozdobí modelem kohouta a místo dveří použije atrapu velkého vejčíčka. Druhý den ráno Travis spatří dokončený kurník, pochopí hloubku Mileyina citu a spěchá za ní. Psychoanalytický pohled by snad v kurníku odhalil symbol pro lásku a partnerství Miley a Travise, přičemž kohout na střeše kurníku je vlastně mužským (dominantním) prvkem ve vzájemném vztahu (Travis), dveře v přízemí ve tvaru obrovského vejce mají symboliku ženského elementu (dveře - vagina, vejce – zárodek nového života – rození - žena – Miley). Pestré barvy použité k natření kurníku naznačují mládí a nevinnost ve vztahu obou mladých lidí.

Scéna č. 9 (1:19:30 –1:20:11)

Miley se v karavanu pro účinkující připravuje na vystoupení v Crowley Corners. Přichází za ní babička Ruby, aby ji před koncertem povzbudila. Dává jí také okrasný přívěsek na krk, který dříve patřil Mileyině matce.

Miley: To bylo mý mámy?

Babička: Ano. Taky by na tebe byla hrdá...(Miley dojetím slzí)

Po chvíli....

Babička: Jsi moc hodná holka.

Miley: Děkuju. Mám tě ráda. (Objímá babičku)

Babička. Já tebe taky.

Miley nemá matku, která zřejmě zemřela. Pro dospívající dívku je absence matky velkou ztrátou, neboť matka představuje nejbližší ženský vzor a zároveň na ni bývá citově velmi vázána. Babička Ruby nazývá dívku „hodnou holkou“ samozřejmě kvůli tomu, že Miley je ochotna vystoupit na koncertě na podporu starousedlíků z Crowley Corners, nicméně tento termín může také vyjadřovat babiččino genderově stereotypní nazírání na Miley, na její kariéru a budoucnost. Zdánlivě nevinný a neutrální výraz „hodná holka“ bývá často použit k vymezení mantinelů pro žádoucí chování a jednání žen. V takovém případě bývá většinou mluvčím osoba mající vůči označované ženě určitou autoritu (rodiče, příbuzní, učitelé, vychovatelé atd.)

Scéna č. 10 (1:22:01 – 1:37:17)

Miley jako Hannah Montana vystupuje na koncertu Crowley Corners na podporu místní komunity. Vtom zahlédne v obecenstvu Travise, který po zhlédnutí kurníku lásky přijíždí za Miley. Hannah náhle přeruší zpěv a strhává si paruku. Přítomnost Travise Miley vyprovokuje k veřejnému přiznání a k omluvě za neupřímnost a předstírání.

Hannah: Nezvládnou to! Promiňte. Hannou jsem moc ráda, ale myslím, že už to nezvládnou. Alespoň ne tady mezi vámi. Protože tady jsem doma.... .Na tomhle pódiu jsem poprvní stála, když mi bylo šest. Tehdy jsem byla jen Miley. A pořád jí jsem (Strhává si paruku, sundává si stříbřitou vestu. Zůstává jen v obyčejném tričku).Hodně lidem jsem ublížila, ale nechtěla jsem a jestli není moc pozdě, tak bych chtěla druhou šanci. (Záběr na Travise v obecenstvu, usmívá se na Miley).

Miley už jako Miley zazpívá svoji píseň o tom, jak prozřela. Diváci aplaudují. Scéna pokračuje.....

Miley (právě dozpívala): Díky, že jsem mohla být Hannah. Sbohem.

Najednou z davu fanoušků promluví malá holčička.

Holčička: Prosím, buď zase Hannah. My to nikomu nepovíme.

Miley: je mi líto, je pozdě. Už to nejde.

Travis (křičí ze zadních řad publika): Ale není!

Vita (z publika): Vem si tu paruku. Jinak můžeš dát normálnímu životu sbohem.

Lilly: Hannah je tvé druhé já, nevzdávej se jí.

Návštěvníci koncertu začínají skandovat: Hannah, Hannah, Hannah ! Miley si nasazuje paruku, obecenstvo vybuchuje v jásot. Všeobecný soulad je narušen počínáním novináře Oswalda, který vyfotí Miley na pódiu s parukou v ruce a hodlá mobilem odeslat zprávu o pravé identitě Hannah Montany. Podléhá však nátlaku Mileyiných blízkých a také plní přání svých malých dcer, jenž se rovněž účastní koncertu. Zprávu neodešle a telefonicky podává výpověď v bulvárním magazínu. Nakonec ještě Travis v zákulisí vyznává Miley otevřeně lásku. Ta se vrací na pódium a zase už jako Hannah Montana (v paruce a v převleku) pokračuje v koncertu. Film končí.

Příběh v závěrečných fázích graduje. Miley je zmitána milostnými city k Travisovi, nemůže však zároveň pokračovat v předstírání a přetvářce, což například Travis velmi tvrdě odsoudil. Proto také na koncertu veřejně přiznává, že Hannah je vlastně Miley. Reakce diváků a Mileyiných blízkých je však pro mě těžko pochopitelná. Coming out, tedy vlastně jakési veřejné přiznání pravdy, Hannini fanoušci v podstatě neakceptují. Nechtějí zpívající Miley, chtějí Hannah Montanu superstar.

Miley je jako zpěvačka Hannah Montana velmi úspěšná, ve filmu o tom není ani zmínka, ale s největší pravděpodobností je i velmi bohatá. Na jedné straně stojí mladá a krásná žena (dívka), která má nakročeno k obrovskému úspěchu, na straně druhé tlak konzervativně založené rodiny na zachování tradičních vlastností a rolí, připisovaných ženám: pasivita, závislost, povolnost, skromnost atd. Z každodenního života víme, že úspěšné ženy s takovými vlastnostmi nevystačí, většinou musí sáhnout do arzenálu prostředků, které jsou považovány za typicky mužské: asertivita, průbojnost, rozhodnost, zdravá agresivita, silná vůle. Rodičovské autority, do nichž zahrnují díky chybějící matce také babičku Ruby, zastávají stanoviska a názory, které feministická teorie nazývá esencialismem a strukturálním funkcionalismem, jenž předpokládá určitou biologickou předurčenost mužů a žen k plnění a

zastávání různých rolí ve společnosti. Rodina si přeje, aby Miley zpívala, nechtějí však, aby se svojí pravou identitou přijala výzvy šoubyznysu a hudebního průmyslu, ovládané maskulinními praktikami boje o úspěch, což by mohlo ohrozit její dívčí femininitu. Proto otec Robby, i vzhledem k nízkému věku a nezralosti své dcery, volí variantu rozdvojení osobnosti, která umožňuje Miley v případě potřeby dospělou roli pěvecké hvězdy a uchýlit se do relativně bezproblémového světa konformní studentky Miley Stewartové.

Feministky tvrdí, že ženy, které ve společnosti dosáhnou úspěchů, jsou za to patriarchálním řádem náležitě potrestány, například nefunkčními partnerskými či rodinnými vztahy, pokud vůbec nějaké stálé partnery nebo rodinu mají. Tohoto „trestu za úspěch“ se zřejmě obávají i Mileyini blízcí, proto chrání Miley před ní samotnou v domnění, že jí tím prokazují dobrou službu. Závěrečná pointa filmu je však pro Miley Stewartovou/Hannah Montanu z tohoto úhlu pohledu prohrou.

Kniha: Stmívání (Twilight, 2005)

Postavy románu: mladá dívka Isabella Swan (Bella) – hlavní postava a vypravěčka příběhu, její rodiče – Charlie a Renée, mladý chlapec Edward Cullen, jeho adoptivní rodina – rodiče Carlisle a Esme, adoptivní sourozenci – Rosalie, Alice, Emmet a Jasper, Bellini kamarádi ze střední školy Jessica, Angela, Erik, Mike, Tyler, indiáni z rezervace – starý muž Billy Black (přítel Charlieho) a jeho patnáctiletý syn Jacob, upíři-lovci lidí – James, Laurent a Victoria

Stručný popis děje:

Sedmnáctiletá Isabella Swanová odjíždí od své matky, která si našla nového přítele, k otci žijícímu ve Forks, malém městečku ve státě Washington. Důvodem jejího stěhování ze slunečného velkoměsta Phoenixu do deštivého zapadákov Forks je touha ponechat poněkud citově nevyrovnané matce prostor pro vybudování vztahu s novým partnerem. Ve Forks se zapíše na střední školu a poznává nové spolužáky. Zaujme ji fyzicky velmi atraktivní mladík, Edward Cullen, považovaný spolu se svými čtyřmi neméně atraktivními adoptivními sourozenci za místní elitu, stranící se ostatních. Bella rychle podléhá silnému kouzlu mladého muže, ten její zájem po počáteční averzi také opětuje. Mezi Bellou a Edwardem vzniká až téměř magický milostný vztah, více emocionální než tělesný, okořeněný děsivým Edwardovým tajemstvím, které on však Belle odmítá prozradit. Edward vykazuje abnormální tělesné i psychické schopnosti, díky nimž chrání nešikovnou Bellu před různými úrazy a ve dvou případech, při autonehodě a při útoku násilníků, jí zachrání život. Té se nakonec podaří i

díky informacím od indiánského chlapce Jacoba donutit Edwarda k přiznání, že on i jeho adoptivní rodina jsou menšinový klan upírů, který se rozhodl v rozporu se svou přirozeností žít jen krví zvířat. To jim umožňuje relativně bezproblémovou existenci ve světě obyčejných lidí. Edward Bellu miluje, neustále ji však přemlouvá, aby se s ním rozešla, neboť jí od něj hrozí nebezpečí, že neovládnou svoji potlačovanou upířskou touhu po lidské krvi a zabije ji. Bellu však nezajímá Edwardova nelidská podstata, příliš jej miluje a nehodlá se ho vzdát. Edward Bellu seznámí s ostatními členy upířské rodiny, která zpočátku nebyla Edwardově známosti s lidskou dívkou moc nakloněna. Posléze však Bellu přijímají a dokonce ji pozvou, aby přihlížela jejich fyzicky neobvyklému způsobu hraní baseballu. Přitom dojde k setkání s jinou skupinou klasických upírů, lovcích lidí pro krev. Cullenovi musí Bellu před upíry chránit, přestože jsou oni i jejich poklidný způsob života ohroženi. Bella v doprovodu Cullenova klanu prchá před predátorskými upíry nazpět do Phoenixu. Zde dochází k rozuzlení napínavého závěru románu, Bellu zlý upír i přes ochranu Cullenových málem zabije, nakonec jsou však on i jeho skupina zlikvidováni. Všichni se vracejí do Forks, vztah mezi Bellou a Edwardem je prožitým nebezpečím upevněn. Bella žádá Edwarda, aby jí kousnutím proměnil v upíra, což by pro oba znamenalo zbavit se problémů ve vzájemném soužití, vyplývajících z rozdílů mezi člověkem a upírem. To však Edward odmítá. Konec románu.

Celý příběh je vystavěn na líčení vztahu obou mladých lidí, opepřený v současnosti velmi módní upířskou tematikou, pouze závěrečná část příběhu přináší akční zápletku, nebezpečí a trochu toho nezbytného násilí. Román se hemží milostnými dialogy, které jsou vedeny ve stylu červené knihovny, sexuální projevy obou protagonistů však končí u vzájemných doteků a líbání. Stmívání je klasický dívčí román postmoderního stříhu s prvky emo, subkultury vyznávající temně laděnou romantiku s důrazem na vnitřní prožívání emocí (www.wikipedia.cz).

Analýza vybraných epizod a dialogů.

Hlavní hrdinka přijíždí do nového působiště, zamračeného a deštivého Forks. Seznamuje čtenáře se svými rodiči, ztřeštěnou, emotivní či snad dokonce mírně hysterickou matkou Renée a otcem Charliem, uzavřeným a ve vztahu k dceři nejistým mužem, vykonávajícím funkci policejního ředitele ve Forks. Sebe sama vykresluje Bella jako, co se atraktivity týče, průměrnou dívku, nešikovnou a nesportovně založenou, spíše introvertní a nejistou ve vztazích k lidem, což jsou vlastnosti přibližující ji více k otci. Matku Bella miluje, stěhuje se však raději za otcem, aby nestála v cestě matčinu partnerství s mladším mužem. Matka i dcera tedy odpovídají ženským genderovým stereotypům: emocionální, hysterické, závislé (Renée),

nejisté, nerozhodné, s malým sebevědomím (Bella). Rovněž Charlie má některé vlastnosti typické pro mužský gender: uzavřenost a nekomunikativnost, přesto mu však k dokonalosti mužského genderového ideálu schází některé atributy: ve vztahu k dceři je milujícím, ale spíše pasivním otcem, po rozchodu s Bellinou matkou žije sám bez partnerky a v příběhu románu není postavou vytvářející děj.

Bella o Renée:

Jak můžu nechat svou milující, nevyzpytatelnou, ztřeštěnou matku, aby se o sebe sama postarala? Samozřejmě, teď měla Phila, takže pravděpodobně bude mít kdo zaplatit účty, v ledniče bude jídlo a v jejím autě benzín a ona bude mít komu zavolat, když se ztratí, ale přesto...(str. 5)

Bella o Charliem:

Ale stejně to s Charliem bude trapas. Ani jeden z nás nebyl zrovna upovídaný, a beztoho jsem nevěděla, co si s ním povídat... (str. 6)

Charliemu nebylo příjemné, když měl svoje city vyjadřovat hlasitě. To jsem po něm zdělila (str. 8).

Když byl člověk v tomhle domě, nemohl si nevšimnout, že se Charlie z rozchodu s mámou nikdy nevzpamatoval (str. 12).

Bella o sobě:

Vždycky jsem byla štíhlá, ale tak nějak měkká, ochablá, na první pohled žádná sportovkyně, neměla jsem potřebnou koordinaci mezi okem a rukou, abych mohla provozovat sporty, aniž bych se ponižovala – a ublížila jak sobě, tak každému, kdo by stál příliš blízko (str. 10).

Nebylo to jenom po fyzické stránce, že jsem nikdy nezapadala. A když jsem nedokázala najít své pevné místo ve škole s třemi tisíci lidí, jaké byly moje šance tady?

Neuměla jsem najít společnou řeč se svými vrstevníky. Možná to však bylo tím, že jsem neuměla najít společnou řeč s lidmi. Tečka. I moje matka, ke které jsem měla blíže než ke komukoliv jinému na planetě, se mnou nebyla nikdy harmonicky sladěná....Někdy jsem si říkala, jestli vidím svýma očima stejné věci jako vidí všichni ostatní (str. 11).

....snažila jsem se potlačit hněv, který mě naplňoval, ze strachu, že se mi oči zalijí slzami. Bůhvíproč existuje spojitost mezi mou náladou a slznými kanálky. Když jsem se zlobila, bylo mi obvykle do pláče, což je ponižující sklon (str. 23).

Výše uvedené úryvky z románu svědčí o převládající femininní charakteristice Belly a Renée, Charlie sice ztělesňuje muže s mužským genderem tradičního střihu, Bellina poznámka o neschopnosti vypořádat se s odchodem manželky však dokladuje jeho nejistotu ve vztahu ženám.

První den ve škole ve Forks potkává Bella zvláštní skupinku studentů – mladé upíry a upírky rodiny Cullenových. Autorka románu je popisuje takto:

Ze tří kluků byl jeden veliký – vypracovaný jako hotový vzpěrač.....další byl vyšší štíhlejší, ale taky svalnatý.... poslední byl vysoký a hubený, ne tak rozložitý, chlapečtější než ti druzí dva...

Dívky: Ta vysoká se svou krásou podobala soše. Měla nádhernou postavu, patřila k tomu typu, jaký člověk vidá na obálce časopisu.. a s kterými nemůžete setrvat v jedné místnosti, aniž by tím neutrpěla vaše sebeúcta. Menší dívka se podobala elfovi, šíleně hubená, s jemnými rysy.

....jejich tváře, tak rozdílné, a tak podobné, byly všechny úchvatně, nelidsky krásné. Takové tváře nikde nevidíte, jedině snad na vyretušovaných stránkách módního časopisu (str. 17,18).

Je samozřejmé, že v příběhu určeném dospívajícím, především dívkám, musí vystupovat velmi krásní mužové, ale také velmi krásné ženy. Pro popis postav používá autorka jazykové výrazy, které pojmenovávají tělesné znaky a vlastnosti charakteristické pro fyzickou atraktivitu obou pohlaví v rámci současných genderových norem: vypracovaný jako vzpěrač, svalnatý, rozložitější, vysoký, štíhlý, chlapečtější (fyzická síla a výška, chlapecký vzhled – muži, nádherná postava, jemné rysy, hubenost, fyzická krása – ženy). Upíři v tomto příběhu symbolizují to nejlepší z genderových stereotypů, týkajících se těla.

Bella se s Edwardem skutečně seznamuje až v hodině biologie, kde spolu sedí v jedné lavici. On ji osloví jako první, neboť mají ve dvojici spolupracovat na zadaném úkolu. Začnou si povídat o sobě a o tom, odkud pocházejí. Edward se dívky vyptává na důvody jejího příjezdu do Forks. Bella prozrazuje, že ke stěhování se rozhodla jen velmi nerada, a to především kvůli matce a jejímu novému manželovi, a ačkoliv s oběma dobře vycházela, nechtěla jim být na obtíž. Odluka od matky ji však trápí.

Edward: Ale teď jsi nešťastná ty.

Bella: No a ?

Edward: to se nezdá spravedlivé.

Bella: To ti ještě nikdo neřekl? Život není fér.

Edward: hraješ to dobře. Ale klidně se vsadím, že trpíš víc, ale nedovolíš, aby to na tobě někdo poznal.

Bella (podrážděně): Co na tom záleží? (str. 43)

V tomto rozhovoru odhaluje Edward v chování Belly rysy ženy trpitelky (pozemské matky), jednoho ze stereotypů, idealizujících schopnost žen obětovat se pro druhé, hlavně pro členy své rodiny. Edwardovi se to nezdá správné, domnívá se, že by nikdo neměl trpět, i když to činí ve prospěch svých blízkých. Autorka románu hlavní hrdinku záměrně od začátku líčí jako ženu, která se trápí, která není spokojená sama se sebou, která si nedokáže najít svoje místo v životě. Ono prázdné místo v jejím životě může zaplnit pouze muž, jenž dá životu dívčí hrdinky smysl a význam. Matka ani otec nemohou Belle pomoci, žena v jejím věku se musí odpoutat od svých rodičů a najít si nový střed života – muže. Genderový stereotyp o ženách, jejichž povinností je podřídit svoje ambice a touhy životu a kariéře muže dnes již stoprocentně neplatí, ženy dnes mohou budovat kariéru a v mnoha případech dokážou skloubit profesní život se starostmi o rodinu. Tento pro ženy omezující imperativ převládá ve vyspělých zemích snad jen v některých konzervativně založených venkovských oblastech, v zemích s tradiční patriarchální kulturou však platí pořád.

Tím pravým mužem pro Bellu má být Edward. Je nadpozemsky krásný a také jiní než ostatní kluci. Jeho jinakost se naplno projeví v situaci, kdy se Bella shodou okolností octne přímo v dráze auta, jež právě dostalo smyk. Naštěstí je nablízku on a Bellu zachrání způsobem, který se vymyká fyzikální zákonům. Bella začíná tušit, že Edward není jen nádherný, ale jinak úplně obyčejný kluk. Dívka po Edwardovi požaduje přiznání pravdy o tom, kým doopravdy je, on však stále tvrdí, že není co objasňovat. Bella však díky vlastnímu pátrání rozlouskne Edwardovo tajemství, což se jí následně potvrdí při výletu do Port Angeles, kde jí Edward za pomoci svých nadlidských schopností zachrání podruhé život. Poté Edward dívce přiznává svoji pravou identitu upíra. Upíří schopnosti několikanásobně převyšují fyzické schopnosti lidí a Edward mimo toho, že vládne ve srovnání s lidmi velikou silou, umí se velmi rychle pohybovat a je prakticky nezničitelný, navíc má také dar čtení myšlenek. V tomto ohledu se upír jeví jako velmi silná, mocná, tedy maskulinní bytost. Po

tom, co se zamiloval do lidské dívky, však musí projevit velké sebeovládání, protože jeho upíří podstata jej nutí vysát dívce krev, přestože patří ke klanu upírů, kteří se živí zvířecí krví. Bella po odhalení pravdy zůstává stále zamilovaná.

Bella: Ne. Nezáleží mi na tom, co jsi.

Edward: Nevadí ti, jestli jsem monstrum? Jestli nejsem člověk?

Bella: Ne. (str. 153)

Dívka je natolik okouzlena magickou přitažlivostí krásného upíra, že ignoruje všechna možná rizika vztahu s ním. Bella, ještě nezralá a nezkušená mladá žena, nejistá a hledající svoje místo v životě, se chce stát součástí života silného, mocného a zkušeného muže, neboť Edwardův skutečný, upíří věk je 104 let (str. 236). Touha Belly vydat se muži, jenž na tělesné rovině vládne nadpřirozenými schopnostmi a v oblasti mentální a emocionální prolamuje všechna klišé o nemožnosti skutečného porozumění mezi mužem a ženou, má snad mimo jiné příčinu v jisté nedostatečnosti otcovského vzoru. Jistý úpadek mužské role a mužské autority, k čemuž samozřejmě přispěly emancipační hnutí a rozvoj feminismu, se možná odráží v současné oblibě popkulturních superhrdinů (Superman, Batman, James Bond a další).

Edward si na rozdíl od Belly uvědomuje nebezpečí, která hrozí nejen jí samotné, ale také jemu a jeho upíří rodině.

Edward: Jsme obvykle velmi dobří v tom, co děláme. Někdy se dopouštíme chyb. Já jsem například udělal chybu, když jsem si dovolil být s tebou o samotě (str. 155).

Edward se Belle svěřuje, jakým mukám a pokušením je on jako upír vystaven při styku s ostatními lidmi, ale především při kontaktu s ní.

Edward: Stálo mě to všechny síly, abych nevyskočil uprostřed třídy plné lidí a...Když jsi prošla kolem mě, mohl jsem zničit všechno, co pro nás Carlisle vybudoval, přímo tehdy a tam. Kdybych nepotlačoval svou žízeň během posledních, no hrozně moc let, nedokázal bych se udržet (str. 222).

Edward: Myslel jsem ten první den (kdy si jí všiml), že se z toho zblázním. Během jedné hodiny mě napadla stovka různých způsobů, jak tě odlákat z místnosti, dostat tě někam samotnou. A každý z nich jsem přemohl, myslel jsem na svou rodinu, co bych jim tím způsobil (str. 223).

Edward a jeho adoptivní rodina jsou z lidského pohledu velmi silní a mocní. Jejich schopnosti jsou však nerozlučně spojeny s touhou po lidské krvi a v tom zároveň spočívá i jejich slabost, protože oni se rozhodli, že nebudou zabíjet lidi. Pokud by kdokoliv z nich neodolal pokušení po lidské krvi, ohrozil by tím i ostatní, mohlo by totiž dojít k vyzrazení jejich inkognita a museli by opustit dosavadní poklidnou existenci v městečku Forks. Pro Edwarda, přitažlivého mladého muže s nadlidskými dovednostmi představuje Bella, obyčejná lidská dívka, slabé místo v jeho vytrénované schopnosti odolávat touze po lidské krvi. Oba tuto situaci v nadsázce glosují přirovnáním...

Edward: A tak se lev zamiloval do jehňátka...

Bella: To je ale hloupé jehňátko

Edward: To je ale šílený, masochistický lev (str. 226).

Bella na symbolické rovině představuje trhlinu v Edwardově téměř stoprocentní maskulinitě, činí jej slabším a zranitelnějším. Podle některých výzkumů se mužům procházejícím obdobím zamilovanosti snižuje hladina testosteronu v těle. Mužská genderová role nepřipouští přílišné projevy emocí, ovšem s výjimkou rodiny a blízkých příbuzných, hlavně těch ženského pohlaví. Upír a dívka jsou k sobě přitahováni, v jejich vztahu ale jaksi chybí sex, erotika je v románu zastoupena jen vzájemnými dotyky nebo polibky, což možná bylo záměrem autorky, která s ohledem na cílovou skupinu čtenářů (dospívající dívky) a také s ohledem na sexuální pruderii v zemi, kde byla kniha vydána (USA). Myšlenka, že román pro dospívající dívky nemůže zachycovat tzv. tvrdou erotiku, tedy popisy sexuálních aktů, vychází z genderových stereotypů, které předpokládají a připouštějí u mladých dívek pouze platonické projevy milostných citů, ne však projevy ryze sexuální, ty jsou tolerovány u mladých mužů, u nichž jsou silné sexuální touhy přičítány jejich biologické předurčenosti. Samotná hlavní hrdinka má určité pochybnosti o „mužnosti“ svého upíra.

Edward: Víím, že láska a tělesná touha nejdou vždycky ruku v ruce.

Bella: Pro mě ano. Ted' jsem ráda, že pro mě vůbec existují.

Edward: To je pěkné. Aspoň tuhle věc máme společnou.

Bella. Tvoje lidské instinkty... No, připadám ti v tom ohledu vůbec přitažlivá?

Edward: Možná nejsem člověk, ale jsem muž (str. 256).

Edward je, co se týče sexuality, vyličen mimo obvyklé představy o nezvladatelném pohlavním puzení sedmnáctiletých mladých mužů, namísto sexuální touhy sužuje Edwarda i ostatní upíry jeho klanu, především Emmeta a Jaspera, touha po lidské krvi, kterou se snaží ukojit lovem a vysáváním divokých zvířat. Vášnivost a divokost sexu zde nahrazuje bažení po lovu a krvi.

Edward (na Bellinu otázku o manželství mezi upíry): Jak jsem ti říkal, máme většinu těch lidských tužeb, jenom jsou schované za tužbami mnohem mocnějšími (str. 255).

Na první výlet s dívkou se upír musí pojistit proti případnému výpadku sebekontroly...

Bella. Kam vlastně jedeš?

Edward: Na lov (zvířat). Jestli s tebou mám být zítra sám, učiním všechna předběžná opatření, která můžu (str. 200).

Bella: Co budete dnes večer lovit?

Edward: Cokoli, co v oboře najdeme (str. 201).

Bella se s upírem sblíží natolik, že se rozhodne ji seznámit se svojí rodinou. Klan upírů ji přijímá celkem kladně, ačkoliv nejsou zcela přesvědčeni o reálnosti fungování jejich vztahu. Pozvou ji také, aby se zúčastnila jejich oblíbené kratochvíle, baseballového zápasu na osamělém místě v lese, kde nebudou budit pozornost neobvyklé fyzické výkony upírů. Zde dojde k setkání s trojicí „normálních“ upírů, kteří kočují z místa na místo a loví lidi. Po krátkém zdvořilostním rozhovoru mezi upíry trojice odhaluje, že Bella je člověk a snaží se ji napadnout. Skupinku upířích vetřelců tvoří dva muži a jedna žena – Laurent, James a Victoria, přičemž v příběhu vystupují jako mluvčí pouze James a Laurent, jenž se útoku a následné štvance na Bellu nakonec nezúčastní, a Victoria, která jako ženská okrajová postava v příběhu ani jednou nepromluví. Od chvíle, kdy krvežíznivý upír James chce zabít Bellu, přebírají hlavní otěže v ději mužské postavy. Akční scény bývají většinou doménou mužů, pokud v nich vystupují ženy, pak jsou jim přichystány role obětí (Bella), případně jsou vyličeny jako záporné postavy (Victoria). V této zápletce tvoří děj muži – rozhovor mezi oběma skupinami upírů obstarává hlavně Carlisle s Laurentem, následný střet proběhne mezi Jamesem na jedné straně a Edwardem a Emmetem na straně druhé. Cullenova rodina se postaví za Bellu a rozhodne se ji za každou cenu bránit. Protože Jamese považují za nebezpečného lovce, který lidskou dívku považuje za lákavou kořist, zvažují členové

Cullenova upířího klanu, jakým způsobem Bellu chránit. Edward, Alice a Emmet odvázejí autem Bellu pryč z místa setkání s nebezpečnými upíry. V autě dojde k hádce mezi Edwardem a ostatními. Edward chce dívku odvézt co nejdále od Forks, Bella, Alice i Emmet jsou však proti.

Bella: kam jedeme? (Nikdo neodpovídá). Zatraceně Edwarde! Kam mě to vezeš?

Edward: Musíme tě dostat pryč odsud - hodně daleko – hned.

Bella: Otoč to! Musíš mě odvézt domů! (Bella se chce vysmeknout z bezpečnostních pásů).

Edward: Emmete. (Emmet přidrží Bellu tak, aby se nemohla z pásů vyprostit).

Bella: Ne! Edwarde! Ne, to nemůžeš udělat!

Edward: Musím, Bello, tak teď prosím tě mlč!

(Do sporu se vkládá Alice).

Alice: Edwarde, zajed' na stranu. (Edward nereaguje). Edwarde, promluvme si o tom.

(Bella v autě neustále vyvádí, nechce utéct z Forks a nechá Charlieho samotného napospas lovicímu upírovi).

Alice (znovu): Zajed' na stranu, Edwarde. Udělej to, Edwarde. (Edward Alici odporuje)

Alice: Jenom si na chvíli přehlédněme naše možnosti. (Edward konečně zastavuje na okraji silnice. Vzrušeně se domlouvají na dalším postupu).

Z této ukázky je patrné, že tuto situaci plně ovládal Edward (řídil auto), na projevy Bellina nesouhlasu nebere ohled. Když se do rozhovoru vloží Alice a přemlouvá jej, chvíli ještě odolává, nakonec ustupuje, zastaví auto a poslechne si Bellin nápad na oklamání lovicího upíra Jamese. Alice jako žena s určitou autoritou v upírském klanu zprostředkovává komunikaci mezi Edwardem a zbytkem skupiny. Lze se oprávněně domnívat, že pokud by místo Alice zaujal upír mužského pohlaví, pravděpodobně by proti Edwardovi zasáhl s větší razancí, případně použil násilí. To se však pro ženu (i ženu upíra) nehodí, proto autorka nechává vyniknout ženské schopnosti Alice diskutovat řešit spor a vyjednat kompromis. Samozřejmě ve chvíli hádky se v autě nachází také Emmet, tělesně nejzdatnější z upírského klanu, ten si však navzdory své zjevné maskulinitě nedovolí důrazně zasáhnout proti Edwardovi, ačkoliv s jeho postupem rovněž nesouhlasí. Zřejmě také respektuje autoritu Alice, takže se do vzrušeného dialogu Edwarda s Alicí příliš nezapojuje.

Cullenovi se pouštějí do záchranných akcí. Odváží Bellu pryč z městečka Forks směrem na Phoenix, aby odlákali Jamese a Victorii od Charlieho, který by se jako Bellin otec mohl

stát terčem jejich útoku. Na útěku do Phoenixu vysvětluje Alice dívce, se kterou se sblížila, jaké nebezpečí jí od upíra na lovu hrozí.

Alice: Také jsme svým způsobem jako žraloci. Jakmile ochutnáme krev, nebo ji i jen ucítíme, je pro nás velmi těžké nenakrmit se. Někdy je to nemožné. Takže chápeš, skutečně někoho kousnout, ochutnat jeho krev, rozpoutá běsnění. Je to těžké na obou stranách – krvežíznivost na straně jedné, hrozná bolest na straně druhé (str. 340)

Tato Alicina promluva k dívce má za úkol informovat čtenáře o tom, v jak svízelné situaci se Bella ocitla, naznačuje, že proti tak silnému protivníkovi jako je lovcí upír, nemá dívka bez podpory jiných upírů žádnou šanci.

Román rozvíjí klasické schéma – žena muž se do sebe zamilují, tím však příběh nekončí, objevuje se čisté zlo, v tomto případě ztělesněné upíry – predátory, kteří touží po lidské krvi. Oběti se samozřejmě musí stát slabší a zranitelnější ze zamilovaného páru – žena. Ta má v ději většinou jen pasivní roli oběti, nechává se zachraňovat od milovaného muže. Muž přispěchá ženě na pomoc sám, případně s pomocí přátel. K přátelům muže se občas připojí i postavy dříve záporné, u nichž došlo ke změně rolí z původně záporné postavy na roli kladného hrdiny. Ve Stmívání jsou těmito obrácenými padouchy nebo spíše hrdiny vlastně všichni upíři rodiny Cullenů, jejichž podstata jim velí žít se lidskou krví, oni se však svobodně rozhodli, že raději místo lidské krve budou pít krev zvířat.

Zatímco Charlie je ve Forks v nastalé situaci pod bezpečnou ochranou Cullenů, po příjezdu Belly a jejich ochránců do Phoenixu, se do role možné oběti se dostává matka Renée, která se může kdykoliv vrátit z cest do svého phoenixského bytu. Z hlediska románu využívající klasický scénář milostného příběhu s jasným rozdělením úloh je samozřejmé, že další obětí se má stát opět žena, navíc s velmi femininní charakteristikou. Toho využije všehoschopný James, jenž se díky informacím od Victorie o rodině Swanových telefonicky spojí s Bellou a oznámí jí, že drží jako rukojmí její matku. Výměnou za život Renée žádá ji samotnou. Bella se v této situaci zachová jako většina literárních či filmových postav, jejichž rodinný příslušník byl unesen a oni dostali nabídku od únosců, tedy vše zamlčí před svými ochránci a snaží se na vlastní pěst vyjednat s únosci. Bella s nabídkou Jamese souhlasí, uniká z dosahu svých upířích ochránců Alice a Jaspera a vydává se Jamesovi. Hned nato se od něj dozvídá, že únos Renée byl z jeho strany pouhým blufováním. James má Bellu konečně ve svých rukou a chce si její smrt pořádně vychutnat. Naštěstí těsně předtím, než ji James zasadí poslední ránu, přispěchají Cullenovci a Jamese zabijí. Ten však Bellu ještě stačil

kousnout, což by mělo za následek dívčinu transformaci na upíra. Edward tomu zabránil vysátím jedu z upířího kousnutí.

Edwardův obličej byl přepadlý. Podívala jsem se mu do očí, a pochybnosti najednou nahradila zuřivá odhodlanost. Jeho čelist se napjala. Cítila jsem, jak se mi jeho studené, silné prsty zařaly do té pálící ruky. Pak se na d ní sklonila jeho hlava a chladnými rty se přitiskl na kůži (str. 372)

Popis scény, kdy Edward vysává z Belliny ruky upíří jed, se nese v duchu amerického happy endu s takřka pohádkovými prvky, kdy hlavní mužský hrdina magickým úkonem vysvobodí ženskou hrdinku z nějaké nezáviděníhodné situace, např. velmi podobná je scéna zachycující princův polibek v pohádce Šípková Růženka. Těsně po Edwardově zákroku jej Bella ještě napůl v mdlobách volá a prosí ho, aby s ní zůstal.

Bella: Edwarde, zůstaň, Edwarde, zůstaň se mnou....

Edward: Zůstanu.

Bella: Díky Edwarde.

Edward: Miluju tě (str.373).

Ženská hrdinka svého muže bezvýhradně miluje a teď po tom, co jí právě zachránil život (už potřetí) již ví, že bez něj se v životě neobejde, že bez něj nemá její život smysl.

Později v nemocnici, kam ji po provizorním ošetření odvezli, přiznává dívka svému upírovi, jak byla hloupá a naivní, když uvěřila Jamesovi blufování o své matce Renée a vydala se mu všanc. Vystoupila totiž z role pasivní ženské postavy uvnitř děje a chtěla se stát aktivním hráčem, což bývá v genderově stereotypním vyprávění po zásluze potrestáno. Byla vystavena těžké zkoušce, když musela volit mezi životem matky a svým životem. Sice se zachovala statečně a rozhodla se obětovat vlastní život, což se ale později ukázalo jako zbrklé a netaktické rozhodnutí. Následující dialog podporuje veškeré myslitelné genderové stereotypy o ženách coby nesvéprávných osobách, závislých na vedení a pomoci mužů:

Edward: Mále jsem přišel pozdě. Mohl jsem přijít příliš pozdě.

Bella: Byla jsem tak hloupá, Edwarde. Myslela jsem, že má mou maminku (str. 375).

Edward: Víím, proč jsi to udělala. Samozřejmě i tak to byl holý nerozum. Měla jsi počkat až na mě, měla jsi mi to říct.

Bella: Nepustil bys mě.

Edward: Ne, nepustil (str. 377).

Rovněž Edward musel při záchraně dívčina života projít osobním peklem – v průběhu vysávání upířího jedu z Belliny ruky zakoušel pokušení vysát svoji milovanou do poslední kapky krve. Prošel těžkou zkouškou své zdrženlivosti, která ho i jeho soukmenovce drží na straně lidí, tedy na straně „dobra“, a obstál. Na rozdíl od Belly učinil správné rozhodnutí a měl rozhodující podíl na zdárném výsledku celé akce.

(Bella se ptá Edwarda, jak dokázal vysát z její ruky krev a přitom ji nezabít).

Bella: jak jsi to provedl?

Edward: Nevím jistě. Bylo nemožné... přestat. Nemožné. Ale dokázal jsem to (str. 376).

I přes bolestivou zkušenost s upířím kousnutím žádá Bella Edwarda, aby ji také proměnil v upíra. Získala by tím nejen nadlidské schopnosti, čímž by se přiblížila na roveň svému miláčkovvi, ale rovněž tak nesmrtelnost, která by jí umožnila zůstat navěky s Edwardem.

Bella: Ale prostě mi připadá logické...že by si muž a žena měli být tak nějak rovni..., tedy, že jeden z nich se nemůže pořád vrhat střemhlav do nebezpečí a zachraňovat toho druhého. Musejí se zachraňovat navzájem (str. 387).

Edward: Ty jsi mě zachránila.

Bella: Nemůžu být pořád Lois Laneová. Já chci být také Superman.

Edward: Nevíš, o co žádáš.

Bella: Myslím, že vím...Ty jsi můj život. Jsi to jediné, co nechci za žádnou cenu ztratit.

Edward: Já to nemůžu udělat, Bello. Neudělám ti to (str. 388).

Edward odmítá z dívky udělat upíra. Apeluje na její lidskost, připomíná jí rodiče, Renée a Charlieho, co by to pro ně znamenalo. Dívka však trvá na svém. Pokud odhlédneme od všech myslitelných důvodů, pro které Edward nechce Bellu proměnit (zachování její lidskosti, která je sama o sobě hodnotou), zbývá ještě jeden, méně zřejmý, který se ozývá z její poznámky o Supermanovi a Lois Laneové. Bella chce být Edwardovi rovna, chce mu stát po boku jako rovnocenný partner. Edward to ale odmítá, možná jí nevěří, že přežije bolestný proces transformace, možná mu Bellin podřízený status vyhovuje, snad touží takové partnerce, jíž bude moci být oporou, a která jej v jeho nadřazeném postavení nebude schopna ohrozit.

Dovolím si malé odbočení o genderové problematice superhrdinů a její souvislosti s románem *Stmívání*. Opět zde narážíme na srovnání s ikonou americké popkultury, komiksovým a filmovým superhrdinou Supermanem. Stejně jako Superman nemůže ze své lásky Lois Laneové učinit Superwoman, tak i Edward nechce mít Bellu-upírku, ačkoliv na rozdíl od Supermana je to pro něj z „technických důvodů“ možné. Genderová omezení daná kulturou až dosud znemožňovala prezentaci superženy v literatuře a audiovizuálních dílech, pokud však přece jen nějaké existují, bývají tyto „superženy“ zobrazeny jako záporné nebo dvojznačné postavy, např. komiksová role Catwoman z příběhu Batmana. Pod označením superžena mám na mysli ženu s abnormálními tělesnými schopnostmi, tedy vlastně maskulinizovanou ženu, nikoliv ženu ve smyslu hypertrofované femininity. V tradičních amerických komiksech 20. století vystupují kladní i záporní mužští superhrdinové, kteří buďto zachraňují mladé smyslné krásky či dětské postavy (kladní) nebo naopak se je snaží zabít (záporní), kladné ženské superhrdinky však chybí, jejich většímu rozšíření brání zažitý stereotyp o méněcennosti žen. Pokud by se totiž ve větší míře vyrojily ženy v rolích veskrze kladných superhrdinů (např. ženská obdoba Supermana), klesl by tím povážlivě status mužských superhrdinů. To vše uvádím s vědomím toho, že současné umění, především umění alternativní či nezávislé, již dnes reflektuje sblížování genderových rolí a předjímá či konstruuje odvážné koncepty nových podob genderové problematiky ve vztazích mezi pohlavími.

Příběh lásky, odehrávající se na stránkách knihy *Stmívání*, má však daleko k současné moderní literatuře. Cílem tohoto románu není bourat klišé a odhalovat neplatnost genderových stereotypů, naopak chce čtenáře zaujmout a pobavit vyprávěním příběhu, který obsahuje nám všem dobře známé prvky, postupy a schémata, což činí pro většinu konzumentů knihu stravitelnější a pochopitelnější.

4.5. Dílčí závěr

4.5.1. Srovnání filmu a románu

Při srovnání filmu *Hannah Montana* a románu *Stmívání* vychází najevo jejich vzájemná podobnost. V obou případech jsou hlavními postavami příběhů mladé náctileté dívky, obě se ocitají pro ně v nezvyklých situacích, se kterými se musí nějak vypořádat. Miley Stewartová

z Hannah Montany žije dvojitým životem, Bella Swanová ze *Stmívání* v podstatě také, když spolu se svým přítelem upírem musejí před ostatními předstírat, že jsou jen obyčejným zamilovaným párem dospívajících. V chování a jednání obou dívek se projevují genderové archetypy pozemské matky, hezké holčičky i malé sestřičky podle třídění G. Wooda. Miley i Bella, stejně jako většina holek ve stejném věku, podléhají určitým očekáváním a představám, jak by mělo jejich dospívání a život vůbec vypadat. Obě se však těmto normám poněkud vymykají, Miley žije dva životy, život obyčejné studentky a zároveň život popové hvězdy, Bella chodí s upírem, který musí neustále potlačovat chuť na její krev. V určitém okamžiku dochází v obou příbězích ke zlomu, jehož smyslem je nastolit otázky, na něž musí každá z hrdinek nějak odpovědět, a tím určit svoji budoucnost. V problémech Miley a Belly hrají hlavní roli muži – Miley kvůli tomu, aby neztratila lásku Travise, přiznává před fanoušky Hannah Montany svoji pravou totožnost, Bella je díky své lásce k upíru Edwardovi napadena jiným upírem, který ji málem zabije. Pointy obou děl nejsou z hlediska této diplomové práce až tak důležité, rozhodně zůstal tvůrcům prostor pro pokračování v případě komerční úspěšnosti.

Oba příběhy propojují staré a nové, v Hannah Montaně je to konfrontace života mladé generace ovládaného zábavou (hudba, zpěv, tanec) s tradičními hodnotami amerického venkova, ve *Stmívání* se milostná romance ze šestákových sešitů veze na vlně současného zájmu o žánr upírské fantasy, přičemž fenomén upírů můžeme vysledovat už v prastarých mýtech. Román i film vypovídají v souladu se strukturálně funkcionalistickou teorií o potřebnosti a správnosti přirozené diference mezi pohlavími a z ní vyplývající funkční specializace genderových rolí. Díla akcentují vzájemnou přitažlivost obou pohlaví, na jejímž základě budují příběhy o ženách, které podléhají mužům.

4.5.2. Ověření platnosti stanovených hypotéz

Na začátku výzkumné části této diplomové práce jsem stanovil tři hypotézy, jejichž platnost měla ověřit kvalitativní obsahová analýza obou výše uvedených děl.

1. Hypotéza

Dílo svým celkovým vyzněním, (příběh, pojetí jednotlivých postav, prezentace hlavních myšlenek, postojů hodnot) podporuje v příjemci oprávněnost a relevanci tradičních

genderových stereotypů – muži jsou silní, dominantní, nezávislí, ženy jsou slabé submisivní, závislé na mužích.

Hannah Montana: Dílo svým celkovým vyzněním opravdu podporuje tradiční genderové stereotypy. Dívčí hrdinka Miley/Hannah podléhá tlakům rodiny, přátel i fanoušků, přičemž ignoruje vlastní pocity o nesprávnosti skrývání se pod jménem Hannah Montany. Miley, ačkoliv je teenagerkou a pohybuje se v prostředí populární hudby, překvapivě neprochází obdobím vzdoru proti dospělým autoritám, nesnaží se příliš vymanit se z vlivu otce a vcelku ochotně se podřizuje jeho vedení. Film dostatečně zřetelně demonstruje platnost a správnost tradiční hierarchie genderových rolí. Ženské postavy ve filmu vystupují sice jako nezávislé osoby, životaschopnost jednotlivých hrdinek je však často spojována s mužskými postavami.

Stmívání: Dílo rovněž podporuje oprávněnost genderových stereotypů. V románu je silně zdůrazněna závislost hlavní hrdinky na jejím chlapci. Hlavní ženská postava, dívka Bella je vykreslena jako nejistá osoba se sníženým sebevědomím, stranící se vrstevníků. Ve vztahu k upíru Edwardovi nachází opěrný bod svého života. Oproti ní román líčí Edwarda jako krásného mladého muže, který přitahuje i ostatní dívky. Popis vztahu mezi Bellou a Edwardem odpovídá genderovým charakteristikám příběhu osudové lásky mezi dominantním mužem a k němu vzhlížející ženou.

2. Hypotéza

Dílo svým celkovým vyzněním, (příběh, pojetí jednotlivých postav, prezentace hlavních myšlenek, postojů, hodnot) podporuje mužský sexismus – přesvědčení, že muži jsou nadřazeni ženám.

Hannah Montana: Přestože jsem dílo označil v rámci 1. hypotézy za genderově stereotypní, nemohu v tomto případě potvrdit oprávněnost 2. hypotézy. Ačkoliv hlavní postavy filmu v podstatě zachovávají tradiční genderové role, hlavní hrdinka ani další ženské postavy nejsou vystaveny takovým pozicím, situacím a praktikám, aby bylo možné hovořit o sexismu.

Stmívání: Ani tento román nepřináší čtenářům poselství o méněcennosti žen. Literární postavy žen jsou vylíčeny jako komplementární k mužským aktérům příběhu bez toho, aby byl artikulován jejich nižší statut.

3. Hypotéza

Dílo zdůrazňuje u hlavních ženských postav především jejich sexuální přitažlivost či nepřitažlivost, přičemž opomíjí další aspekty jejich osobností.

Hannah Montana: Ve filmu jsou silně akcentovány fyzický vzhled a sexuální atraktivita nejen u žen, ale také u mužů a takřka u všech postav. Současná dospívající mládež, na kterou cílí tento snímek, totiž přikládá dokonalému vzhledu a sexuální přitažlivosti značnou důležitost. Přesto nelze potvrdit druhou část 3. hypotézy, že důraz na krásu ženských hrdek odsunuje do pozadí jejich další důležité vlastnosti. Vzhledem k celkové prvoplánovitosti a jednoduchosti díla to ani není možné. V tomto směru film nijak nevybočuje ze současného trendu všeobecné sexualizace zobrazování vztahů mezi pohlavími v rámci západní kultury.

Stmívání: Platí totéž jako v případě filmu Hannah Montana. Častá líčení dokonalého fyzického vzhledu některých protagonistů příběhu souvisí se zaměřením románu na dnešní mládež, pro něž jsou fyzická krása a péče o celkový vzhled prioritní hodnotou. Důraz na fyzické přednosti ženských postav však ději nedominoje, román dává prostor i pro vylíčení dalších charakteristik žen, samozřejmě s omezeními danými žánrem. Román však postrádá vizuální stránku, která je zcela ponechána na fantazii čtenáře, takže Stmívání vychází v tomto smyslu, na rozdíl od Hannah Montany, podstatně méně výrazně.

Závěr

Film Hannah Montana i román Stmívání, jsou v mnoha ohledech produkty současné masové populární kultury a jako takové nemají valnou uměleckou hodnotu. Umění obecně reprezentuje ideje a hodnoty společnosti, ve které toto umění vzniká a tak obě díla, přestože je můžeme považovat za umělecké výtvořiny jen v širším smyslu, odráží kromě jiného také naše představy o rolích, postavení a vzájemných vztazích žen a mužů. Jak jsem již uvedl o několik odstavců výše, „umělecká“ díla kulturního mainstreamu nemají, na rozdíl od progresivity tvůrců alternativního a nezávislého umění, ambice měnit zavedená paradigmaty, naopak spíše vycházejí vstříc konzumentům masové kultury v jejich touze přijímat ověřené obsahy bez nutnosti podrobit dílo vnitřní reflexi i na té nejzákladnější intelektuální úrovni. Konzumace těchto produktů zábavního průmyslu vede k potvrzení platnosti, utužení a prohloubení všech klíčů, předpokladů, stereotypů, nejen těch genderových a k jejich následné reprodukci uvnitř společnosti. Naštěstí právě díky nezávislým tvůrcům a sofistikovaným informačním technologiím mohou umělecká díla, reflektující nové myšlenky a koncepty týkající se genderu, pronikat ve formě uměleckých děl do povědomí širšího okruhu lidí.

Sociální pedagogika jakožto multioborová věda zabývající se vztahem člověka, prostředí a výchovy registruje i posuny ve vnímání rolí mužů a žen ve společnosti a sleduje změny odehrávající se v oblasti genderových studií. K tématům sociální pedagogiky bezesporu patří také rodina, manželské a partnerské vztahy, které právě z hlediska genderové problematiky procházejí obrovskými změnami. Mění se podoba současné rodiny, dochází k úpadku tradiční role mužů coby neotřesitelných autorit, díky liberalizaci se uvolňuje prostor pro menšinové sexuální orientace a hnutí z nich vycházející. Původní genderové stereotypy, popisované a zkoumané sociálními vědami ve druhé polovině 20. století, podléhají proměnám. Úkolem sociální pedagogiky ve spolupráci s dalšími společenskovědními obory bude, kromě jiného, redefinovat role žen a mužů ve společnosti ve smyslu většího prolnutí a vzájemné provázanosti.

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na analýzu genderových stereotypů v románu *Stmívání* a ve filmu *Hannah Montana*. Vedle toho obsahuje také teoretickou část zaměřenou na problematiku genderu, pohlavních rozdílů, feminismu a genderových studií.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola obsahuje základní definice klíčových pojmů pohlaví, gender, genderové stereotypy a dalších souvisejících výrazů. Rovněž se zabývá různými nejrůznějšími teoriemi vzniku genderu a vznikem a historií filozofie feminismu.

Druhá kapitola pojednává o rozdílech mezi pohlavími, o významu a smyslu pojmů maskulinita a femininita. Dále se snaží postihnout biologické a kulturně-sociální příčiny vzniku genderových rozdílů.

Úkolem třetí kapitoly je popsat a rozebrat problémy, které nastávají v různých sférách života společnosti v souvislosti s uplatňováním genderových rozdílů a stereotypů. Ty se projevují v rodinném a intimním životě, ve vzdělávacích zařízeních, na pracovišti, v politickém životě, jsou šířeny hromadnými sdělovacími prostředky a mají také podstatný vliv na výskyt násilí a kriminality ve společnosti.

Těžištěm čtvrté kapitoly je kvalitativní obsahová analýza filmu *Hannah Montana* a románu *Stmívání* z hlediska výskytu genderových stereotypů. Analýza potvrdila, že obě díla svým celkovým pojetím podporují šíření genderových stereotypů a zdůrazňují sexuální přitažlivost u hlavních postav. Naopak byla vyvrácena výzkumná hypotéza o sexistickém charakteru obou děl.

Anotace

V úvodní části se tato práce zabývá pojmy gender, genderové stereotypy, rozdíly mezi pohlavími, snaží se vysvětlit, jak tyto pojmy souvisí s ideologií feminismu. V druhé části se práce zaměřuje na analýzu románu a filmu „Stmívání“ a seriálu i filmu „Hannah Montana“ z hlediska genderových stereotypů. Obsahem práce je i kvalitativní výzkum, zkoumající vliv těchto děl na myšlení, hodnoty, postoje, motivy a zájmy dívek a mladých žen, na které jsou tato dvě díla především zaměřena. Analýza děl má též ukázat, jaké hodnoty díla prosazují, jak zobrazují postavení ženy ve vztahu k muži a ve společnosti obecně, význam jimi prosazovaných hodnot pro sociální pedagogiku. V závěrečné části se práce pokouší shrnout výsledky obsahové analýzy obou děl a potvrdit či vyvrátit platnost tří výzkumných hypotéz.

KLÍČOVÁ SLOVA

Gender, pohlaví, pohlavní rozdíly, genderové stereotypy, genderové role, genderové studie, feminismus, sexismus,

ANNOTATION

In the introductory part of this work deals with notions of gender, gender stereotypes, gender differences, trying to explain how these concepts relate to the ideology of feminism. In the second part of the work focuses on the analysis of the novel and movie "Twilight" series and also the movie "Hannah Montana" in terms of gender stereotypes. The thesis is a qualitative research

examining the impact of these works on the thinking, values, attitudes, motives and interests of girls and young women, which are the two mainly focused creations. Analysis of the works is also to show what value of the work promoted to the position shown in relation to women and men in society in general, they promoted the importance of values for social pedagogy. In the final part of the work attempts to summarize the results of content analysis of both works and to confirm or refute the validity of the three research hypotheses.

KEYWORDS

Gender, sex, gender differences, gender stereotypes, gender roles, gender studies, feminism, sexism,

Seznam použité literatury

Tištěné zdroje:

Babanová, Anna. Miškolci, Jozef. Genderově citlivá výchova: Kde začít? 1.vyd. Praha: Žába na prameni, o.s., 2007, 151 s. ISBN 978-80-239-8798-0.

Birkenbihl, Vera. Jak se učí chlapci a děvčata. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2009, 111 s. ISBN 978-80-7311-110-6

Havigerová, Jana. Pět pohledů na nadání. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, 144 s. ISBN 978-80-247-3857-4

Chřibková, M. Nové čtení světa. Feminismus devadesátých let českýma očima. 1.vyd. Praha: Marie Chřibková, 1999, 278 s. ISBN 80-902443-6-X

Janošová, Pavlína. Dívčí a chlapecká identita. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9

Jarkovská, Lucie. Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání. 1.vyd. Brno: Nesehnutí, 2003, 25 s. ISBN 80-903228-2-4

Karsten, Hartmut. Ženy-muži. Genderové role, jejich původ a vývoj. 1.vyd. Praha: Portál, 2006, 184 s. ISBN 80-7367-145-X

Kolektiv autorů. Neviditelný problém. Rovnost a diskriminace v praxi. Sborník textů autorského kolektivu k problematice rovnosti a diskriminace v ČR. 1.vyd. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2010, 68 s. ISBN 978-80-86520-30-8

Kolektiv autorů. Společnost mužů a žen z aspektu gender. Sborník studií. 1.vyd. Praha: Open Society Fund, 1999, 171 s. ISBN 8023847708, 9788023847703

Křížková, Alena. Pavlica, Karel. Management genderových vztahů. Postavení žen a mužů v organizaci. 1.vyd. Praha: 2004, 152 s. ISBN 80-7261-117-8

Křížková, Alena. Sloboda, Zdeněk. Genderová segregace českého trhu práce. 1.vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009, 115 s. ISBN 978-80-7330-165-1

Kubálková, Petra. Čáslavská Wennerholm, Tereza. Gender, média, reklama. Možnosti (samo)regulace genderových stereotypův médiích a reklamě. 1.vyd. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2009, 91 s. ISBN 978-80-87110-15-7

Lippa, Richard. Pohlaví, příroda a výchova. 1.vyd. Praha: Academia, 2009, 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2

Lišková, Kateřina. Hodné holky se dívají jinak. Feminismus a pornografie. 1.vyd. Praha-Brno: SLON – Masarykova univerzita Brno, 2009, 178 s. ISBN 978-80-7419-022-3 (SLON), ISBN 978-80-210-5142-3 (MU Brno)

Meyerová, S. Stmívání. 2.vyd. Praha: Egmont, 2008, 407 s. ISBN 978-80-252-0898-4

Oakley, Ann. Pohlaví, gender a společnost. 1.vyd. Praha: Portál, 2000, 176 s. ISBN 80-7178-403-6

Rakušanová, P. Česká politika: Ženy v labyrintu mužů? 1.vyd. Praha: Fórum 50% o.s., 2006, 47 s. ISBN 80-239-7438-6

Renzetti, C. Curran, D. Ženy, muži a společnost. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, 644 s. ISBN 80-246-0525-2

Smetáčková, Irena. Vlková, Klára. Gender ve škole. 1.vyd. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005, 191 s. ISBN 80-903331-2-5

Wood, Gary. Sex, lži a stereotypy. 1.vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, s.r.o., 2008, 208 s. ISBN 978-80-7360-501-8

Audivizuální zdroje:

Hannah Montana: The Movie, USA, 2009, režie Peter Chelsom

Internetové zdroje:

www.wikipedia.org

www.czso.cz

www.stopnasili.cz

www.rosa-os.cz

Příloha č. 1

Tabulka 1 – Příklady genderových stereotypů podle Hartmuta Karstena (Karsten, str. 24)

Ženy jsou:	Muži jsou:	Ženy jsou:	Muži jsou:
Bezmocné	agresivní	Poslušné	racionální
citově založené	aktivní	Povolné	realističtí
Emocionální	autoritativní	přitažlivé a dráždivé	rozhodní
Empatické	bojovní	Příjemné	rozvážní
Jemné	ctižadostiví	Přívětivé	sebejistí
parádnice	dobrodruzi	Senzibilní	sebevědomí
milovnice dětí	dominantní	Slabé	schopní sebeovládání
Mírné	neohrožení	Soucitné	silní a energičtí
Náladové	nesnadno zranitelní	Šarmantní	soutěživí
Nelogické	nezávislí	Taktní	spolehliví
Nerozhodné	objektivní a věcní	toužící po jistotě	stateční a smělí
Nesamostatné	odhodlaní	Úzkostné	tvrdí
Něžné	odolní	vyžadující ochranu	velcí a silní
Ohleduplné	odvážní a opovážliví	zaměřené na rodinu	vůdci
Pasivní	panovační	Závislé	vyrovnání
pečlivé a opatrné	podnikaví	Žvanivé	zodpovědní
plné porozumění	přímí		